

YRKESHÖGSKOLAN

*Kvalificerad
eftergymnasial yrkesutbildning*

SOU 1995:38

Ur KB:s samlingar

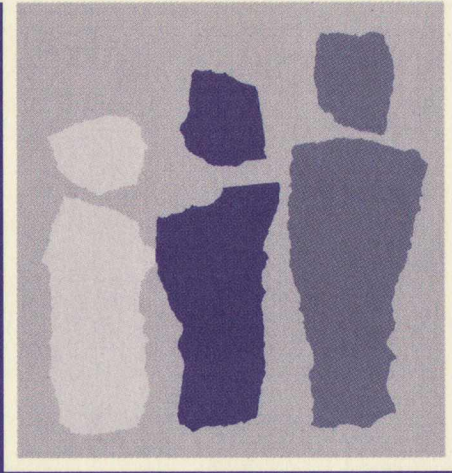
Digitaliserad år 2015

National Library
of Sweden

UTBILDNINGSDEPARTEMENTET

YRKESHÖGSKOLAN

*Kvalificerad
eftergymnasial yrkesutbildning*

SOU 1995:38

UTBILDNINGSDEPARTEMENTET

Statens offentliga utredningar

1995:38

Utbildningsdepartementet

Yrkeshögskolan

Kvalificerad eftergymnasial
yrkesutbildning

Betänkande av Utredningen om kvalificerad
eftergymnasial yrkesutbildning
Stockholm 1995

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 90 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.

- En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:

Regeringskansliets förvaltningskontor
Arkiv- och informationsenheten
103 33 Stockholm
Fax: 08-790 09 86
Telefon: 08-763 24 81

NORSTEDTS TRYCKERI AB
Stockholm 1995

ISBN 91-38-13924-3
ISSN 0375-250X
Best.nr 38-30660-3

Till statsrådet Ylva Johansson

Regeringen beslutade den 21 april 1994 att tillkalla en särskild utredare med uppgift att utreda frågor om den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen. Dåvarande chefen för Utbildningsdepartementet, statsrådet Unckel, förordnade den 6 juli 1994 utbildningschefen vid Volvo Personvagnar AB, Motor i Skövde Rolf Nordanskog att vara särskild utredare, departementsrådet Sven Erik Wallin att vara sakkunnig samt sakkunnig Anders Franzén att vara sekreterare. Utredningen antog benämningen Utredningen om kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning (KEY).

Som sakkunniga att fr.o.m. 1994-06-27 biträda utredningen förordnades professor Torsten Björkman, civilekonom Anna Gustin, general manager Nils-Gunnar Håkansson, direktör Torsten Lundgren, länsarbetsdirektör Eva Löfgren och civilingenjör Christer Marking. Gustin har varit förhindrad att delta i arbetet. Undervisningsrådet Leif Davidsson har fr.o.m 1994-08-15 fungerat som biträdande sekreterare åt utredningen. Assistenten har varit Inger Leckström och Rauni Paavilainen.

Utredningen har i uppdrag att administrera en försöksverksamhet med aspirantutbildning enligt förordningen (SFS 1994:1214) om statsbidrag till försöksverksamhet med aspirantutbildning på eftergymnasial nivå. För att fullgöra uppgifter som avser försöksverksamheten har direktör Lennart Kördel och assistent Inger Leckström förordnats som biträdande sekreterare.

I bilaga 2 till betänkandet redovisas de personer som förordnats att som experter ingå i referensgrupper till utredningen.

Utredningen får hämed överlämna betänkandet *Yrkeshögskolan - Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning*. Utredningsuppdraget är därmed slutfört. En lägesrapport rörande försöksverksamheten redovisas separat. Utbildning inom ramen för försöket beräknas pågå under ytterligare ett år.

Stockholm i mars 1995

Rolf Nordanskog

Anders Franzén
Leif Davidsson

Innehållsförteckning

Utredningens grundsyn och sammanfattning	9
1 Förändrat arbetsliv – förändrade utbildningsbehov	21
1.1 Några tendenser och exempel	21
1.2 Vilka kunskaper skall arbetskraften ha i framtiden?	26
2 Vissa förändringar inom det gymnasiala området och av statsbidragssystemen	29
2.1 Gymnasieskolan och den kommunala vuxenutbildningen	29
2.2 Statsbidragen inom skolområdet	31
2.3 Problem	34
3 Nuvarande utbud	35
3.1 Bakgrund och förutsättningar	35
3.2 Resultat av enkäten	37
3.3 Beräkning av utbildningskostnader	41
3.4 Kompletterande skolor på gymnasial nivå	43
4 Bilder från några andra länder	47
4.1 Några gemensamma tendenser	47
4.2 Berufsakademie	50
4.3 IUT och IUP – eftergymnasial yrkesutbildning i Frankrike	51
4.4 Temporära yrkeshögskolor i Finland	52
4.5 Sammanfattning	54
5 Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning - ett definitionsförsök	55
5.1 Näringsliv och offentlig sektor	55
5.2 Eftergymnasial	56
5.3 Tillämpning av känd kunskap	57
5.4 Inte traditionellt akademisk	58
5.5 Fördjupad yrkeskompetens	59
5.6 En lägesbestämning	61
6 Utbildningens särprägel	63
6.1 Arbetslivsanknytning	63
6.2 Lärande i arbetet	67
6.3 En utvecklingsinriktad pedagogik	71

7	En yrkeshögskola	77
7.1	En första slutsats	77
7.2	Namnfrågan	79
7.3	Gränsdragning mot annan utbildning	81
8	Planering och resursfördelning inom yrkeshögskolan	89
8.1	Ansats	89
8.2	Utgångspunkter	89
8.3	Utveckling av ny utbildning	91
8.4	Fördelning av resurser	92
8.5	Organisation	96
8.6	Nationell samordning	101
8.7	Utbildningens anordnande	104
9	De studerande	107
9.1	Behörighet	107
9.2	Urval och antagning	109
9.3	Studiefinansiering	110
9.4	Studiesituationen	111
10	Om utbildningsmiljö och kvalitetssäkring m.m.	113
10.1	Utgångspunkter	113
10.2	Avvägning mellan nationellt och regionalt	114
10.3	Utveckling av beställarkompetens	115
10.4	Utbildningsplaner	118
10.5	Utbildningsmiljön	119
10.6	Uppföljning och utvärdering	124
11	Examina m.m.	127
11.1	"Parallell med universitet och högskolor"	127
11.2	Kreditering	128
11.3	EU-direktiven om erkännande av examina	129
11.4	Examensordning	130
12	Finansiering och genomförande av yrkeshögskolan	135
12.1	Nuläge	135
12.2	Utgångspunkter	137
12.3	Delfinansiering från arbetslivet	139
12.4	Omfördelning inom utbildningssystemet	144
12.5	Resursberäkningar	145
12.6	Genomförande av våra förslag	148

Förkortningar	.....	153
Bilagor		
<i>Bilaga 1</i>	Kommittédirektiv	155
<i>Bilaga 2</i>	Förteckning över utredningens sakkunniga och experter.	161
<i>Bilaga 3</i>	Tabeller	163
<i>Bilaga 4</i>	Enkät	167
<i>Bilaga 5</i>	Bilder ur den kvalificerade yrkesutbildningens historiska bakgrund	169
<i>Bilaga 6</i>	Utdrag ur Kanslersämbetets rapport 1993:1	185

Utredningens grundsyn och sammanfattning av förslagen

Utgångspunkter

Den internationella lågkonjunkturen under början av 1990-talet har medverkat till en mycket genomgripande omställning inom hela det svenska arbetslivet. Den låga efterfrågan inom näringslivet har, samtidigt som ett mycket stort antal anställda friställts, drivit fram en stark produktivitet utveckling. Den nu ökande efterfrågan kan inte sällan tillgodoses utan att mer personal behöver anställas. Underskotten i den offentliga verksamheten och de besparingar dessa framtvingar, medverkar till en liknande utveckling inom den offentliga sektorn.

Man kan peka på några olika faktorer som gjort denna förändring av produktionen av varor och tjänster nödvändig och möjlig. En har att göra med den tekniska utvecklingen. Den elektroniska och informations-teknologiska revolutionen och den allt bredare tillämpningen av ny teknik har i hög grad påverkat både vad som produceras och på vilket sätt det sker. Det gäller såväl tillverkningsindustri som inom tjänstesektorn. En annan faktor är utvecklingen mot allt kunskapsintensivare produktion. Kunskapsinnehållet svarar för en allt större del av produkternas värde och allt fler personer arbetar i kunskapsföretag. En tredje faktor avser arbetets organisation. En utveckling mot arbete i lag med stort självständigt ansvar samt platta och lärande organisationer ersätter en mer traditionell, tayloristisk struktur i företagen. De tre faktorerna är inte oberoende, utan de både förutsätter och driver på varandra.

Sammantagna medför dessa förändringar, att kraven på de anställdas kunskaper och färdigheter ökar. Det gäller på alla nivåer i företagen och det gäller såväl yrkesspecifik kompetens, som basfärdigheter i allmänna ämnen liksom också färdigheter av social karaktär. Därmed ställs krav både på fortbildning och vidareutbildning av redan anställda och på en högre utbildningsnivå hos dem som går ut på arbetsmarknaden för första gången. Ingenting talar för att den utveckling vi nu ser är en engångsföreteelse. Förändringstakten kan förutses förbli hög.

Återkommande utbildning eller snarare ständigt och livslångt lärande kommer att förbli nödvändigt för den arbetstagar som vill hålla sig kvar på arbetsmarknaden och för det företag som vill vara kvar på marknaden. Utbildningsnivån inom arbetskraften måste höjas, inte minst

genom att andelen med jämförelsevis kort utbildning blir så liten som möjligt, men också genom att den andel som får en kvalificerad utbildning utöver gymnasieskolan ökas. Det gäller både ungdomar och redan yrkesverksamma.

Skolans viktigaste uppgift i detta sammanhang är att ge alla barn det självförtroende som växer ur vetskapen att "jag har lärt mig att lära". Grundläggande färdigheter att läsa, skriva, räkna och lära är fundamentet såväl för den fortsatta skolgången som för allt lärande som vuxen. Ett misslyckande på något av dessa områden från grundskolans sida ger barnet ett livslångt handikapp. Det är ju från denna grund som gymnasieskolan skall ge förutsättningar för yrkesverksamhet och fortsatta studier. Det är dessa grundläggande färdigheter som skapar förutsättningarna för att tillgodogöra sig personalutbildning och annan vuxenutbildning.

Möjligheten och viljan till fortsatt utbildning efter gymnasieskolan kommer för många ungdomar att vara förutsättningen för en framgångsrik yrkesverksamhet. Den utbildning som nu erbjuds inom universitet och högskolor är inte helt adekvat för viktiga delar av dagens eller morgondagens arbetsmarknad. Högskolans akademiskt präglade studiegångar tillgodoser bara delvis behoven av kvalificerad eftergymnasial utbildning. Många arbetsgivares önskemål om en nära anknytning av utbildningen till produktionen och dess villkor har inte kunnat förenas med institutionernas eller ämnesföreträdarnas krav på högskoleutbildningens innehåll och utformning. Avståndet mellan den teoribildning och den kunskapssyn som präglar högskolan å ena sidan och å den andra de kunskaper och färdigheter som efterfrågas i produktionen av varor och tjänster är många gånger stort.

Den kraftiga kvantitativa utbyggnaden av högskolan under de senaste åren har ökat obalansen mellan den eftergymnasiala utbildningens inriktning och arbetsmarknadens behov. Det är angeläget att också åstadkomma en eftergymnasial utbildning, som är närmare anknuten till arbetsmarknaden. En fortsatt utbyggnad av eftergymnasial utbildning till att ta emot ungefär hälften av den årskull som lämnar gymnasiet behöver därför präglas av ett annat grundkoncept än universitetens och högskolornas. Ett grundkoncept som tar fasta på förmågan att på arbetsplatsen, tillsammans med kollegor i ett arbetslag analysera och lösa uppkommande problem i produktionen genom tillämpning av känd kunskap.

Några nyckelbegrepp i en sådan utbildning blir förtrogenhet med villkoren för yrkesutövningen på en arbetsplats, förmåga att samarbeta i och lära av varandra i en grupp, förmåga att analysera och lösa pro-

blem samt förmåga att föra en kunskap, en idé eller en åsikt vidare till andra. Denna kompetens kan man inte förvärva genom att läsa en kurs i ett "ämne", men man kan ges tillfälle att utveckla sin kapacitet och förmåga på dessa områden genom att undervisningen inom ramen för alla ämnen i en studiegång utformas på ett genomtänkt sätt och innefattar lärande i arbete på en arbetsplats.

Undervisningen måste sålunda, om man vill nå dessa mål, genom-syras av en anknytning till arbetslivet. Lärandet behöver redan under grundutbildningen, i alla fall delvis, ske i de former som kommer att prägla yrkesverksamheten, nämligen i arbete på arbetsplatser. Lärarrollen behöver förskjutas från envägskommunikation och kunskapsförmedling till handledning och vägledning. Läraren behöver bli den som anger riktningen för elevernas kunskapssökande, som hjälper dem att hitta tillbaka när de gått fel, stimulerar dem att gå vidare och stöder dem i analys och kritisk granskning av den kunskap de plockat fram.

Informationsteknologins utveckling har skapat nya förutsättningar för en förändring av lärarrollen. Den upphäver delvis betydelsen av var utbildningen anordnas och var deltagarna befinner sig. Den skapar förutsättningar för de studerande att söka kunskap där denna finns och för utbildningsanordnarna att nå de studerande där de är. Den skapar möjligheter till nya kombinationer av lärande i arbetet och lärande i skolmiljö samt möjligheter till nya arbetsformer i klassrummet. Informationsteknologin kan däremot aldrig förmedla den trygghet och det stöd som en sammanhållen grupp och mötet människa till människa kan skapa. När en ny sektor för eftergymnasial yrkesutbildning utvecklas måste det från början ske med utgångspunkt i de förutsättningar informationsteknologin skapat, men också i medvetande om att ingen inlärnin-g sker hos den som är rädd för eller osäker på hanteringen av de tekniska hjälpmedlen och att det mänskliga stödet aldrig kan ersättas med teknik.

Utveckling av en arbetslivsanknuten eftergymnasial yrkesutbildning skapar nya möjligheter till yrkesutbildningen för vuxna. Genom till-komsten av längre sammanhängande yrkesutbildningar definieras ett utbud av kurser lämpade såväl för fortbildning och vidareutbildning som för arbetsmarknadsutbildning. Anknytningen till arbetslivet utgör en garanti för utbildningens relevans och aktualitet. Modern teknik kan överbrygga rumsliga och tidsmässiga hinder. Att stimulera alla arbets-givare att utnyttja denna möjlighet till förnyelse och växt – mänskligt och ekonomiskt – är en uppgift inte minst för de företrädare för arbets-livet som i olika funktioner engageras i verksamheten.

En kvalificerad arbetslivsanknuten yrkesutbildning kräver nära sam-verkan mellan de utbildningsansvariga och arbetslivet vid planering, vid

utveckling av ny utbildning, vid prioritering inom ramen för knappa resurser samt vid genomförande av utbildningen. Arbetslivet behöver och kräver bättre utbildad arbetskraft, det är arbetslivet som kan formulera kompetenskraven, arbetslivets medverkan är en förutsättning för att genomföra utbildningen och arbetslivet drar, liksom det allmänna, nytta av resultaten. Det motiverar att arbetslivet medverkar med finansiering av utbildningen genom att svara för det lärande i arbetet, som ingår i all utbildning.

Samverkan mellan utbildningsväsendet och arbetslivet rymmer bl.a. en kulturkollision, som skapat och skapar problem. Svårigheterna att förverkliga den arbetsplatsförlagda utbildningen inom gymnasieskolan är exempel på detta. Också uppfattningar formulerade i en annan tid om gränslinjen mellan det allmännas och arbetslivets ansvar för utbildning kan spela in. Vi kan förutse både kvalitativa och kvantitativa svårigheter, som påverkar möjligheterna att snabbt förverkliga våra förslag. Till en del handlar de därför om att ange riktningen hos en förändring, som det kan ta flera år att helt förverkliga. Men man vinner inget på att avstå från att påbörja förändringsarbetet nu.

Vi har tagit fasta på de uttalanden av företrädare för såväl statsmakten som arbetslivet och skilda debattörer, som framhållit att det är nödvändigt att förbättra yrkesutbildningen och höja arbetskraftens kompetens. Utredningen och dess förslag utgör ett erbjudande till de arbetsgivare som krävt snabb utbyggnad av en kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. Förslagen är ett erbjudande om samverkan för att nå resultat. Finns inte intresse för en sådan samverkan i konkret handling saknas grundläggande förutsättningar för en förstärkning och utbyggnad av den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen.

Sammanfattning

I direktiven formulerades uppdraget ”att ge underlag till fortsatta ställningstaganden i fråga om strukturen för den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen”. Departementschefen betonade vikten av en tydlig identitet hos den delvis nya utbildningsformen, att en struktur måste vara flexibel och anpassningsbar till mångskiftande behov samt att denna bör gynna uppkomsten av kvalificerad yrkesutbildning. I vårt arbete har vi från början tagit fasta på den del av uppdraget som handlar om att beskriva en flexibel struktur för utveckling av en icke-akademisk yrkesutbildning, som kan bidra till att nå det av regeringen angivna

målet att öka antagningen till den eftergymnasiala utbildningen med 20 000 studerande per år.

De fyra första kapitlen ger, tillsammans med bilagorna 5 och 6, en bakgrund till uppdraget och förslagen. **Kapitel 1** beskriver i största korthet förändringar i arbetslivet och de konsekvenser dessa har för kraven på arbetskraftens kompetens. I **kapitel 2** beskrivs besluten om förändringar av statsbidragssystemen för gymnasieskolan och komvux och de konsekvenser detta fått för möjligheterna att anordna påbyggnadsutbildningar. Det nuvarande utbudet av kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning beskrivs i **kapitel 3** på grundval av en enkät, som genomfördes sommaren 1994. Slutligen ges i **kapitel 4** bilder av utvecklingen av yrkesutbildning på eftergymnasial nivå i några andra länder. Några historiska bakgrundsuppgifter om yrkesutbildningen redovisas i bilaga 5.

I **kapitel 5** gör vi ett försök att definiera vad kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning är och därmed vad som skiljer den från annan utbildning. En utgångspunkt är att utbildningen förutsätter att den studerande fullföljt utbildningen på ett treårigt program i gymnasieskolan, eller har motsvarande kunskaper.

Den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen anknyter till det polytekniska bildningsbegreppet. Utbildningen skall inte vara akademisk i traditionell mening och den skall i väsentliga delar handla om att praktiskt tillämpa känd kunskap och känd teknik. Den skall ge en fördjupad eller specialiserad yrkeskompetens, vilket innebär att eleven skall lära sig att behärska både den teoretiska grunden och den praktiska tillämpningen. Detta kan förverkligas genom en nära knytning av utbildningen till arbetslivet och i många fall genom att lärandet sker i arbetet i en lärande organisation.

En kvalificerad nivå inom yrkesutbildningen kan uppnås genom ett lyft i fråga om både kunskaper och erfarenheter. Lyftet i kunskaper innebär att den studerande fått djupare teoretiska insikter och en högre grad av förståelse. I många fall kan det innebära att han eller hon når kompetens inom två skilda områden. Yrkesutbildning handlar ofta om såväl att öka deltagarnas kunskaper inom vissa områden och samtidigt träna deras yrkesfärdigheter, som att utveckla den egna personligheten. Detta sker inom den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen på ett integrerat sätt genom ett medvetet val av verksamhetsformer.

Med utgångspunkt i definitionen och direktivens betoning av behovet av en tydlig identitet beskriver vi i **kapitel 6** en pedagogisk ram, som kan ge utbildningen en särprägel. Det gäller utbildningens *arbetslivsanknytning, lärande i arbete* och *en utvecklingsinriktad pedagogik*.

En kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning har till uppgift att tillgodose arbetslivets behov av kvalificerad arbetskraft i första hand för att genomföra produktionen. Den behöver därför lyfta fram kunskap som färdighet och förtrogenhet. Den behöver förmedla både den kunskap som vunnits i produktionen och sådan kunskap som har vetenskaplig grund. För detta krävs att utbildningen har en tydlig förankring *både* i vetenskap *och* i arbetslivet. För den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen har *arbetslivsanknytningen* samma betydelse som forskningsanknytningen skall ha för den grundläggande högskoleutbildningen. Den skall också på ett likartat sätt genomsyra hela utbildningen.

Vi ser ett *lärande i arbetet* som en viktig förutsättning för både en kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning och i den kontinuerliga kompetensutvecklingen i arbetslivet. Lärandet i arbetet syftar bl.a. till att deltagarna skall fånga upp och tillgodogöra sig den kunskap som genereras i produktionen samt utveckla sina färdigheter och personliga egenskaper.

Ett *utvecklingsinriktat lärande* innebär att lära sig att ifrågasätta och pröva de givna förutsättningarna samt att lära sig att formulera problem och inte endast att lösa givna problem. I utbildningen bör man därför eftersträva verksamhetsformer, som bidrar till att de studerande lär sig att påverka den omgivning där problemet skall lösas. Förutsättningarna för ett kreativt lärande är att kunna tänja på gränserna; att utnyttja frihetsgraderna i situationen; att ha förmåga att förlita sig på egna kunskaper, egen förmåga och egen vilja.

I kapitel 5 och 6 har vi försökt beskriva och karaktärisera en kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning av ett delvis nytt slag. Vi prövar olika modeller för att få den önskade utbildningen till stånd. I **kapitel 7** förordar vi att en ny struktur - kallad *Yrkeshögskolan* - skapas, med uppdrag att inom ramen för tilldelade resurser ansvara för kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. I enlighet med vad som anges i direktiven föreslår vi, att man inte skapar en ny fast utbildningsorganisation, utan genom uppdrag replierar på de aktörer som redan finns. Yrkeshögskolan kommer då att bestå av en fast organisation för utveckling, planering, prioritering, kvalitetssäkring, utvärdering och finansiering av utbildning, som anordnas av många olika existerande utbildningsanordnare och företag.

Yrkeshögskolan avses utgöra en parallell till universitet och högskolor. Med bestämningen "parallell" vill vi ge uttryck åt fyra förhållanden. Det första är att det är fråga om eftergymnasial utbildning. Vidare att yrkeshögskolan skall utgöra ett alternativ till högskolan för elever, som avslutat sin utbildning på ett nationellt program i gymnasieskolan. För

det tredje att det *inte* – som ibland antytts – är fråga om ett stadium mellan gymnasiet och högskolan. Slutligen vill vi ge uttryck för att högskola och yrkeshögskola är i en djupare mening ”lika värda”, men också på viktiga punkter väsensskilda.

I kapitel 7 finns även en diskussion kring namnet Yrkeshögskola. Avslutningsvis behandlas avgränsningen mot resp. universitet och högskolor, gymnasieskolan och komvux samt mot personalutbildningen. Vi har, som nämnts, tolkat uppdraget på så sätt, att tyngdpunkten ligger på att skapa ny utbildningskapacitet. Att flytta fungerande utbildningar från en sektor till en annan i syfte att renodla en systematik tillför ingen ny kapacitet. Vi har därför valt handlingslinjen, att existerande utbildningar skall flyttas endast i de fall den nuvarande ordningen medför problem eller brister, som skulle avhjälpas genom en ändring.

Vi föreslår att all yrkesinriktad utbildning inom gymnasieskolan och komvux, som bygger på avslutad utbildning på nationellt program i gymnasieskolan eller på motsvarande förkunskaper och som omfattar minst ett års heltidsstudier, skall föras över till yrkeshögskolan. Motivet härför är förutom innehållsligt, främst finansieringstekniskt. Även de utbildningar som nu har ställning som fristående kompletterande gymnasieutbildning med statsbidrag bör, med undantag för konstskolorna, föras över. Det kommer givetvis att krävas ett omfattande utvecklingsarbete innan denna utbildning uppfyller de pedagogiska och organisatoriska krav, som vi vill ställa på utbildning i yrkeshögskolan. Genom överföringen markeras emellertid i vilken riktning utvecklingsarbetet skall drivas.

Till skillnad från andra delar av det svenska utbildningsväsendet avses yrkeshögskolan inte bli manifesterad genom ett antal fasta, fysiskt avgränsbara enheter. Det som definierar yrkeshögskolan är i stället

- en pedagogisk ram,
- ett system för planering och resursfördelning och
- en ordning för examination och kvalitetssäkring.

I kapitel 8 diskuteras planering och resurstilldelning inom yrkeshögskolan. Vi har eftersträvat en ordning, där ansvaret för utveckling, planering och resursfördelning förs så långt ut i organisationen som det är praktiskt möjligt. Vi har, i enlighet med våra direktiv, valt en pluralistisk modell för anordnande av utbildningen: många olika utbildningsanordnare skall kunna komma i fråga. Varje utbildningsuppdrag skall vara tidsbegränsat; låsningarna i lokaler och fast anställd personal minimeras. Ansvaret för prioritering av vilka utbildningar som bör anordnas

och därmed komma i fråga för statsbidrag samt valet av anordnare bör huvudsakligen ligga på regional nivå. Den regionala indelningen bör ansluta till den dominerande, nämligen länen.

En prioriterings- och fördelningsmodell för yrkeshögskolan bör utformas som en kombination av ansöknings- och anbuds-förfarande med betydande inslag av dialog och förhandling mellan en regional styrelse och anordnarna. Möjligheterna och förutsättningarna att genomföra en kvalitativt god utbildning enligt en fastställd utbildningsplan bör vara överordnad.

För att möta behovet av ett regionalt organ för yrkeshögskolan föreslår vi att länsstyrelserna får i uppdrag att utse en *yrkeshögskolestyrelse*. Styrelsen skulle administrativt knytas till länsstyrelsen och ha ett samlat ansvar för yrkeshögskolan i länet. Länsstyrelsen föreslås vara värmyndighet, men i sina ställningstaganden rörande yrkeshögskolan skall yrkeshögskolestyrelsen vara suverän.

Arbetslivet i regionen ges en stark ställning i yrkeshögskolestyrelsen. Företrädare för arbetslivet skall utgöra styrelsens flertal. Det är viktigt att styrelsen också tillförs kompetens på de närings-, utbildnings- och arbetskraftspolitiska aspekterna av yrkeshögskolans verksamhet.

Planering och ledning av yrkeshögskolan kräver insatser också på nationell nivå. Det gäller bl.a. att planera och besluta om utbildning som det av några olika anledningar inte är rimligt att hantera på regional nivå, att ta ansvar för ett balanserat utbildningsutbud, samt att svara för vissa frågor rörande en examensordning, kvalitetssäkring, uppföljning och utvärdering. Dessa uppgifter skulle kunna fullgöras av det blivande högskolverket, under förutsättning att man där kan skapa respekt för yrkeshögskolans uppdrag och särart.

Den tänkta planeringsprocessen presenteras i sammandrag i slutet av kapitlet.

Kapitel 9 tar upp frågor om tillträde, urval och studiefinansiering. Vi anser att det är naturligt att behandla frågorna om tillträde till utbildningen med utgångspunkt i det regelsystem som nu gäller för högskolan. Det blir enklast och för de studerande mest överskådligt att bygga på det regelverk som redan gäller för huvudelen av den eftergymnasiala utbildningen. Reglerna i 8 kap 1 – 6 §§ HF kan i princip tillämpas också för yrkeshögskolan.

Även i fråga om urval till utbildning inom yrkeshögskolan bör högskolan kunna utgöra förebild. Det innebär att grunden för urval mellan sökande skall vara den sökandes möjligheter att tillgodogöra sig utbildningen. Ansvaret för antagning av studerande bör ligga på styrelsen för yrkeshögskolan i varje region.

Utbildningen inom yrkeshögskolan avses berättiga till studiemedel. Den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen, lärandet i arbetet, förutsetts därvid räknas som studietid.

Med den utformning av yrkeshögsskolan som vi förordar, måste man ställa särskilda krav på åtgärder som syftar till att säkerställa utbildningens kvalitet och likvärdighet. I **kapitel 10** diskuteras insatser på tre olika områden, nämligen yrkeshögskolestyrelsens beställarkompetens, utbildningsmiljön hos anordnarna samt uppföljning och utvärdering

Utbildningens arbetslivsanknytning är det främsta instrumentet för fortlöpande kvalitetssäkring. Genom växling mellan lärande i arbete och i skolliknande former skapas ett kvalitetstryck på de inblandade parterna. För att säkerställa utbildningens kvalitet finns i övrigt ett nätverk av åtgärder och regler.

Genom samverkan med arbetslivets företrädare under planering och utveckling av utbildningen säkerställs dess aktualitet och relevans. Branschernas medverkan leder till viss likformighet mellan regionerna. På nationell nivå fastställs mallar för den utbildningsplan som skall utgöra huvuddokumentet i planerings- och prioriteringsprocessen och som skall ligga till grund för undervisningen. Krav ställs på den fysiska miljön och på den undervisande personalens kompetens och erfarenheter samt på den pedagogiska miljön. Genom en examensordning normeras kraven på de studerande.

Återkommande granskning av utbildningen bransch- eller sektorsvis föreslås ske genom "peer-reviews". Även annan typ av tillsyn förekommer. Uppföljning och utvärdering genomförs både regionalt och på nationell nivå. På nationell nivå främjas erfarenhetsutbyte för att säkerställa att kunskaper om aktuell utveckling i arbetslivet når berörda utbildningsanordnare.

En viktig faktor för utbildningens kvalitet utgörs av den utbildning, erfarenheter och pedagogiska skicklighet som den undervisande personalen besitter. För yrkeshögskolan gäller att den undervisande personalen kommer att vara anställd av de myndigheter eller företag, som genomför utbildningen på uppdrag av yrkeshögskolestyrelsen. Kraven på lärarnas kompetens kommer att ha karaktär av krav, som ställs på utbildningsanordnarna. I fråga om teoretisk grund kan de i huvudsak ansluta till föreskrifterna om behörighet till tjänst i högskoleförordningen, men doktorsexamen fyller inom yrkeshögskolan ingen roll som instrument att säkerställa utbildningens forskningsanknytning. För all utbildning inom yrkeshögskolan bör i stället finnas ett skarpt formulerat krav på att all undervisande personal skall ha aktuell erfarenhet av relevant yrkesverksamhet.

Yrkeshögskolan föreslås komma till för att tillgodose utbildningsbehov som på grund av sin natur inte lämpligen kan tillgodoses inom universitet och högskolor. I **kapitel 11** för vi fram förslag om kreditering, examensordning och examensfordringar, som tar sin utgångspunkt i att yrkeshögskolan utgör en parallell till universitet och högskolor, likvärdig men väsensskild. En sådan ordning motiveras också av EU:s generella utbildningsdirektiv om erkännande av examensbevis.

Vi har eftersträvat en utformning av examensbestämmelserna, som nära ansluter till regelverket för universitet och högskolor. Vi föreslår att beslutet om examensrätt t.v. knyts till beslutet om att medge statsbidrag för viss utbildning i en region. Det innebär att examensrätten knyts till yrkeshögskolestyrelsen i länet och att den utbildningsanordnare som fått uppdraget att genomföra utbildningen utfärdar examen i styrelsens namn. Examina skall kunna utfärdas inom yrkeshögskolan enligt följande:

Efter fullgjord utbildning om minst 120 poäng skall *yrkesexamina* kunna utfärdas. För att särskilja en yrkesexamen från yrkeshögskola bör examensbenämningen följas av bokstäverna YH. *Yrkeshögskoleexamen* med viss inriktning skall kunna utfärdas för den som fullgjort kursfordringar om sammanlagt minst 80 poäng. Inom yrkeshögskolan kommer det också att finnas avslutade yrkesutbildningar, som är kortare än två år. Den som med godkänt resultat gått igenom en sådan utbildning skall kunna tilldelas *Yrkeshögskolediplom* med viss inriktning.

Regeringen bör i förordning ange riktlinjer för utformningen av examensbeskrivningarna. I de generella och gemensamma examenskraven bör kraven på arbetslivsanknytning, lärande i arbete och en utvecklingsinriktad pedagogik omformuleras till mål för utbildningen, som gäller utöver de yrkesspecifika målen. Den yrkesspecifika delen av examensbeskrivningen fastställs på nationell nivå.

Det avslutande **kapitel 12** behandlar dels finansieringen av yrkeshögskolan, dels frågor om genomförande av en reform. Inledningsvis redovisas en uppskattning av utbildningskapacitet och kostnader för kvalificerad eftergymnasial yrksutbildning i nuvarande system.

För att skapa ny kapacitet behöver nya resurser tillföras. Om man önskar att ytterligare ca 20 procent av en årskull skall förlänga sin utbildning från 12 till 13, 14 eller 15 år kräver detta att ytterligare resurser tillförs utbildningssektorn.

Med de begränsningar som de särskilda direktiven om finansiering av reformer ger redovisar vi två vägar att tillföra nya resurser för utbyggnad av yrkeshögskolan. Den första gäller det i direktiven angivna

ökade ansvarstagandet från avnämarnas sida. Den andra är en utbyggnad av yrkeshögskolan på bekostnad av annan utbildning.

För ett ökat ekonomiskt ansvarstagande från arbetslivet står princip tre vägar till buds, nämligen beskattning, obligatoriska avsättningar till någon form av utbildningsfonder eller ansvar för att genomföra utbildning. Den väg som ännu inte prövats är att ge arbetslivet ansvar för att genomföra en del av utbildningen. Ett särdrag i yrkeshögskolan är, att en väsentlig del av utbildningen sker i form av lärande i arbete i företag eller på andra arbetsplatser. Vi räknar med att i genomsnitt 1/3 av utbildningstiden på sikt skall anordnas på detta sätt. Arbetslivets andel av finansieringen skulle uppnås genom att ersättning från det allmänna inte utgår till arbetsgivare, som ställer upp som utbildningsanordnare.

Mot bakgrund av de negativa erfarenheterna av genomförandet av arbetsplatsförlagd utbildning inom den nya gymnasieskolan, diskuteras möjligheterna att organisera en väsentlig del av yrkeshögskolan som lärande i arbete. På några avgörande punkter skiljer sig förutsättningarna mellan gymnasiet och yrkeshögskolans arbetsplatsförläggning av utbildning. Hela utbildningen inom yrkeshögskolan är utvecklad, planerad och dimensionerad i nära samarbete med de berörda inom arbetslivet, varvid man noga prövat vilka moment som lämpar sig för lärande i arbete.

Icke desto mindre bör man räkna med svårigheter av både kvantitativ och kvalitativ art. Det kommer därför att ta tid innan all utbildning inom yrkeshögskolan är arbetsplatsförlagd till i genomsnitt 30 procent och att arbetsplatsförläggningen leder till ett lärande i arbetet. Samarbetet med arbetslivet är nödvändigt av både pedagogiska och ekonomiska skäl. Det allmänna och arbetslivet är ömsesidigt beroende av varandra för att en utbildningssatsning, som båda bedömer som viktig, skall bli verklighet.

Den andra finansieringsvägen, omfördelning inom utbildningsväsendet, redovisas som två räkneexempel.

Det första exemplet gäller omfördelning från universitet och högskolor. Den av oss – också som räkneexempel – redovisade utbyggnaden under en femårsperiod, ca 20 000 årsutbildningsplatser skulle kostnads- mässigt motsvara ca 4 procent av de samlade anslagen till grundutbildning vid universitet och högskolor. Medel av denna omfattning skulle det naturligtvis inte vara möjligt att omfördela från universitet och högskolor under en femårsperiod utan att det fick påtagliga konsekvenser.

Det andra exemplet avser de sysselsättningspolitiskt motiverade satsningarna på utbildning. Med hänsyn till möjligheterna att erbjuda framför allt ungdomar en i förhållande till arbetsmarknadens behov relevant yrkesutbildning inom yrkeshögskolan, förefaller det oss

”riskfritt” att binda en mindre del av de resurser som utnyttjas för utbildningssatsningar i en uppbyggnad av yrkeshögskolan.

Resursberäkningarna i kapitel 12 bygger på fyra grundläggande antaganden, nämligen rörande övertagande av befintlig utbildning, utbyggnaden med ny kapacitet, administrationens omfattning och arbetslivsanknytning av utbildningen.

Kostnaderna för att genomföra den utbildning som föreslås bli överförd till yrkeshögskolan har vi beräknat till ca 560 mkr. Påbyggnadsutbildningarna i gymnasieskolan och komvux bekostas idag helt med kommunala medel. För att finansiera överföringen bör det kommunala skatteutjämningsbidraget minskas med 495 mkr och motsvarande medel tillföras yrkeshögskolan.

Efterhand som utbildningen anordnas i företag minskar statens kostnader för varje elevplats. Efter fem år skulle en oförändrad resursram ge utrymme för 50 procent fler årselevplatser.

Möjligheten att snabbt utveckla relevant och kvalificerad utbildning inom yrkeshögskolan är begränsad. Kravet på arbetsplatsförläggning utgör en ytterligare reservation. Resursberäkningarna utgår från att medel för 2 000 platser i genomsnittligt tvååriga utbildningar skall tillföras yrkeshögskolan årligen under fem år. Också detta är en ambitiös utbyggnadstakt. Det första året uppskattas kostnaden till 70 mkr, det andra till 210 mkr. För 10 000 intagningsplatser beräknar vi statens kostnader till 700 mkr.

Vi föreslår att Yrkeshögskolan införs den 1 juli 1996. Uppbyggnaden får ske successivt och särskilda åtgärder vidtas för den utbildning som förs in i yrkeshögskolan bl.a. från gymnasieskolan och komvux.

1 Förändrat arbetsliv – förändrade utbildningsbehov

1.1 Några tendenser och exempel

Det finns många beskrivningar av förändringar – pågående och kommande – i arbetslivet. Frågor som hur framtida arbetsplatser kommer att se ut, vilka arbeten som kommer att utföras, vilka kompetenser som kommer att bli de rätta etc. är svårbesvarade. Alla diskussioner om kommande skeenden är mer eller mindre kvalificerade bedömningar. I detta avsnitt görs ett försök – utan anspråk på att vara heltäckande – att återge olika bedömningar av arbetslivets utveckling och konsekvenserna för yrkesutbildning.

Dagens förändringar på arbetsmarknaden karaktäriseras av att andelen arbetstillfällen i varuproducerande företag – i hög grad inom exportindustrin – minskar medan andelen i tjänsteproducerande företag ökar. Inom varuproducerande företag tillkommer förvisso nya produkter men det finns en tydlig tendens att allt färre anställda verkar i företaget, som har en växande produktion av varor. Dessa företag satsar mer på mekanisering och automatisering och mindre på expansion genom rekrytering. Denna tendens visar sig också i Konjunkturbarometern för industrin. Tidigare har behovet av yrkesarbetare följt konjunktursvängningarna. Den uppgång i kapacitetsutnyttjandet som skett under år 1994 har inte följts av en uppgång i behovet av yrkesarbetare. Under år 1994 passerade industriproduktionen toppnoteringen från år 1989. Detta trots att industrin sysselsatte ca 220 000 personer färre år 1994 än år 1989.

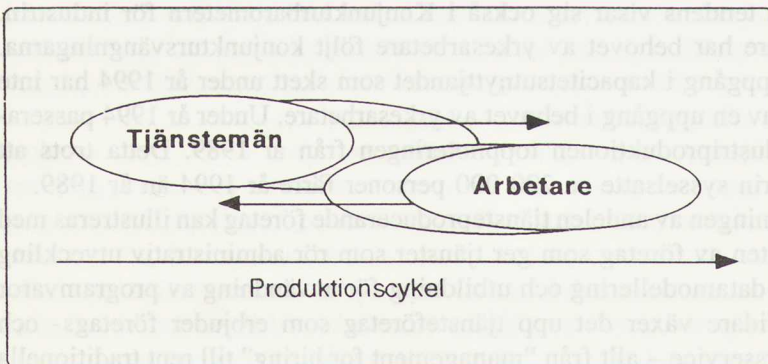
Ökningen av andelen tjänsteproducerande företag kan illustreras med tillväxten av företag som ger tjänster som rör administrativ utveckling (AU), datamodellering och utbildning för användning av programvaror etc. Vidare växer det upp tjänsteföretag som erbjuder företags- och kontorservice – allt från ”management for hiring” till rent traditionella sekreteraruppgifter. Inom turistnäringen – sannolikt en av de mer expansiva sektorerna i Sverige just nu – återfinns allt mer av tjänsteproduktion.

I rapporten *Här finns de riktiga jobben*¹ redovisas en delvis ny indelning av kategorierna på arbetsmarknaden. Enligt denna indelning sysselsätts ca 44 procent av arbetskraften inom lokal konsumentservice som detaljhandel, hotell, restaurang, barnomsorg, skolor, hälso- och sjukvård etc. Företag som ger producentservice sysselsätter ca 16 procent t.ex. uppdragsverksamhet såsom konsulter, hantverkare, godstransporter etc. Stationär varuproduktion främst tillverkningsindustri – t.ex. tillverkning av vitvaror, maskiner, bilar, kemiska produkter, läkemedel, trähus, cement och plastprodukter – sysselsätter ca 18 procent av arbetskraften. Resterande delen av arbetskraften – ca 22 procent sysselsätts huvudsakligen inom bl.a. myndigheter, polisväsende, försvar, byggindustri och distribution av el, vatten, avlopp e.d. De framtida arbetstillfällena har inte sin volymtyngdpunkt i de framgångsrika stora företagen utan kommer framför allt att finnas inom olika typer av lokal konsumentservice.

De flesta arbetsuppgifterna förändras från färdighet inom ett snävt område till hantering av breda och mer sammansatta uppgifter. Uppgifterna löses allt mindre genom regler och instruktioner utan kräver förmåga att lösa problem där lösningarna inte är förutsägbara. Den traditionella uppdelningen av arbetskraften i arbetare och tjänstemän tenderar att försvinna – idag talar man mer om begreppet medarbetare. Det sker även en överföring av arbetsuppgifter från tjänstemän till ”verkstads-golvet” vilket medför att dessa medarbetare får vidgade uppgifter (Jfr figur 1).

Figur 1

¹ Giertz och Reitberger, Samarbetskommittén mellan SAF och Ledarna, Stockholm 1995.

Ett exempel är när bilägaren lämnar in sin bil för service på en märkesverkstad. Bilreparatören mötte tidigare sällan kunden. Genom förändrad arbetsorganisation på flera verkstäder gör kunden bokning av bilservice direkt till "sin" biltekniker, som sköter kundkontakter, tidsbokning, materialbeställning, service, beräkning av fakturaunderlag och kundleverans. Bilreparatören får därmed en större bredd i sina uppgifter och ökade möjligheter att själv styra uppläggningsen av sitt arbete.

Det finns en tydlig utveckling mot att företagen blir allt mer kundanpassade. Produktionen följde länge de långa seriernas princip och de anställda hade i produktionskedjan – i flera fall vid det löpande bandet – bestämda och avgränsade arbetsuppgifter. Idag går utvecklingen mot ett nästan oräkneligt antal modeller. I många sammanhang kan kunden utifrån specifika önskemål om en produkt få den skraddarsydd efter uppställd specifikation. Detta medför att utvecklingen går från masstillverkning till fåexemplartillverkning. Genom bl.a. datateknisk utveckling har detta blivit möjligt.

En annan utveckling är att livscykeln för en produkt, särskilt inom elektronik- och dataindustrin, blir allt kortare. Utvecklingen inom mobiltelefoni är ett exempel härpå. Det blir därmed allt kortare tid att skriva av företagets forsknings- och utvecklingskostnader. Kunder som köper en produkt idag kan ett halvår senare se att produkten har ersatts med en nyare modell med allt fler finesser samtidigt som den gamla modellen realiserar för mindre än halva priset. Av främst ekonomiska skäl leder i sin tur detta till att produkter moduliserar dvs. samma komponenter finns i flera olika produktserier men även i andra företags produkter.

Arbetets former och organisation genomgår stora förändringar. Medarbetarna måste kunna arbeta i organisationer som förändras kontinuerligt och anpassas till verksamhetens förändringar. Takten i förändringen av organisation och uppgifter är dock, beroende på bransch, varierande. Inom tillverkningsindustrin utgörs en stor del av arbetstillfällena inom Metallindustriarbetarförbundets medlemsområde av intensiva uppgifter med ingen eller liten egenstyrning, t.ex. olika slags tempoarbeten. En annan betydande del arbetar med betjänande uppgifter t.ex. truckförare och lagerpersonal. Traditionella arbetsuppgifter inom tillverkningsindustri med egen styrning av arbetet, t.ex. svarvning och fräsning, utgör en förhållandevis liten del. En allt större del av produktionen genomförs med användning av FMS-anläggningar, industrirobotar och CNC-maskiner. Det ställer krav på utökade och fördjupade yrkeskunskaper och hög teoretisk utbildning hos dem som sköter utrustningen. Antalet arbetstillfällen för personer med ingen eller låg utbildningsnivå minskar stadigt. Överhuvudtaget är frågan om en ökad automatisering av tillverknings-

processer en fråga om kostnader eller alternativkostnader. I många fall, där en del av en tillverkningsprocess mycket väl skulle kunna automatiseras, görs utifrån ekonomiska bedömningar ingen förändring – det blir trots allt billigare att ha kvar ett tempoarbete.

Förändringar i organisation och tillverkningsmetoder medför att nya faktorer och begrepp tillkommit t.ex. kvalitetsstyrning, förkortade tillverkningsstider dvs. tiden mellan inflöde av råvaror eller produkter från underleverantörer och leverans, mindre lagerhållning (just-in-time-production) och lean production. Med resurssnål produktion menas bl.a. att material- och personalkostnader minimeras så långt som möjligt. Detta innebär att kostnaderna för lagerhållning, transporter, kassation etc. hålls på låg nivå. Även produktionstiden försöker man reducera. Inom ABB:s T50-projekt försöker man halvera den totala produktionstiden.

Även förändringar mot ”plattare” organisationer dvs. färre mellanchefsnivåer, minskad administration samt nya arbetsformer t.ex. i form av teamarbete och självstyrande grupper där var och en tar ansvar för både sina egna och gruppens uppgifter är ett led i att minska produktionskostnaderna. Dessa förändringar har kanske främst tillkommit p.g.a. tillämpning av ny teknik och ökad internationell konkurrens men även p.g.a. anställdas krav på större inflytande.

Genom ökad användning av IT ökar människors möjligheter att utbyta information t.ex. i syfte att kommunicera med andra eller att skaffa sig kunskap. Detta sker bl.a. i internationella datanät eller genom att CD-ROM-baserade multimedieprogram används. Genom att allt fler i sina dagliga arbetsuppgifter använder datorer eller system som bygger på datorkraft sker en stor kunskapstillväxt och stora strukturella förändringar i arbetslivet. Även i hemmen ökar tillgången till datorer. Ungefär 15 % av hemmen har persondatorer – en andel som med all sannolikhet kommer att bli större. Både hårdvaru- och mjukvarusidan inom datatekniksektorn ökar som bransch med behov av ett ökat antal anställda med kunskaper på dessa områden. Utvecklingen inom IT-området har till stor del påverkat media- och marknadsföringsområdet. Införandet av ny teknik har inneburit att en rad nya hjälpmedel, t.ex. avancerade programvaror för produktion av bild och text, står till buds i marknadsföring av varor och tjänster. Anställda inom branschen behöver kunna tillämpa tekniken. Detta räcker dock inte. Utöver rena fackkunskaper behövs kunskaper och erfarenheter som rör relationer mellan människor – t.ex. mellan kund och producent, kunskaper om organisation och planläggning etc.

Inom skogs- och lantbruket och trädgårdsnäringen sker idag strukturella förändringar. Produktionen och verksamheten blir mer kunskaps-

intensiv med ökad förfining av användningen av ny teknik. Produkternas kvalitet och miljökraven får allt mer en utslagsgivande betydelse för konsumenternas förtroende. Detta samtidigt som näringen får ökad internationell konkurrens. Sveriges medlemskap i EU innebär att branschen behöver utvecklas för nya marknader. Företagen inom sektorn utgör i vissa regioner en väsentlig del av näringslivet och har därför en regionalekonomisk betydelse. Sektorn domineras av små men kapitalintensiva företag med få eller inga anställda. Samma personer måste behärska flera kunskapsområden t.ex. produktionsteknik, företagsekonomi och marknadsföring.

Inom hotell- och restaurangbranschen sker en successiv förändring från produktorientering och låg utbildningsnivå bland personalen till en kompetenshöjande och kundorienterande riktning. Tillväxten inom branschen sker huvudsakligen i storstadsområdena.

Inom hantverksområdet finns flera yrken som har sina rötter i skråväsendet t.ex. smed och skomakare. De mer kända hantverksyrkena sedan skråväsendets tid, som skomakare, smed, tapetsrare, körsnär etc., kommer sannolikt att finnas kvar under överskådlig tid. Däremot är frågan hur länge och till vilken omfattning yrken som t.ex. tunnbindare, klockgjutare kommer att finnas. I vart fall kommer yrkesbenämningarna att avse något annat än vad de ursprungligen avsåg. Hantverksyrkena kännetecknas av att de oftast inrymmer hela arbetsprocessen – allt från idé till en färdig produkt. Ett annat kännetecken för flera hantverksyrken är att arbetet utförs på kundens direkta uppdrag. Flera hantverkare arbetar som egna företagare. Genom tillgång till nya material, nya tillverkningsmetoder och olika tillämpningar med hjälp av ny teknik förändras hantverksyrkena successivt.

Över huvud taget sker förändringar i arbetsuppgifter och arbetsorganisation allt tätare vilket medför att personalen i företagen måste kompetensutvecklas oftare. Innehållet i arbetsuppgifterna kommer att förändras under anställningsperioderna i olika verksamheter. Det som var den anställdes ingångsyrke är mer sällan det yrke som vederbörande har efter ett antal år – åtminstone sker stora förändringar i arbetsuppgifter och ansvar. Behovsprofilen varierar mellan olika arbetsuppgifter och mellan olika företag eller organisationer. Företagsstrukturer förändras. Delar av stora företag "avknoppas" och mindre bildas. Dessa i sin tur kan vara underleverantörer av varor och tjänster till större företag men också tillsammans bilda nya typer av företag. Ett exempel på de senare är virtuella företag, som egentligen består av ett litet företag som baserar nästan all verksamhet på underleverantörer. Framtidens jobb kommer att baseras på varu- och tjänsteproduktion med högkompetent och välut-

bildad arbetskraft, ständig utveckling av ny teknologi, produktförnyelse och hög förädlingsgrad. Tillväxten av företag kommer att ske inom sektorn små och medelstora kunskapsintensiva företag. Företagen kommer därmed i allt högre grad att stå och falla med sin personal, vilket gör företagen sårbara om de förlorar den kompetens, som egentligen utgör deras marknadsmässiga grund. Flera exempel finns där personal lämnat företag och bildat nya och konkurrerande företag inom samma bransch och med i huvudsak samma kundkrets. En konsekvens av dessa förändringar är att den enskildes egen kompetens – kunskaper och erfarenheter – blir en allt viktigare trygghetsfaktor att förlita sig på jämfört med tryggheten i anställningen i ett visst företag.

1.2 Vilka kunskaper skall arbetskraften ha i framtiden?

Vilka konsekvenser har förändringarna inom arbetsliv och arbetsorganisationer på yrkesutbildningarna? Vilka kunskaper kommer att behövas? Hur skall dessa kunskaper erhållas?

Det är alltid svårt att – med hög träffsäkerhet – bedöma detta. I den beskrivning av förändringar inom olika branscher, som gjorts i det föregående, återkommer flera gemensamma nämnare. Dessa knyts ofta till personlig kompetens och personliga egenskaper. Det kan exempelvis gälla förmåga att kunna dels arbeta självständigt, dels jobba i team. Det sker allt oftare förändringar i produkt- och tjänsteutbud inom företagen vilket ofta därtill påverkar företagets interna organisationsstrukturer. Detta ställer bl.a. krav på medarbetarnas förändringsbenägenhet, kvalitetstänkande och förmåga att se helheter i processer och flöden. Kunskaper i ekonomiskt tänkande är också kunskaper som i princip alla yrkeskategorier behöver framgent.

I flera rapporter och i diskussioner med olika branschföreträdare om framtida nyckelkompetenser i arbetslivet finns ett gemensamt mönster. Dessa kan sammanfattas på ett sätt som en australiensk studie² över framtida nyckelkompetenser i arbetslivet kommit fram till.

---

² Employment-related Key Competencies: A Proposal for Consultation, The Mayer Committee, Melbourne.

"The Committee has adopted a broad definition of competence which recognises that performance is underpinned not only by skill but also by knowledge and understanding, and that competence involves both the ability to perform in a given context and the capacity to transfer knowledge and skills to new tasks and situations"

Följande kompetensområden förs ofta fram som framtida nyckelkompetenser:

Språk och kommunikation	t.ex. förmåga att tala, läsa, skriva, använda information
Tillämpad matematik	t.ex. kunskaper om matematiska uttryck och symboler och mätteknik och förmåga att göra beräkningar.
Naturvetenskap teknik	t.ex. allmänna kunskaper om naturvetenskap och teknik – framför allt inom IT-området och dess tillämpningar och betydelse för samhällsliv.
Samhälls- och kulturkunskap	t.ex. kunskaper om problematik som rör nationell och global miljö, befolkningssituation, sociala prioriteringar, arbetsliv och arbetsmarknad, kulturell och historisk kunskap som underlättar internationella kontakter.
Problemlösning	t.ex. kritiskt tänkande, kreativt tänkande, förmåga att sätta sig in i nya situationer och problem.
Personrelationer	t.ex. förmåga att förhandla och jobba i team, förändringsbenägenhet, självständighet och demokratisk hållning.

Genom riksdagsbeslutet om en reformerad gymnasieskola år 1991 (prop 1990/91:88) lades grunden för en gymnasieskola som förbereder eleverna för ett framtida arbetsliv. Grundläggande yrkeskompetens får gymnasieeleverna genom undervisning i olika kärn- och karaktärsämnen.

På de program som har arbetsplatsförlagd utbildning (APU) utvecklas elevernas kunskande om praktiska tillämpningar, som stödjer både generella kunskaper och kunskaper i olika yrkesämnen. För många befattningar i arbetslivet räcker gymnasieskolan som grundutbildning. Kompetensutveckling som behövs därutöver sker ofta inom företagen. Som framgått i det föregående ökar dock behovet av arbetskraft med fördjupade yrkeskunskaper och erfarenheter.

2 Vissa förändringar inom det gymnasiala området och av statsbidragssystemen

2.1 Gymnasieskolan och den kommunala vuxenutbildningen

Gymnasieskolan

Den gymnasieskola, som nu avvecklas, har funnits i ca 25 år och styrs av 1970 års läroplan för gymnasieskolan (Lgy 70). Den består av linjer och specialkurser. Det finns både tvååriga och treåriga linjer – även en fyraårig teknisk linje har funnits. De tvååriga linjerna har i huvudsak en yrkesförberedande inriktning medan de tre- och fyraåriga linjerna har ett studieförberedande innehåll.

Specialkurserna kan delas upp i följande grupper.

- a Grundskoleanknutna och linjelika specialkurser. Dessa är oftast tvååriga och yrkesinriktade t.ex. grafisk inriktning eller utbildning till frisör.
- b Kortare grundskoleanknutna specialkurser som är kortare än två år och ned till ett halvår. Det finns flera kurser i denna kategori bl.a. inom vårdområdet och jordbruksområdet.
- c Specialkurser som har särskilda behörighetskrav och även kallas påbyggnadsutbildningar (tidigare högre specialkurser). I denna kategori finns
  - specialkurser (påbyggnadsutbildningar) som har ålderskrav för tillträde. T.ex. förarutbildningar.

- specialkurser (påbyggnadsutbildningar) som bygger på tvååriga linjer och med ett utbildningsinnehåll som nästan undantagslöst ingår i de nationella programmen. T.ex. kurser i finmekanik och verktygsteknik.
- specialkurser (påbyggnadsutbildningar) som bygger på tre- eller fyraåriga linjer och som innehåller kunskapsmoment som i mycket liten utsträckning kommer att ingå i de nationella programmen. T.ex. kurser för transportledning, marknadsföring eller tekniker

Utöver nationellt fastställda specialkurser finns lokala av kommunerna fastställda specialkurser, s.k. LA-kurser.

Under de två senaste åren har härutöver, som en arbetsmarknadsåtgärd, skapats "tredjeåret"-utbildningar vilka har till syfte att ge elever med tvåårig eller kortare gymnasieutbildning en utbildning, som så långt möjligt skall komplettera tidigare utbildning till att motsvara de nationella programmen. Dessa utbildningar är många gånger specialkurser men de flesta har ett innehåll bestående av kurser från de nationella programmen t.ex. kurser i kärnämnen.

Riksdagens beslut i juni 1991 om en reformerad gymnasieskola innebar att denna skulle införas successivt under en övergångstid – läsåren 1992/93 – 1994/95. Fr.o.m. hösten 1995 skall alla elever tas in på program i gymnasieskolan. Under övergångstiden får kommuner, som enligt länskolnämndernas organisationsbeslut för 1991/92 hade rätt att anordna linjer eller specialkurser (inkl. påbyggnadsutbildningar), övergångsvis anordna dessa utbildningar. (Skollagen, övergångsbestämmelser punkt 6). Till utbildning som anordnas i gymnasieskolan kan endast sökande som uppfyller skollagens ålderskrav tas in. Enligt skollagen kan elever tas in i gymnasieskolan fram t.o.m. det första kalenderhalvår de fyller 20 år (Skollagen 5 kap. 1 §). Detta medför att tillgängligheten för påbyggnadsutbildningar för vuxna över 20 år begränsas till de utbildningar som anordnas i komvux. I årets budgetproposition (1994/95:100 Bil. 9) föreslår regeringen, efter förslag från utredningen, riksdagen att förlänga övergångsbestämmelsernas giltighet till utgången av budgetåret 1995/96.

Bilden av gymnasieskolan är således komplex. Reformeringen av gymnasieskolan och tillkomsten av 16 nationella program, där alla studievägar är treåriga, gör gymnasieskolan mer överblickbar. Inom ramen för de 16 nationella programmen har eleverna möjligheter att välja grenar och kurser på ett sådant sätt att de flesta studievägar – utom

de påbyggnadsutbildningar som bygger på treåriga gymnasieutbildningar – som finns i den ”gamla” gymnasieskolan täcks. Gymnasieskolan blir därmed till sin form mer enhetlig och lättare att se som en del av ett utbildningssystem för livslångt lärande.

Komvux

Kommunal vuxenutbildning har bedrivits sedan 1968. Från början erbjöds på det gymnasiala området kurser i ämnen som var identiska med ämnena på gymnasieskolan. År 1982 infördes en egen läroplan komvux, Lvux 82. De allmänna ämnena var uppbyggda som påbyggbara kurser – det s.k. etappsystemet. De yrkesinriktade kurserna i komvux följde samma kursplaner som motsvarande kurser på gymnasieskolans linjer och specialkurser. Härutöver fanns inom komvux särskilda yrkesinriktade kurser, som inte hade någon motsvarighet i gymnasieskolan. Inom yrkesutbildningen dominerades utbudet av kurser inom det ekonomiskt-merkantila området och omvårdnadsområdet. Inom det tekniskt industriella området var antalet kurser förhållandevis litet.

Reformeringen av gymnasieskolan och vuxenutbildningen 1991 innebar för den gymnasiala vuxenutbildningens del att etappsystemet ersattes med den kursuppbyggnad som gäller för den nya gymnasieskolan, som i sin tur hämtat många drag från Lvux 82. Alla kursplaner som finns i gymnasieskolan får med undantag av estetiska ämnen och ämnet idrott och hälsa tillämpas i komvux.

I och med reformen fick begreppet påbyggnadsutbildning delvis en ny innebörd. Sålunda får påbyggnadsutbildning förekomma endast inom komvux och utbildningen skall vara yrkesinriktad. Påbyggnadsutbildningar får dock, som nämnts ovan, övergångsvis även anordnas i gymnasieskolan t.o.m. läsåret 1994/95 med den begränsning som ålderskravet i skollagen anger.

2.2 Statsbidragen inom skolområdet

Utformningen av statsbidragen inom skolsektorn har under de senare åren genomgått stora förändringar. Fram till den 1 juli 1991 hade skolsektorn ett stort antal specialdestinerade bidrag uppdelade på skolformer och delar av skolformer. Genom organisationsbeslut av länskolnämnderna tilldelades kommunerna resurser i form av s.k. årselevplatser för

gymnasieskolan och undervisningstimmar för den kommunala vuxenutbildningen.

Riksdagens beslut med anledning av propositionen om *Ansvaret för skolan* (prop. 1990/91:18) innebar att de specialdestinerade statsbidragen den 1 juli 1991 ersattes med ett bidrag till skolsektorn – sektorsbidraget. Härigenom fick kommunen en bidragsram för hela skolsektorn. Kommunerna fick själva prioritera resurserna mellan olika skolformer och mellan olika verksamheter inom skolformerna. Sektorsbidraget grundades på ett schabloniserat system för att beräkna huvudmännens behov av finansiellt stöd för den undervisning som följer av gällande bestämmelser.

Beslutet om nytt statsbidrag skall ses som ett led i utvecklingen av ett mål- och resultatstyrt statligt styrsystem, där staten i måldokument och med lagstiftning anger vad som skall uppnås i skolväsendet. Skolhuvudmännen har det fulla ansvaret för att genomföra verksamheten och kan genom val av metoder, organisation m.m. finna olika vägar att nå de mål som staten angivit.

Sektorsbidraget ersattes den 1 januari 1993 (prop. 1991/92:150) med ett nytt statsbidragssystem, ett statligt utjämningsbidrag till kommuner och landsting. Det primära syftet med detta nya bidragssystem var att utjämna de stora inkomstskillnaderna i kommunsektorn och att garantera alla kommuner ett visst skatteunderlag. Inkomstutjämnningen innebär att bidraget relateras till kommunens skattebas istället för den verksamhet som kommunen bedriver.

Mot bakgrund av kritik som har riktats mot urvalet av faktorer och deras genomslag i beräkningarna av tillägg och avdrag skall ett nytt system för strukturkostnadsutjämning komma att gälla fr.o.m. den 1 januari 1996 enligt förslag från den kommunalekonomiska kommittén i betänkandet *Utjämning av kostnader och intäkter i kommuner och landsting* (SOU 1994:144).

Utänför det nya bidragssystemet ligger bl.a. statsbidrag till riksrekryterande teknisk vuxenutbildning vid Katrineholms Tekniska Skola, särskilt verksamhetsstöd till vissa gymnasieutbildningar såsom sågverks-teknik i Hammarö, gjuteriteknik i Jönköping etc. Vidare berörs inte Statens skolor för vuxna av den nya bidragsordningen.

Interkommunal ersättning

I det tidigare bidragssystemet fick kommunerna bidrag från staten som i genomsnitt täckte häften av kommunens kostnader för utbildningsverk-

samheten. Den resterande delen fick således bekostas av kommunerna själva. För att täcka de kommunala kostnaderna för en elev från en annan kommun fick kommunen s.k. interkommunal ersättning. Hemkommunen var skyldig att betala denna ersättning för de kommuninnevånare som studerade i annan kommun.

Det nya statsbidragssystemet syftar till att tillsammans med skatteinkomsterna ge kommunerna likvärdiga förutsättningar att finansiera t.ex. den skolverksamhet som kommunen är skyldig att anordna. Kommunen har sålunda skyldighet att erbjuda alla elever som lämnar grundskolan ett brett urval av nationella program (Skollagen 5 kap. 5–12, 21–26 §§). I de fall kommunen inte har egen gymnasieskola eller inte inom egen gymnasieskola kan erbjuda ett visst program eller gren kan kommunen genom samverkansavtal med annan kommun tillgodose elevens önskemål. Två eller flera kommuner som samverkar om gymnasial utbildning bildar ett samverkansområde. Om en viss utbildning inte finns i elevens hemkommun eller inom samverkansområdet har den kommun som tagit in en elev i sin gymnasieskola rätt till interkommunal ersättning från elevens hemkommun.

När riksdagen i juni 1991 beslutade om en reformerad gymnasieskola beslutades också att införandet av denna skulle ske under en övergångstid – läsåret 1992/93 -- 1994/95. Fr.o.m. hösten 1995 skall alla elever tas in på program i gymnasieskolan. Under samma tid får de kommuner som enligt läns skolnämndernas organisationsbeslut för 1991/92 hade rätt att anordna linjer eller specialkurser övergångsvis anordna dessa utbildningar. (Skollagen, övergångsbestämmelser punkt 6). Påbyggnadsutbildningar är i detta sammanhang att betrakta som specialkurser. Detta innebär att reglerna om interkommunal ersättning gäller även dessa utbildningar.

Vad gäller komvux finns endast för grundläggande vuxenutbildning en rätt för eleven att delta i utbildning. I gymnasial utbildning och påbyggnadsutbildning i komvux anges i skollagen att kommunen är skyldig att erbjuda utbildning som svarar mot efterfrågan och behov. Detta innebär inte att elever som önskar utbildning har rätt till utbildning. Kommunernas dimensionering av gymnasial utbildning i komvux är ofta sådan att alla sökande inte kommer in på den sökta kursen. Elevers möjlighet att gå en gymnasial utbildning eller en påbyggnadsutbildning inom komvux i annan kommun är beroende av om hemkommunen åtar sig att svara för kostnaderna för elevens utbildning (Skollagen 11 kap. 17–21 §§). Det gäller även om den aktuella utbildningen inte anordnas i hemkommunen. Regeringen kan meddela föreskrifter om undantag från denna regel. F.n. föreskrivs i förordningen om kommunal

vuxenutbildning att interkommunal ersättning skall utgå för viss teknikerutbildning (2 kap. 17 §).

2.3 Problem

Reformeringen av gymnasieskolan och av statsbidragssystemet har påverkat tillgängligheten till eftergymnasial utbildning. Gymnasial utbildning och påbyggnadsutbildning i komvux, som i tidigare statsbidragssystem garanterades en viss volym, har som en följd av det nya statsbidragssystemet i förening med kärva ekonomiska villkor i kommunerna fått känna av en minskning.

Elevers möjlighet att gå en komvuxutbildning i annan kommun än hemkommunen är helt beroende av om hemkommunen är villig att betala interkommunal ersättning. Detta blir särskilt markerat i fråga om påbyggnadsutbildningarna. Elever som önskar gå en påbyggnadsutbildning i komvux i en annan kommun förnekas inte sällan detta genom att hemkommunerna vägrar att betala interkommunal ersättning. Detta har i sin tur fört med sig att anordnande kommun inte fått tillräckligt elevunderlag för att starta en utbildning.

Den här beskrivna situationen har föranlett reaktioner från flera branschorganisationer. Det visar sig i en oro över att angelägna utbildningar inte kommer till stånd. Kungl. Skogs- och lantbruksakademien framför i skrivelse till utredningen att nuvarande system med interkommunala ersättningar medför problem eftersom ett stort antal kommuner vägrar betala för utbildningar inom naturbruksområdet. Biltrafikens arbetsgivarförbund och Svenska Transportarbetarförbundet beskriver samma problem för yrkesförarutbildningar. Även Arbetsmarknadens yrkesråd har fört fram synpunkter på problemen med interkommunal ersättning.

I Stockholm bedrivs med stöd av övergångsbestämmelserna i skollagen bl.a. teknisk utbildning (f.d. STI) vid Bandhagens gymnasium som påbyggnadsutbildning i gymnasieskolan. Kommunen kan – under förutsättning av riksdagens bifall till förslagen i budgetpropositionen – fram till och med läsåret 1995/96 planera för fortsatt utbildning. Från kommunen har framförts att man avser att lägga ned utbildningarna om frågan om interkommunal ersättning inte löses.

3 Nuvarande utbud

3.1 Bakgrund och förutsättningar

I syfte att ta reda på utbud och omfattning av kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning gjorde utredningen i augusti 1994 en enkätundersökning. Enkäten (bilaga 4) skickades till utbildningsanordnare såsom kommuner, folkhögskolor, högskolor och privata utbildningsföretag.

I enkäten efterfrågas en förteckning över vilka kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningar som anordnas. Av förteckningen skulle framgå

1. Utbildningens namn och ev kurskod, (läroplans- eller kursplanenummer eller motsvarande),
2. Utbildningens huvudsakliga inriktning, i den mån detta inte framgår av beteckningen,
3. Antalet (planerade) utbildningsplatser/deltagare läsåren (budgetåren) 1993/94 och 1994/95,
4. I förekommande fall antalet behöriga sökande till utbildningen nämnda budgetår,
5. Formella förkunskapskrav och – i den mån avvikelser är betydande – de sist antagna studerandenas förkunskaper.

Utredningen var även intresserad av att ta emot synpunkter på om och i så fall hur en förändring av tillhörighet, styrning eller finansiering skulle kunna främja utvecklingen av någon eller några av de utbildningar som tagits upp i förteckningen.

I enkäten definierades – med utgångspunkt i direktiven till utredningen – kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning som en utbildning, som

- bygger på grundläggande utbildning i gymnasieskolan och ev. på praktik,
- ger fördjupad eller specialiserad yrkeskompetens men inte nödvändigtvis färdigutbildning,
- i väsentliga delar handlar om praktisk tillämpning av känd kunskap och teknik,
- inte är akademisk i traditionell mening samt
- syftar i första hand till verksamhet inom näringslivet.

Utsändning och databearbetning av enkäten utfördes av Marknadsfakta AB i Härnösand.

Enkäten skickades ut till 415 anordnare. Svar kom in från över 200 kommuner och landsting, 16 universitet/högskolor, 30 folkhögskolor och ca 20 privata utbildningsanordnare – inalles mer än 260 svar. En rimlig bedömning är att utbildningsanordnare, som inte svarat, har låtit bli det om de inte ansett sig ha utbildningar som faller innanför angivna kriterier. Ett flertal samtal till utredningen tyder på detta. Utfallet från enkätundersökningen vad gäller kommunernas svar visar på relativt god överensstämmelse med Skolverkets statistik över påbyggnadsutbildningar. Likaså bedöms underlaget från folkhögskolorna som tillförlitligt. Svårare är det att värdera underlaget från universitet/högskolor. Flera högskolor har bedömt att de inte har utbildningar som faller inom ramen för kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning och har därför avstått från att besvara enkäten. Än mer svårbedömt är underlaget från privata utbildningsanordnare vad gäller utbud och utbildningsvolym. I det följande återkommer vi till denna problematik.

Materialet har bearbetats efter följande principer. För det första har i enlighet med utredningsdirektiven endast utbildningar som huvudsakligen riktas mot näringslivet tagits med. Utbildningar som syftar till verksamhet inom i första hand den offentliga sektorn t.ex. inom vård, utbildning, omsorg samt statlig verksamhet t.ex. försvar, polis- och tullväsende har inte tagits med i sammanställningarna.

Kortare utbildningar eller utbildningar som inte har eftergymnasial karaktär har också uteslutits. Utbildningar som är kortare än ett halvår har bedömts som för korta för att ge den fördjupning av yrkeskunskaperna som en kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning bör syfta till. I kommunernas utbud av påbyggnadsutbildningar finns även utbildningar som bygger på tvååriga gymnasielinjer. I och med gymnasieskolans reformering blev all gymnasieutbildning treårig. Påbyggnadsutbildningar som bygger på de tvååriga linjerna innehåller i stor omfattning utbildningsmoment, som ligger inom ramen för de nationella programmen i gymnasieskolan. Dessa påbyggnadsutbildningar, t.ex. Automatiseringsteknik och ADB och terminalarbete, har därför uteslutits i sammanställningarna.

För att få en överblick har utbildningsutbudet sorterats i fyra grupper. Utgångspunkten har varit att skapa en sorteringsgrund som på ett bra sätt återspeglar utbudet. En lämplig indelning har befunnits vara följande fyra grupper.

- ▶ Dataområdet t.ex. dataingenjör, ADB och ekonomi, ADB- och terminalarbete, Administrativ ADB, PC-samordnare.
- ▶ Tekniska området t.ex. ingenjör, maskintekniker, YTH, tekniker med olika inriktningar, elinstallation.
- ▶ Ekonomiskt-administrativa området t.ex. ekonomi och revision, internationella transporter, marknadsföring, turism och reseservice, högre företagsekonomisk utbildning.
- ▶ Övriga utbildningar t.ex. utbildningar inom jord, skog och trädgårdsnäringar, information och media, journalist, trafiklärare, scenografi.

Vilken indelning som än görs uppkommer gränsdragningsproblem. Gränslinjen mellan datautbildningar och tekniska utbildningar eller mellan datautbildningar och ekonomiska utbildningar är ibland svår att dra. Trots dessa reservationer avspeglas utbudet relativt väl med denna gruppering.

3.2 Resultat av enkäten

Det största materialet kom från kommunerna. Svarefrekvensen tyder på att det huvudsakliga utbudet finns med. En jämförelse med Skolverkets uppgifter om antalet platser i påbyggnadsutbildningar stöder den bedömningen. I kommunmaterialet finns dels "riktiga" påbyggnadsutbildningar dvs. sådana som bygger på treåriga utbildningar i gymnasieskolan

eller motsvarande, dels utbildningar som i praktiken är tredje året i en treårig utbildning. De senare anordnas ofta som arbetsmarknadsåtgärder. Dominerande områden är tekniska och ekonomiska utbildningar.

Från folkhögskolorna fanns ca 30 enkätsvar. Vissa utbildningar, t.ex. utbildningar till fritidsledare, har sorterats bort av skäl som nämnts i det föregående. De utbildningar som kvarstår är utbildningar inom information och media samt journalistutbildning.

Materialet från universitet och högskolor är som antytts ovan relativt svårbedömt. En orsak till detta är att högskolorna har olika syn på vilka utbildningar som faller inom definitionen för kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. Flera högskolor har skickat tillbaka enkäten med ett konstaterande att utbildningar på denna nivå inte finns. I underlaget från andra högskolor finns utbildningar inom YTH samt drifttekniker-, sjöbefäls-, bokhandels-, skådespelar- samt receptarieutbildningar. Intressant att notera är att tekniska högskolan i Stockholm, Linköpings universitet och Uppsala universitet samt högskolan i Gävle/Sandviken bedömer att ingenjörutbildningar på 80 resp. 120 poängsnivå ligger inom ramen för definitionen av kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning.

Utbildningsutbudet hos de fria aktörerna inom utbildningsbranschen, som finns med i enkätmaterialen, är begränsat. Visst material var endast utbildningskataloger och broschyrer. En av anordnarna som finns med är AmuGruppen. Om materialet är heltäckande är svårt att bedöma. I utbildningsutbudet finns flera utbildningar med inriktning mot ekonomi, marknadsföring och försäljning, teknik, kvalitetsteknik etc.

Antalet utbildningsplatser som redovisats i enkäten fördelat efter kurslängd och utbildningsområden åskådliggörs i tabell 1.

Tabell 1

I enkäten redovisat antal utbildningsplatser i eftergymnasial yrkesutbildning läsåret 1994/95 fördelat på utbildningens inriktning och längd.					
Ant. terminer ca.	Data	Ekonomi	Teknik	Övrigt	
Summa					
1	178	201	452	205	1036
2	897	2869	3742	661	8169
3	0	0	180	48	228
4	169	230	1479	75	1953
>4	30	0	676	0	706
<i>Summa</i>	<i>1274</i>	<i>3300</i>	<i>6529</i>	<i>989</i>	
<i>12092</i>					

Av tabellen framgår att utbildningar inom området teknik dominerar utbudet. Det är främst ettåriga teknikerutbildningar och redovisade tvååriga ingenjörutbildningar som ligger bakom siffrorna. Av övriga utbildningar är det i många fall utbildningar i kommunerna inom jordbruks- och skogsbruksområdet och livsmedelsteknik samt utbildningar inom media och journalism i folkhögskolor som dominerar. Vissa utbildningar med privat anordnare som reklam- och turismutbildningar ligger här bland övriga utbildningar.

Vad gäller utbildningslängden så kan sägas att högskolans utbildningar huvudsakligen (ca. 80%) ligger på fyra terminer eller mer och kommunernas utbildningar är företrädesvis ettåriga (ca. 85%).

Tabell 2

I enkäten redovisat antal utbildningsplatser i eftergymnasial yrkesutbildning läsåret 1994/95 fördelat utbildningens inriktning och utbildningsanordnare.

	Data	Ekonomi	Teknik	Övrigt	Summa
Högskolor	199	0	2044	160	2403
Kommuner	939	1995	4219	571	7724
Folkhögskolor	54	15	0	169	238
Privata	82	1290	266	89	1727
<i>Summa</i>	<i>1274</i>	<i>3300</i>	<i>6529</i>	<i>989</i>	<i>12092</i>

I tabell 2 redovisas det uppgivna antalet utbildningsplatser fördelat på inriktning och anordnare. Varje anordnare visar sig ha sin profil. Kommunerna har mest teknik och ekonomi, högskolorna mest teknik, folkhögskolor och utbildningsföretag har företrädesvis övriga utbildningar.

I sammanställningen av enkäten har medtagits de påbyggnadsutbildningar som har en klar eftergymnasial karaktär. Påbyggnadsutbildningar, som bygger på tvååriga gymnasielinjer har, som framgått i det föregående, uteslutits då dessa i stor omfattning har utbildningsmoment, som ligger inom ramen för de nationella programmen i gymnasieskolan. I den statistik som redovisas av SCB görs inte denna åtskillnad. Alla påbyggnadsutbildningar ligger inom samma studievägsgrupp.

Läsåret 1993/94 deltog, enligt enkäten, ca. 7 800 elever i påbyggnadsutbildningar som bygger på treåriga linjer. I statistiken som SCB presenterar gick samma år 12 257 elever i någon form av påbyggnadsutbildning eller s.k. regionalt arbetsmarknadsanpassad kurs (RA-kurs). Under förutsättning att enkätresultatet har samma validitet som SCB:s statistik utgörs ca 64 procent av påbyggnadsutbildningarna i SCB:s material av utbildningar som bygger på treårig linje.

Under perioden 1990/1991–1993/94 har antalet elever i påbyggnadsutbildningar och RA-kurser minskat från 14 256 till 12 257. Ett genomsnittligt värde för perioden är ca 13 700 elever. Under antagandet att andelen påbyggnadsutbildningar som bygger på treåriga linjer varit oförändrat under perioden är det rimligt att anta att ca. 9 000 elever i genomsnitt gått i sådana påbyggnadsutbildningar. Före läsåret 1993/94 ingick inte påbyggnadsutbildningar inom komvux i SCB:s statistik. Detta medför vissa svårigheter att jämföra enkätresultatet med utfallet i SCB:s statistik. Det genomsnittliga antalet elever – 9 000 – skulle sannolikt ha varit högre om påbyggnadsutbildningar i komvux funnits med i underlaget.

Tabell 3

Förändring av antal utbildningsplatser i eftergymnasial yrkesutbildning läsåren 1993/94 och 1994/95.

Uppgifterna är hämtade från enkäten.

	93/94	94/95	Proc.ändr
Data	1229	1274	3,66
Ekonomi	3430	3300	-3,79
Teknik	6466	6529	0,97
Övrigt	976	989	1,33
Summa	12101	12092	0

Av tabell 3 framgår antalet i enkäten redovisade utbildningsplatser läsåren 1993/94 och 1994/95. Antalet utbildningsplatser är nästan oförändrat mellan dessa två läsår. De små skillnader som märks är att antalet utbildningsplatser inom områdena data och teknik har ökat medan den ekonomiska inriktningen har minskat något. Förändringarna ligger huvudsakligen inom det kommunala utbildningsutbudet.

3.3 Beräkning av utbildningskostnader

Resultatet från enkäten kan användas för att ge en bild av kostnaderna för olika typer av eftergymnasial yrkesutbildning. I följande beräkningar utgår vi från den utbildningsvolym som framkom genom enkäten dvs. dels antalet intagningsplatser för olika typer av utbildning (områdena data, ekonomi, teknik och övriga), dels utbildningarnas längd. För beräkningarna behövs därutöver en prisuppgift. Formerna för prisangivelse varierar för olika typer av utbildning. För högskoleutbildningar och utbildningar inom kommuner och landsting anges kostnaderna vanligen per heltidsstuderande och år. För arbetsmarknadsutbildning och folkhögskola anges den per deltagarvecka.

Priset för en årselevplats varierar mellan "skolformer" och typer av utbildning. Utbildningar inom t.ex. naturvetenskap, teknik, vård och medicin är dyrare än utbildningar inom t.ex. ekonomi och juridik. Inom ett område kan det också finnas stora variationer beroende bl.a. på undervisningens uppläggning, utrustningskrav och lärartäthet. Olika "skolformer" har också olika sätt att bedriva undervisning, vilket påverkar kostnaderna.

Alla kostnadsjämförelser har svagheter bl.a. beroende på urvalet av parametrar och behovet av omräkning till jämförbara tal. De följande kalkylerna utgår från genomsnittskostnader. Vi har valt genomsnittskostnader eftersom syftet är att få ett grepp om storleksordningen på de mot enkätresultatet svarande utbildningskostnaderna. Kostnadsberäkningarna baseras i fråga om högskolan på statens genomsnittskostnader för utbildningsplatser (årselevpris) samt i fråga om folkhögskolan på kostnaderna för reguljär utbildning exkl. eventuella internatkostnader. För utbildningar inom kommuner och landsting utgår vi från Skolverkets uppgifter om genomsnittskostnader³ för utbildning i gymnasieskolan. Detta motiveras av att påbyggnadsutbildningar fortfarande främst anordnas i gymnasieskolan. Kostnader för utbildning inom privata företag är svårare att bedöma. Vi utgått från AMS' statistik över upphandlad arbetsmarknadsutbildning hos privata utbildningsföretag. Denna anger genomsnittligt pris per deltagarvecka i relativt korta utbildningar, med schema-bunden tid ca 35 timmar per vecka. Uppgifterna är alltså inte helt jämförbara med de övriga med torde ändå kunna ge en rimlig uppskattning av verksamhetens ekonomiska omfattning. I tabell 4 redovisas kalkylunderlaget dvs. årselevpriset hos olika anordnare.

³ Beskrivande data om skolverksamheten 1994, Skolverkets rapport nr 52

Tabell 4

Utbildningskostnader (årselevspris) för olika anordnare

<i>Kursanordnare</i>	<i>Årselevspris (kr)</i>	<i>Anm.</i>
Univ./högsk.	67	Naturv. o. tekn. utbildning
Kommun	55	Genomsnittl. kostnad
Folkhögskola	66	Icke internat
Privata utb. företag	80	Beräknat på 2000 kr/elevvecka

I tabell 5 presenteras en kostnadsuppskattning baserad på prisuppgifterna i tabell 4. I beräkningarna har vi tagit hänsyn till utbildningarnas längd och antagit att elever tas in en gång per år. Det innebär att för tvååriga utbildningar tar vi upp årskostnad dels för elever som går i årskurs 1, dels elever som går i årskurs 2.

Tabell 5

Kostnader för planerad utbildning i kkr baserat på årselevkostnad enligt tabell 4 (läsåret 1994/95).

	<i>Data</i>	<i>Ekonomi</i>	<i>Teknik</i>	<i>Övrigt</i>	<i>Summa</i>
Högskolan	0	0	33768	14740	48508
Kommuner	53295	112585	254925	27803	448608
Folkhögskolor	1980	495	0	13860	16335
Övr. anordnare	5680	110000	15600	8800	140080
				Totalt	653531

Som framgått tidigare, har högskolorna haft olika uppfattning om de korta (80–120 poäng) ingenjörutbildningarna bör klassificeras som kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. Mot denna bakgrund ingår inte kostnaderna för dessa utbildningar i tabell 5. Enligt uppgifter från Verket för högskoleservice (VHS) finns ca. 5 950 antagningsplatser för ingenjörutbildningar budgetåret 1994/95, antalet studerande är dock lägre. Om dessa utbildningar inräknades skulle kostnaderna för de berörda högskoleutbildningarna stiga från ca 49 till ca 944 mkr.

Med de nämnda förutsättningarna motsvarar det angivna utbudet en total kostnad på nästan 654 mkr. Kommunernas utbud av påbyggnadsutbildningar i gymnasieskolan och komvux, som det beskrivs genom enkäten, kan bedömas ligga relativt nära verkligheten. Den framräknade summan på ca 449 mkr är därför sannolikt rimlig. Högskolans andel av kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning består huvudsakligen av YTH på några orter och vissa teknikerutbildningar och kostnaderna uppskattas till 49 mkr. Kostnaderna för kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning inom folkhögskolan kan beräknas uppgå till 16 mkr.

Sammantaget uppgår – med de angivna beräkningsförutsättningarna – utbildningskostnaderna för utbildning motsvarande kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning i högskolor, kommuner och folkhögskolor till 514 mkr.

3.4 Kompletterande skolor på gymnasial nivå

Regeringen beslutar årligen om statsbidrag, uttryckt i årselevplatser, till fristående skolor. Dessa statsbidrag ligger under anslaget A 15. Bidrag till driften av fristående skolor. Under detta anslag beräknas även medel till bidrag till s.k. kompletterande skolor, vilka bedriver utbildning inom hantverk, konst, dans, teater, musik, reklam etc., på en nivå som i realiteten är eftergymnasial. Exempel på sådana utbildningar är hantverksutbildningar på Carl Malmstens verkstadsskola, Nyckelviksskolan, Sätergläntan Hemslojdens gård. Hos dessa utbildningsanordnare finns ett intresse av att få utbildningarna klassade som högskoleutbildningar. Härutöver erhåller ett antal konstskolor som ger grundläggande konstnärlig utbildning statsbidrag. Vidare finns två skolor som ger reklamutbildning, Beckmans Skola AB och Berghs Reklamskola, samt några ytterligare skolor som ger övrig yrkesutbildning, t.ex. lärlingsutbildning inom VVS i Katrineholm (se tabell 7). Totalt rör det sig om ca 1 515

årselevplatser i heltidskurser, som tillsammans ger en årlig kostnad för staten på ca 78 mkr.

Vad gäller konstskolor och skolor inom dans/teater har Skolverket med anledning av ett regeringsuppdrag lämnat en rapport⁴ om översyn av dessa skolor. I rapporten granskas utbildningens innehåll, samhällsnytta och organisation. Utbildningens innehåll jämförs bl.a. med läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) och utbildningsnivå. Enligt rapporten saknar de flesta skolorna övergripande målskrivningar som har anknytning till Lpf 94 och kursplaner som innehåller kursmål. Däremot finns timplaner för nästan alla utbildningar. De flesta skolorna svarar mot allmänna utbildningspolitiska mål men saknar mål som att bevara hantverksskicklighet och arbetsmarknadsanknutna mål. De flesta skolorna har en stiftelse som huvudman, andra är aktiebolag eller har annan juridisk rättslig grund. Lärarna saknar i allmänhet formell pedagogisk kompetens eller erfarenhet – de flesta lärarna är timlärare. Däremot sägs inget i rapporten om lärarnas fackkompetens. Enligt Skolverket skall en utbildning som står under statlig tillsyn och som skall erhålla statsbidrag uppfylla kriterier vad gäller utbildningens innehåll och organisation samt vara särskilt nationellt värdefull. I det senare skall invägas utbildningspolitiska, kulturpolitiska och regionalpolitiska mål. I de utbildningspolitiska målen skall särskild hänsyn tas till bristyrkesaspekter och bevarande av hantverkstraditioner.

Utöver dessa skolor beräknas under anslaget A8. Särskilda insatser på skolområdet bidra på ca 14 mkr till riksrekryterande teknisk utbildning vid Katrineholms tekniska skola (KTS) samt 915 tkr till Nordiska Scenografiskolan i Skellefteå.

Det finns även fristående skolor, som står under statlig tillsyn, men inte erhåller statsbidrag. I och med att skolorna står under statlig tillsyn är de studerande studiestödsberättigade. Inom dessa skolor finns sannolikt utbildningar som i princip kan betraktas som kvalificerade eftergymnasiala. Detta kan gälla t.ex. Nordisk Designskola, Pahlmans Handelsinstitut, Stockholms Tillskäarakademi.

---

⁴ Rapport dnr 93:1998, 1994–10-13, Skolverket.

Tabell 6

Kompletterande skolor m.m. med särskilt statsbidrag.				
Skolor	Ram:	årselev- platser	Statsbidrag/ årselevplats	Summa statsbidrag
<i>Skolor med hantverksanknytning</i>				
Carl Malmstens verkstadsskola		32	96000	3072000
Capellagården		58	55100	3195800
Nyckelviksskolan		192	48600	9331200
Stenebyskolan		102	56500	5763000
Handarbetets vänners vävskola		65	67300	4374500
Sätergläntan Hemslöjdens skola		70	67300	4711000
Delsumma		519		30447500
<i>Konstskolor</i>				
Gerleborgsskolan - Sthlm		74	38500	2849000
"- - Hamburgsund		30	39000	1170000
Grafikskolan		21	55600	1167600
Hoveskous målarskola		74	38500	2849000
KV konstskola Gbg		74	38500	2849000
Konstskolan Idun Lovén		48	38500	1848000
Perneby målarskola		23	39000	897000
Domen konstskola		65	38500	2502500
Falkenbergs konstskola		32	39000	1248000
Umeå konstskola		32	39000	1248000
Örebro konstskola		32	39000	1248000
Norrköpings konstskola		20	39000	780000
Österlens konst- och hantv.skola		32	39000	1248000
Gotlands konstskola		64	39000	2496000
Delsumma		621		24400100
<i>Dans/teater/musik</i>				
Balettakademin i Sthlm		70	50900	3563000
Balettakademin i Gbg		100	31500	3150000
Skara skolscen		24	70000	1680000
Delsumma		194		8393000
<i>Reklam m.m.</i>				
Beckmans Skola AB		123	38600	4747800
Berghs reklamskola		90	39600	3564000
Delsumma		213		8311800
<i>Övriga utbildningar</i>				
Inst. för optometri		22	23500	517000
Flyinge (stallchefsutb)		16	48300	772800
VVS-U i Katrineholm		28	44500	1246000
PKI-skolan (keramisk-tekn. utb)		18	41100	739800
Bergsskolan (tekn.basutb.)		80	37600	3008000
Delsumma		164		6283600
Totalsumma		1711		77836000

4 Bilder från några andra länder

4.1 Några gemensamma tendenser

Teknisk utbildning och yrkesutbildning har fått en förändrad roll i de flesta länderna inom OECD. Bakomliggande orsaker är gemensamma för alla medlemsländer och anknyter till flera trender i samhällsutvecklingen. En är den demografiska tillväxten med allt större del av årskullarna som erhåller utbildning, en annan är den ekonomiska tillväxten som skett under efterkrigstiden. Den industriella och tekniska utveckling som skett sedan 60-talet har ökat efterfrågan på välutbildad arbetskraft. Under 70-talet skedde för första gången en relativ minskning i befolkningsutvecklingen och åldersstrukturen förändrades med en ökande andel äldre. En allt större del av den arbetsföra befolkningen, främst kvinnor, fanns i arbetslivet. Under 80-talet fick allt fler länder, främst USA och europeiska länder, problem med att etniska minoriteter och invandrare hade dålig tillgång till utbildning och därmed sämre möjligheter att hävda sig på arbetsmarknaden. Effekter av internationell konkurrens och spridning av ny teknologi har under innevarande årtionde medverkat till ett ökat antal arbetslösa i OECD-länderna. Bidragande faktorer har varit omstrukturering av näringslivet, särskilt i minskningen av andelen anställda i industriföretag. Arbetsgivarna började också att se över hur arbetsorganisationen påverkar faktorer som effektivitet, kvalitet och utvecklingsförmåga, vilket i sin tur påverkade kraven på arbetskraften. Krav på utbildning och personlig förmåga, som vi i tidigare avsnitt belyst, poängteras numera allt mer.

För att möta ökade krav på yrkesutbildning finns åtminstone tre olika typer av system inom medlemsländerna⁵.

- I USA, Storbritannien, Australien m.fl. engelsktalande länder bygger man huvudsakligen på en förlängning av den allmänna utbildningen dvs. ingen skolbaserad yrkesutbildning och, för en minoritet av ung-

---

⁵ New Approaches to Integrated Learning, Synthesis report, VOTEC, OECD 9-Nov-1994.

domarna, en lärlingsutbildning efter den obligatoriska skolgången. I Storbritannien finns dock ett antal yrkesutbildningsmöjligheter.

- Den tyska traditionen som i huvudsak baseras på det s.k. duala systemet med yrkesskoleutbildning och lärlingsutbildning i kombination.
- Det system de flesta andra länder, däribland de nordiska länderna, har dvs. en allmän gymnasieutbildning resp. en skolbaserad yrkesutbildning, den senare med olika typer av praktik på arbetsplatser.

I flera länder, framför allt inom OECD, har utbildning på högre nivå, den tertiära nivån, kommit att omfatta en allt större del av åldersgruppen. En väg, som de flesta länder har valt, är att skapa en utbildningssektor parallellt med universiteten. Detta har skett genom att inrätta nya utbildningsinstitutioner eller genom att befintliga yrkesutbildningar har förlängts eller kompletterats med utbildningar på en påbyggnadsnivå. I det följande beskriver⁶ vi några länders yrkesutbildningar på den eftergymnasiala nivån. För enkelhetens skull kallar vi dessa utbildningar för yrkeshögskolor.

I Holland upphöjdes de yrkesskolor som låg på kvalificerad nivå till yrkeshögskolor år 1986, s.k. HBO-institut. Högskolesystemet i Holland består av två sektorer – en icke universitetssektor och en universitetssektor. Båda sektorerna har samma ställning i systemet men har olika inriktning. Yrkeshögskolornas uppgift är undervisning, tillämpad forskning, utveckling av yrken och utbildning för påbyggnadsexamina inom områdena teknik, administration och företagsekonomi, hälsovård, konst, lantbruk, socialvård och lärarutbildning. Antalet studerande inom yrkeshögskolesektorn utgör redan 59% av alla högskolestuderande. Till skillnad från universiteten är HBO-instituten privata men får statsbidrag om de följer nationella mål och föreskrifter. Statsbidragen är i högre grad kopplat till antalet examinerade än antalet studerande.

I Storbritannien inleddes yrkeshögskolereformen i slutet av 1960-talet genom att små och medelstora läroanstalter (college) sammanslogs till större utbildningsinstitutioner, som senare blev yrkeshögskolor (polytechnics). Dessa fungerar parallellt med universiteten och gavs möjlighet att ge examen på liknande sätt som i universiteten. Yrkeshögskolorna

---

⁶ Källa: Finska regeringens proposition med förslag till lag om yrkeshögskolestudier (1994 rd - RP 319).

lägger dock inte tonvikten på forskning utan betonar sambandet med arbetslivet – särskilt lokalt och regionalt. Polytecnic-sektorn har ökat i betydelse sedan 60-talet. Yrkeshögskolorna är statliga och finansieras huvudsakligen med statliga medel. Under de senaste åren har utvecklingen gått mot ett ökad statlig styrning och kontroll. Utbildningarna har blivit mer marknadsinriktade och skillnaden mot universiteten har minskat. Det senare har bl.a. medfört att kvalitetskraven blivit mer likartade för hela den postgymnasiala sektorn.

Yrkeshögskolesektorn i Norge består av regionala högskolor och andra utbildningsinstitutioner. Sektorn har vuxit snabbare än universitetssektorn bl.a. beroende på att de bättre kunnat svara mot arbetslivets behov av arbetskraft. Studier i yrkeshögskola resp. på universitet är likvärdiga och kan ömsesidigt tillgodoräknas. Yrkeshögskolorna lyder under regionala råd som tillsätts av landskapsstyrelserna. På nationell nivå finns för vissa yrkesområden, t.ex. lärarutbildning och teknisk utbildning, ett riksomfattande råd för att få enhetliga utbildningar. Yrkeshögskolornas autonomi är snävare än universitetens och de är i högre grad nationellt styrda.

I Tyskland jämställs yrkeshögskolorna (Fachhochschule) med universiteten. Merparten av yrkeshögskolorna härstammar från ingenjör-, handels-, konst- och sjöfartsskolor. Inom yrkeshögskolorna finns även utbildningar inom lantbruk och socialvård. Yrkeshögskolornas uppgift är att bedriva undervisning på högskolenivå som grundar sig på vetenskap men är mer praktiskt inriktade än universiteten. I studierna ingår därför ett halvt till ett års praktik. Samverkan med universiteten har nästan ingen omfattning och möjligheter till tillgodoräknande mellan systemen är starkt begränsade.

På uppdrag av kongressen har nyligen en utvärdering⁷ av yrkesutbildningen i USA genomförts. I rapporten konstateras bl.a. att yrkesutbildning måste bli en integrerad del av ett reformerat utbildningssystem, att yrkesutbildningen måste få högre kvalitet och vara kompetensgivande med industrin som en aktiv partner samt att yrkesutbildning skall kunna vara tillgänglig för alla elever. I några av slutsatserna, som görs i rapporten, anges mål för ett nytt system för att förbereda framtida arbetskraft:

---

⁷ National Assessment of Vocational Education, Final Report to Congress(1994), Office of Educational Research and Improvement U.S. Department of Education.

- *Emphasize the development of cognitive skills, broad technical skills, and understanding of industries at the secondary level.*
- *Emphasize the use of applications to teach underlying principles (e.g., how electricity works) before teaching occupational procedures (e.g., steps in repairing an air conditioner).*
- *Prepare most students for some form of postsecondary education (e.g., two-year college, technical college, four year college) and additional training.*
- *Be competence-based; be geared to high, external standards; be assessed by valid, reliable methods; and lead to portable certification.*

I rapporten konstateras att de eftergymnasiala yrkesutbildningarna (Postsecondary Vocational Education) har haft en ökande tillströmning med början av slutet på 80-talet. Skälen till detta har bl.a. varit ökade chanser att få bättre betalda jobb.

Inom ramen för utredningen har vi haft tillfälle att närmare studera en relativt ny form av yrkeshögskoleutbildning i Tyskland nämligen Berufsakademie (BA), viss eftergymnasial utbildning i Frankrike samt en temporär yrkeshögskoleutbildning i Finland.

4.2 Berufsakademie

Beskrivningen av Berufsakademie (BA) grundar sig på utformningen av utbildningen i förbundsstaten Baden-Württemberg, som har ungefär lika många invånare som Sverige.

I utbildningen varvas teoristudier och praktiska studier i företag eller offentliga institutioner. Utbildningen förenar klassisk universitetsutbildning med traditionell lärlingsutbildning enligt den tyska "duala" modellen. Utbildningen bygger både på vetenskap och på beprövad erfarenhet från arbetslivet och utgör grund för ett livslångt lärande. Kostnaderna för utbildningen delas mellan stat och företag. Företagen svarar under den företagsförlagda delen av utbildningen, dels för utbildningskostnaderna, dels för lön till de studerande under hela studietiden.

BA är en relativt ny utbildningsform – den grundades år 1974 och har utvecklats starkt. Nuvarande måldokument och utformning av utbildningen utvecklades från år 1987 i arbetsgrupper, kommissioner och projektgrupper. Utbildningen fick sin nuvarande form i december 1992. Utbildningen är statlig och lyder under Ministerium für Wissenschaft und Forschung. Utbildningarnas yrkesinnehåll övervakas av tre kommissioner inom resp. teknisk, ekonomisk-merkantil och social sektor.

Utbildningen är attraktiv – det går ca 10-20 sökande per utbildningsplats – ca 4 000 studerande börjar utbildningen varje år. Trots att utbildningen bygger på samma modell som lärlingsutbildningen är det ytterst få som kommer den vägen – nästan alla har studentexamen (Abitur).

Utbildningen har tre huvudinriktningar – en teknisk, en ekonomisk-merkantil samt en social inriktning. Utbildningens längd är maximalt tre år eller sex terminer heltidsstudier. Även deltidstudier förekommer. Varje termin är indelad i block om 12 veckors teoristudier och 12 veckors praktisk utbildning i företag. Som jämförelse kan nämnas att utbildningens längd för motsvarande utbildning vid Fachhochschule och universitet är resp. 4,5 och 6,5 år. Utbildningen kännetecknas även av att undervisningen bedrivs i mindre klasser – ca. 30 studerande/klass – än t.ex. Fachhochschule, vilket befrämjar projekt- och teamarbete.

Det är möjligt att avsluta utbildningen efter två år med en lägre yrkesexamen men i princip alla studerande går vidare till det tredje året. Examinationsfrekvensen är hög – ca 90 % – vilket skall jämföras med Fachhochschule och universitetsutbildning, som ligger på 60–70 %. Av de som avslutar utbildningen får 80–90 % arbete med en gång, medan resten studerar vidare på universitet.

Examen från BA är inom Baden–Württemberg likvärdig med examen från Fachhochschule. Därför finns en viss konkurrens mellan dessa två utbildningsformer. I andra delstater erkänns dock inte alltid diplom från BA. Diplom från BA i Baden–Württemberg erkänns som bachelornivå i USA.

4.3 IUT och IUP – eftergymnasial yrkesutbildning i Frankrike

Les Instituts Universitaires de Technologie (IUT) erbjuder en tvåårig teknisk utbildning som bygger på studentexamen (baccalauréat). Utbildningen har en klar yrkesinriktad profil. Utbildningen kan även ske på distans eller deltid och blir då treårig. Utbildningen omfattar ca 2 000 lektioner – varav 1 620–1 800 timmar lärarledd undervisning, ett projektarbete motsvarande 300 timmar. Utöver detta ingår minst 10 veckors relevant praktik i företag. Det finns även möjlighet att läsa ytterligare ett år – ”année spéciale” – och på det viset få universitetsdiplom i teknik.

Det finns ca 89 IUT:s som under ett läsår inalles har 505 utbildningsfilialer på olika orter. Utbudet är fördelat på 14 tekniska inriktningar och 9 ekonomiskt-merkantila inriktningar. Exempel på de förstnämnda inriktningarna är tillämpad biologi, kemi, telekommunikation, produktionsteknik, miljö och säkerhet samt mätteknik. Exempel på de senare är information- och kommunikationsteknik, administration och handel samt transportlogistik.

P.g.a. bristen på främst tekniker kommer IUT att utvecklas radikalt. Antalet platser till år 1995 skall vara ca 50 000 och år 2000 minst det dubbla antalet. Insatser kommer att göras för återkommande utbildning inom IUT för yrkesverksamma.

Les Instituts Universitaires Professionnalisés (IUP) är en ny eftergymnasial utbildningsform som startade år 1991 med 29 utbildningsfilialer och hade år 1993 123 institut. Utbildningen börjar på nivån ett år över gymnasienivån och är treårig. Innan utbildningen startar genomgår studenterna ett orienteringsår. En viktig del i IUP:s verksamhet är återkommande utbildning för yrkesverksamma. IUP samspelar med branscher och företag vad gäller utbildning av anställda. IUP garanterar genom en forskningsinriktad miljö en god utbildning. Inom ramen för utbildningen ges utöver de yrkesinriktade ämnena en språkutbildning. Utbildningens kvalitet övervakas av en oberoende nationell kommission – Commission Nationale des IUP – som utgör ett råd för ministeriet. I kommissionen ingår representanter för näringsliv och universitet.

Utbildningen har god attraktivitet och kan jämföras med Fachhochschulen i Tyskland eller de engelska Polytechnics. Utbildningen har två huvudsakliga inriktningar dels en teknisk-industriell sektor t.ex. inom mekanik, produktion och industriell informationsbehandling, dels en ekonomiskt-merkantil inriktning t.ex. management, finansiell ekonomi, försäkringsekonomi och handel. Halva utbildningstiden sker som praktik i företag.

4.4 Temporära yrkeshögskolor i Finland

Det finska yrkesutbildningssystemet kännetecknas av att det är åtskilt från den traditionella gymnasieskolan (f.n. sker dock en utveckling mot ett närmare samarbete mellan teoretisk och yrkesinriktad utbildning, vilket bl.a. ger de studerande möjlighet att läsa både allmänna ämnen och yrkesämnen). Utbildningarna har haft en längd på ett till fem år och varit uppdelade på 26 linjer. De studerande har kommit antingen från

grundskolan eller från gymnasiet. Detta innebär att systemet innehåller flera nivåer – både grundläggande och påbyggande. Fördelningen mellan elever mellan gymnasieutbildning och grundläggande yrkesutbildning är ca 60 procent resp. 30 procent.

De problem som man haft i Finland kan sammanfattas på följande sätt.

- Yrkesutbildningarna har haft en dålig attraktionskraft hos de studenter som lämnat gymnasiet.
- Yrkesutbildningarna har varit för snäva till sin inriktning vilket medfört svårigheter att byta arbetsområden.
- Vissa utbildningar, t.ex. till ingenjör och sjukskötare, har haft svårt att hävda sig internationellt då de inte ses som högskoleutbildningar.

En utgångspunkt för reformeringen av yrkesutbildningen och tillkomsten av temporära yrkeshögskolor är internationella strömningar såsom en generell höjning av kraven på yrkesutbildningarna och krav på internationell jämförbarhet. Att skapa en polyteknisk utbildning inom en icke-universitetssektor med en tydlig avgränsning mot gymnasial yrkesutbildning har varit en annan viktig utgångspunkt. En tredje utgångspunkt har varit att lägga samman ett antal mindre yrkesutbildningsinstitut till större enheter för att kunna erbjuda en ökad bredd i utbudet.

Försöket med temporära yrkeshögskolor omfattar 22 enheter som innefattar 85 skolor som tidigare legat på denna nivå. Varje år tas ca 7 000 elever in – under år 1995 räknar man med att ca 25 000 elever finns i systemet. Försöksverksamheten skall bl.a. ge modeller och exempel för de permanenta yrkeshögskolornas utformning. F.n. finns en proposition till den finska riksdagen med förslag till permanenta högskolor med start fr.o.m. år 1996. Ett långsiktigt mål är att ca 25 000 elever skall påbörja yrkeshögskolestudier varje år. Under en övergångstid kommer det att finnas både en försöksverksamhet och en permanent verksamhet.

Syftet med yrkeshögskolereformen är att möta nya och ökade krav, som arbetslivet ställer, samt öka yrkesutbildningens dragningskraft dvs. ge yrkesutbildningen en ökad status. Vidare ser man en rationaliseringsmöjlighet genom att nuvarande mindre skolor sammanförs till större yrkeshögskoleenheter. En förändring som också kommer att ske är en förskjutning av beslut om utbildningarnas utformning från nationell till

lokal nivå. Yrkehögskolorna skall i högre grad än tidigare yrkesskolor samverka med arbetslivet.

Omläggningen till yrkehögskolor innebär också en förändring av undervisningsformerna. Större ansvar skall läggas på de studerande bl.a. genom självstudier och projektarbeten. Undervisningen skall även få en mer internationell karaktär, t.ex. genom viss engelskspråkig undervisning och deltagande i utbytesprogram inom EU. Vidare kommer bättre biblioteks- och informationservice att ge större förutsättningar för en mer högskoleinriktad undervisning.

Tillträde till yrkehögskoleutbildning kan ske både från gymnasiet och grundläggande yrkesutbildning. Studier inom yrkehögskolan skall, åtminstone i viss utsträckning, kunna tillgodoräknas i universitetsutbildningar och tvärtom. Examen från yrkehögskolan skall vara jämförbar med akademisk examen. I yrkehögskolan ingår både praktik och examensarbete.

4.5 Sammanfattning

En gemensam väg för flera länder inom OECD är att öka tillgången till eftergymnasial utbildning (tertiary education), dvs. en önskan att öka andelen av årskullen, som försätter till eftergymnasial utbildning. Det finns åtminstone två skäl till detta. Det ena skälet utgörs av en ökad efterfrågan från ungdomarna på eftergymnasial utbildning, bl.a. beroende av den arbetsmarknadssituation som råder. Det andra skälet är det framtida arbetslivets krav på ökad utbildning och kompetens.

Flera länder, bl.a. Tyskland, Frankrike och Finland, har yrkesutbildning på eftergymnasial nivå, som anordnas parallellt med universitetsutbildning. Ett kännetecknande mönster är att utbildningarna förenar skolundervisning med olika slag av praktisk utbildning på arbetsplatser. I vissa fall kombineras lärlingsutbildning med skolförlagd undervisning, i andra fall sker anknytningen till arbetslivet genom att praktik ingår som del i utbildningen. Arbetslivsanknytningen förstärks ofta genom att arbetsmarknadens parter har inflytande över utbildningarnas mål och innehåll.

5 Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning – ett definitionsförsök

I arbetet med enkäten till utbildningsanordnarna i början av utredningsarbetet behövde vi preliminärt definiera och avgränsa begreppet kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. Med utgångspunkt i förarbetena och direktiven till utredningen formulerade vi följande definition, nämligen att kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning:

- ▷ bygger på grundläggande utbildning i gymnasieskolan och ev på praktik,
- ▷ ger fördjupad eller specialiserad yrkeskompetens, men inte nödvändigtvis färdigutbildning,
- ▷ i väsentliga delar handlar om praktisk tillämpning av känd kunskap och teknik,
- ▷ inte är akademisk i traditionell mening samt
- ▷ syftar i första hand till verksamhet inom näringslivet.

5.1 Näringsliv och offentlig sektor

Denna definition låg till grund för vår enkät till utbildningsanordnare, som redovisas i kapitel 3. Under arbetet har den visat sig någorlunda hållbar med undantag av en väsentlig punkt. Vi har konstaterat att den sista punkten om begränsning till näringslivet inte är möjlig att tillämpa. Gränserna mellan näringsliv och offentlig verksamhet är alltmer flytande. Verksamheter, som traditionellt uteslutande bedrivits inom den offentliga sektorn, anordnas nu som konkurrensutsatt näringsverksamhet

i privat regi. Samma eller likartade kompetensbehov finns ofta såväl i näringslivet som i statlig och kommunal verksamhet. Tillgång på kvalificerad arbetskraft är en lika viktig förändringsfaktor inom hela arbetslivet. Utveckling av rationella arbetssätt och produktivitet är samhälls-ekonomiskt sett lika betydelsefullt inom offentlig sektor som inom näringslivet.

Vi har mot denna bakgrund valt att diskutera kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning för alla delar av arbetslivet där utbildningsbehov kan identifieras. Därvid har också utbildning för verksamhet inom områden som kanske främst är kulturpolitiskt motiverade varit aktuella. Hit hör områden som hantverk, konsthantverk, musik och teater.

Samtidigt har vi kunnat konstatera, att det finns ett utbud av yrkesinriktad utbildning på eftergymnasial nivå, huvudsakligen inom högskolan, som det allmänna finansierar och som är mycket differentierat såväl innehållsligt som nivåmässigt. Det riktar sig i hög grad mot funktioner inom traditionellt offentlig verksamhet som utbildning, omsorg, vård och förvaltning. När det gäller t.ex. tillverkningsindustrin eller – i än högre grad – den privata tjänstesektorn är såväl differentieringen som utbudet väsentligt mindre inom högskolan. En relativt stor volym korta yrkesinriktade utbildningar med denna inriktning finns istället inom gymnasieskolan och komvux.

Sammansättningen av det existerande utbildningsutbudet bidrar möjligen också till könsuppdelningen av arbetsmarknaden: en kvinndominerad offentlig sektor – utbildning, vård, omsorg – och en mansdominerad privat teknik- och ekonomidominerad. I synnerhet gäller denna uppdelning ungdomarnas val av utbildning. Ett mer differentierat utbud av utbildning inriktat inte minst mot den privata tjänstesektorn skulle visa på alternativ till de utbildningsvägar som flickor kunde uppfatta som "sina".

5.2 Eftergymnasial

Den första punkten i den preliminära definitionen är entydig och jämförelsevis enkel att hantera praktiskt. Den innebär att utbildningen förutsätter att den studerande fullföljt utbildningen på ett treårigt program i gymnasieskolan eller har motsvarande kunskaper. Den är principiellt en mycket betydelsefull utgångspunkt, inte minst i ett internationellt perspektiv, eftersom den ger en riktpunkt för inplacering av den kvalificerade yrkesutbildningen vid jämförelser mellan utbildningssystem och examina i andra länder.

5.3 Tillämpning av känd kunskap

De två satserna om fördjupad yrkeskompetens och tillämpning av känd kunskap anknyter till den klassiska diskussionen om vad bildning är. Thomas Ginner arbetar i sin avhandling *Den bildade arbetaren*⁸ med tre bildningsideal: medborgarbildningsidealet, nyhumanismens personlighetsbildningsideal och det polytekniska bildningsidealet.

Medborgarbildningsidealet grundar sig på strömningar från 1600- och 1700-talen i ett förändringens Europa. Idégrunden var människors lika värde och människors rätt och skyldighet att ta del i det politiska livet. Detta kräver kunskaper och insikter. Upplysningsfilosofin med en tro på framsteg och utveckling spelade viktig roll. Vidare var kunskaper centrala, som yrkeskunskap, särskilt hantverkskunskap och vetenskap, särskilt naturvetenskap. Den svenska folkbildningstraditionen från sekelskiftet anknyter i hög grad till detta bildningsideal.

Den nyhumanistiska traditionen, som tog fasta på personlighetens bildning drog en skarp gräns mellan bildning och yrkesutbildning. Den nyhumanistiska pedagogiken betonade bl.a. antikens litteratur och konst samt språket som ett uttryck för tanken. De nyttoinriktade kunskaperna kom i andra hand och ansågs inte ha med bildning att göra. Den humanistiska bildningen betraktades som kompensatorisk till arbetets krav och nyttotänkandet. Denna tradition återspeglas i den åtskillnad man i många länder fortfarande gör mellan "education" och "training".

Det polytekniska bildningsidealet utgår från behovet av ett brett och praktiskt användbart kunnande. Det sammanfaller på vissa punkter med medborgarbildningsidealet t.ex. vad gäller synen på nyttotanken och naturvetenskapen. Synen på kunskap som ett medel i rätten och skyldigheten att medverka i samhällets utveckling eller i arbetslivets utveckling är också i huvudsak densamma. Inte heller verkar det finnas någon konflikt mellan den personliga bildningen och medborgarbildningen då dessa kan ses som komplementära begrepp.

---

⁸ Linköping, 1988

All yrkesutbildning har uppenbara beröringspunkter med detta bildningsideal.

*"Med polyteknisk utbildning menar vi en utbildning som genom att förbinda undervisning och samhälleligt produktivt arbete förmedlar polyteknisk utbildning, dvs. gör eleverna teoretiskt och praktiskt förtrogna med de viktigaste näringsgrenarnas allmänna vetenskapliga grundvalar och mest elementära arbetstekniker."*⁹

Den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen, som den definierats i förarbetena, anknyter – även om det inte uttalas explicit – också till detta klassiska polytekniska bildningsbegrepp. Utbildningen skall inte vara akademisk i traditionell mening och den skall i väsentliga delar handla om att praktiskt tillämpa känd kunskap och känd teknik. Den skall ge en fördjupad eller specialiserad yrkeskompetens, vilket innebär att behärska både den teoretiska grunden och den praktiska tillämpningen.

5.4 Inte traditionellt akademisk

Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning bygger självfallet i teoretiskt avseende på samma vetenskapliga grund som universitets och högskolors utbildning. Den teknik som används har ofta utvecklats i ett samspel mellan vetenskaplig kunskapsutveckling i en akademisk miljö och utveckling av nya produkter och nya tillverkningsmetoder i anslutning till produktionen. Att tillämpa känd kunskap och teknik på en nivå, som kräver förmåga till generalisering och problemlösning, förutsätter förtrogenhet med en teoretisk grund, som förklarar samband och ger stöd för förståelsen. Det finns emellertid också en utveckling av ny kunskap, som äger rum i produktionen och som också ger incitament till utveckling av ny teknik, men som mera sällan uppmärksammas eller bearbetas av den akademiska forskningen.

Detta ömsesidiga beroende mellan en vetenskaplig kunskapsutveckling och kunskap vunnen i produktionen är idag särskilt tydligt i de moderna kunskapsföretagen, men torde också gälla mer generellt. I den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen är det en central uppgift

---

⁹ L Lindström, Forskning om utbildning, 4/80 s. 28.

att anknyta till den kunskapsutveckling som sker i produktionen och i hög grad utgå från denna i undervisningen.

Kraven på kunskapstillämpning och därmed praktiskt inriktad utbildning, som anges i direktiven, innebär alltså att de studerande i den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen skall möta en utbildning med en ömsesidig växelverkan mellan teori och praktisk tillämpning. Detta kan förverkligas bara genom en nära knytning av utbildningen till arbetslivet och i många fall genom att lärandet sker i arbete i en lärande organisation.

5.5 Fördjupad yrkeskompetens

En kvalificerad nivå inom yrkesutbildningen kan uppnås genom ett lyft i fråga om både kunskaper och erfarenheter till en högre nivå, som man inte kan uppnå enbart genom att utöva yrket under lång tid. Lyftet i kunskaper innebär att den studerande fått djupare teoretiska insikter och en högre grad av förståelse. De kunskaper som den studerande förvärvar kompletterar och fördjupar tidigare kunskaper. I många fall kan det innebära att han eller hon når kompetens inom två skilda områden t.ex. ekonomi *och* teknik eller datateknik *och* grafisk form. Lyftet i fråga om erfarenheter består av att personen har prövat på fler saker inom yrkesområdet och därigenom skaffat sig såväl specialfärdigheter inom yrkesområdet som mer generella kunskaper, t.ex. en ökad problemlösningsförmåga och en förmåga att generalisera utifrån sina kunskaper och erfarenheter.

Vissa kompetenser har hög relevans i yrkesutbildning för stora delar av arbetsmarknaden, också på en mer kvalificerad nivå och får därmed en generell karaktär. I många sammanhang lyfts följande fram:

- kommunikativ förmåga, ofta beskriven som kunskaper i svenska, matematik och ett eller flera främmande språk,
- att kunna lära: dvs att kunna lära nytt, lära om och lära ut
- social kompetens: dvs förmåga att arbeta i grupp, förmåga till kundupplevelse och kundkontakt, självständighet/självförtroende, kreativitet,
- att kunna använda informationsteknologin inom yrkesområdet,
- förmåga till problemlösning samt
- strävan mot ständiga förbättringar och entreprenörskap.

Yrkesutbildning handlar därför om att såväl öka deltagarnas kunskaper inom vissa områden och samtidigt träna deras yrkesfärdigheter, som att utveckla den egna personligheten. Detta sker inom den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen på ett integrerat sätt genom ett medvetet val av verksamhetsformer.

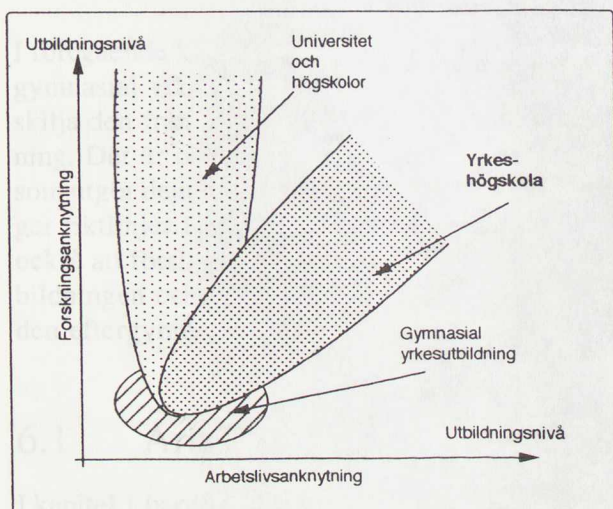
Ett tillskott av kunskap behöver relateras till den nivå eleven befinner sig på. Alla kunskapslyft måste ses som relativa men ändå som klart märkbara både för individen och omgivningen. En person kan se sitt kunskapslyft som en förbättrad förmåga att ta på sig vidgade arbetsuppgifter, en ökad förmåga att se delarna i yrkesuppgifterna som en helhet, vidgade förutsättningar att ta större ansvar, ökad initiativförmåga och ökad insikt i att se hur metoder och arbetssätt i en yrkesuppgift har förändrats över tiden. En annan person kan se lyftet genom att få insikt om att man för att utföra en uppgift på ett bra sätt måste förstå *varför* och *hur* man löser uppgiften och varför resultatet ibland inte blir det samma som man tidigare har erfarenhet av.

I yrkesutövning på grundläggande nivå förekommer ett begränsat urval av arbetsuppgifter, huvudsakligen tillämpning av standardmetoder och små krav på förståelse av olika skeenden. På en mer kvalificerad nivå ställer arbetsuppgifterna krav på förmåga att se samband och helheter och att se kopplingen mellan teori och praktisk tillämpning. Arbetsuppgifterna blir mer kvalificerade, dvs. variationen av moment och metoder som skall utföras ökar. Yrkesutövaren får en ökad rutin och säkerhet i sina arbetsuppgifter och kan använda olika metoder och redskap för att utföra dem och lösa problem. Vidare får han eller hon en starkare känsla för arbetsplatsens organisation och sin egen roll på denna och därmed insikter i sambanden mellan organisation och hur uppgifterna praktiskt utförs. Ökad medvetenhet om kvalitet och kvalitetstänkande och förbättrad förmåga att se samband mellan effektivitet och ekonomi kännetecknar den kvalificerade yrkesmannen. Likaså inser den kvalificerade yrkesutövaren att arbetet kräver engagemang och social kompetens.

5.6 En lägesbestämning

Följande figur är ett försök att i en grafisk modell placera in den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen (yrkeshögskolan).

Figur 2

De båda axlarna i figuren uttrycker en stigande kompetens- eller utbildningsnivå; x-axeln i en arbetslivsanknuten utbildning och y-axeln i en forskningsanknuten. Den gymnasiala yrkesutbildningen har en utsträckning huvudsakligen efter x-axeln. Forna tiders hantverksmästare befinner sig en bit till höger om det streckade fältet utefter x-axeln. Vid universitet och högskolor sker en fördjupning i första hand efter y-axeln. Forskarkompetensen ligger högst upp till vänster i koordinatsystemet. I den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen sker fördjupningen i en sektor på ömse sidor om bisektrisen, d.v.s den linje som delar vinkeln mitt itu.

Kanslersämbetet har i ett antal fall yttrat sig över framställningar till regeringen från utbildningsanordnare om att få rätt att utfärda examen enligt högskoleförordningen. I anslutning till prövningen av sådana ansökningar från ett antal friyrkliga teologiska seminarier har en expertgrupp under ledning av förre universitetskanslern C G Andrén, som grundval för sin bedömning ställt upp vissa kriterier varigenom kvalitetskraven kan tillgodoses. Denna analys har därefter återopats i senare granskningar av likartat slag. Som ett komplement till vår framställning redovisas som bilaga 6 ett utdrag ur Kanslersämbetets rapport (1993:1).

6 Utbildningens särprägel

I föregående kapitel gjorde vi ett försök att definiera kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning, på ett sätt som gör det praktiskt möjligt att skilja den från annan yrkesutbildning och annan eftergymnasial utbildning. Det är också viktigt att redan från början närmare diskutera vad som utgör denna utbildnings särskiljande kvaliteter. En sådan diskussion ger riktlinjer för utvecklingsarbete och för utvärdering. Den markerar också att förslagen både syftar till en kvalitativ förstärkning av yrkesutbildningen och en utbyggnad av en kraftigt underdimensionerad del av den eftergymnasiala utbildningen.

6.1 Arbetslivsanknytning

I kapitel 1 har vi redovisat bedömningar av arbetslivets förändringar och de mer generella kraven på kunskaper och erfarenheter dessa förändringar medför. Behovet av arbetskraft med bättre utbildning bedöms öka i alla näringar. Kunskaper och färdigheter – kompetens – är viktiga konkurrensfaktorer såväl för företagen som för samhället och individen. Förändringar i produkt- och tjänsteutbud inom företagen sker allt tätare, vilket också påverkar företagens organisation. Dessa förändringar medför ökade krav bl.a. på medarbetarnas förändringsbenägenhet, kvalitetstänkande och förmåga att se helheter i processer och flöden. Kunskaper i matematik och naturvetenskapliga ämnen, kunskap om datatekniken och dess användning på den egna arbetsplatsen samt kunskaper i ekonomi och vana vid ekonomiskt tänkande krävs i ökande utsträckning av alla anställda.

Läroplanskommittén diskuterade kunskapsbegreppet i sitt betänkande *Skola för bildning* (SOU 1992:4). Kommittén gör åtskillnad mellan fyra olika kunskapsformer: fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet.

Faktakunskaper beskrivs i betänkandet som en kunskapsform som information, regler och konventioner. Det är en kunskap som kan mätas i omfattning, något vi har eller inte har, som vi kommer ihåg eller har

glömt bort. Förståelsekunskap kan sägas ha en kvalitativ dimension – kunskapen kan bedömas i termer av nivåer.

Kunskap som fakta och kunskap som förståelse ”är intimt förbundna med varandra”. Det finns egentligen inga rena fakta, förståelsen avgör vilka fakta som har någon mening. Fakta utgör byggstenar i förståelsen. Att kunna en massa fakta utan att förstå i vilket sammanhang de existerar och tillämpas är relativt meningslöst.

I betänkandet beskrivs färdighet som en kunskap när vi vet hur något skall utföras.

”Medan förståelse är en teoretisk kunskapsform så är färdighet en praktisk. - - - ett mönster av motorisk beteende utfört genom medveten ansträngning mot ett mål, som är väl känt av utföraren, även om det inte går att uttrycka i ord.”

Det finns även intellektuella färdigheter t.ex. matematiska och språkliga.

Kunskap som färdighet kan ses i en progression där utförande är ett första steg i lärandet eller den grundläggande kunskapen. Att utföra något kan ske på flera olika sätt och lägger inte några högre krav på snabbhet och kvalitet. Däremot innebär färdighet att arbetsuppgiften kan genomföras på ett säkert och självständigt sätt till önskvärda kvalitetskrav inom en fastställd tidsram.

Kunskap som förtrogenhet beskrivs i betänkandet *Skola för bildning* som en mer dold kunskapsform, en bakgrundkunskap eller en tyst kunskap. Förtrogenhet beskrivs som en mer sinnlig kunskap, vi ser, luktar, känner etc. Förtrogenhetskunskapen kommer till uttryck i t.ex. bedömningar.

Förtrogenhetskunskap erhålls genom erfarenhet från många olika situationer, vilket gör att man kan göra relevanta bedömningar i nya situationer t.ex. förmågan att kunna se helheter, göra bedömningar, värdera och dra slutsatser. Förtrogenhet är inget som man kan läsa sig till i en bok, utan den kan förvärfvas endast genom att man får tillfälle att omsätta teoretiska kunskaper till praktisk handling. Begreppet förtrogenhet har olika innebörd beroende på vilken professionalitet som berörs: sjuksköterskans, möbelsnickarens eller inköparens etc.

I en uppsats av Ingela Josefsson¹⁰ återges ett stycke ur snickaren Thomas Temptes skrift "Arbetets ära. Om hantverk, arbete några konstruerade verktyg och maskiner" (1982). I denna beskrivs på ett utmärkt sätt yrkeskunnande där olika kunskapsformer samverkar.

"Möbelsnickarens uppgift är att göra billiga, lätta möbler till vilka det krävs liten virkesåtgång. Träet måste vara väl torkat, rött och slätt. Möblerna skall vara vackra och harmoniska till sina proportioner. Lätta att hålla rena, konstruktionerna får inte samla smuts och orenlighet. De skall kännas lätta men ändå vara stabila. De skall följa tidens modeväxlingar men ändå kunna följa ägaren och brukaren genom livet. Träet skall väljas med omsorg, placeras i möbeln så att andra kan uppfatta detta. Alla hopsättningar skall göras med precision men inte överdrivet. Måtta, sans och omsorg skall prägla de föremål som tjänar människorna i deras levande.

Detta formade möbelsnickarens yrkesetik. Yrkesheder är att uppfylla dessa krav. En mängd precisa regler utarbetades för val och bedömning av virke, proportionering och formning av möblernas delar. Vården av många olika verktyg. Snickaren vet att kärleken till trä kräver vassa verktyg."

Utbildning till ett yrkeskunnande måste kombinera teoretiska studier med praktiska tillämpningar och studier. Lärarna måste ha en nära förankring i arbetslivet och i dess vardag och förändringar.

I uppläggningsen av en kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning är det betydelsefullt att undervisningen på ett målmedvetet sätt kopplar ihop det teoretiska och praktiska lärandet. Undervisningen skall präglas av en realistisk anknytning till den aktuella yrkesverksamheten. Utbildningen måste sträva efter ett gynnsamt närmande till den praktiska verkligheten och inte mot en teoretisering av verkligheten. Ingela Josefsson skriver i den nyssnämnda uppsatsen med hänvisning till sjuksköterskeutbildningen:

"Anpassning till högskolan har inneburit en teoretisering av utbildningen på bekostnad av den praktiska kunskapen. Många verksamma sjuksköterskor oroas av detta, liksom en del vårdlärare, som anser att

---

¹⁰ Några tankar kring kunskap och kompetens i arbetsliv och universitet, Ingela Josefsson, Hög Ribban, SOU 1994:101.

deras bristande kontakt med det praktiska vårdarbetet försämrar deras undervisning. Konsekvensen av detta blir att praktiken ses som tillämpad teori istället för att bilda grunden för teori och kunskapsutveckling.”

Kritik från en liknande utgångspunkt har underhand förts fram mot universitet och högskolor också av företrädare för arbetslivet. Innebörden har varit bl.a. att det inom universitet och högskolor saknas intresse för, att i samarbete med företag utforma och genomföra yrkesinriktad högskoleutbildning. Företagens önskemål om anknytning till produktionen och dess villkor har inte kunnat förenas med institutionernas eller ämnesföreträdarnas krav på utbildningens innehåll och utformning. Bakom konflikter av detta slag ligger sällan ovilja från högskolans sida. De bottnar i stället i att högskolans företrädare slår vakt om dess ställning som vetenskaplig institution, medan arbetslivets företrädare efterfrågar utbildning, som förutsätter en annan slags utbildningsanordnare.

I arbetslivet dominerar en kunskapssyn, som betonar kunskap som färdighet och förtrogenhet. Man värderar kunskap, som har omedelbar betydelse för produktionen högre än generella teoretiska modeller. Man värderar erfarenhetsmässigt vunnen kunskap väl så högt som den som härletts ur vetenskaplig teori. Man värderar förmågan att tillämpa och generalisera. Detta är inte uttryck för ovetenskaplighet eller förakt för forskningen. Det är i stället uttryck för en rationellt pragmatisk syn på vad som bäst främjar de ekonomiska mål som är överordnade i praktiskt taget all produktion. Man markerar skillnaden mellan vad som krävs för att å ena sidan utveckla nya produkter och nya produktionsmetoder och å den andra genomföra produktionen. För den senare uppgiften behöver man lära sig att tillämpa känd kunskap, för den förra kan det fordras att man också tränats i att utveckla ny kunskap.

En kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning har till uppgift att utbilda för arbetslivets behov av kvalificerad arbetskraft i första hand för att genomföra produktionen. Den behöver därför lyfta fram kunskap som färdighet och förtrogenhet. Den behöver förmedla både den kunskap som vunnits i produktionen och sådan kunskap som har vetenskaplig grund. För detta krävs att utbildningen har en tydlig förankring *både* i vetenskap *och* i arbetslivet. För den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen har arbetslivsanknytningen samma betydelse som forskningsanknytningen skall ha för den grundläggande högskoleutbildningen. Den skall också på ett likartat sätt genomsyra hela utbildningen.

Arbetslivsanknytningen av utbildningen tar sig många uttryck: i valet av lärostoff och uppbyggnaden av kurser och längre program; i valet av

pedagogik och arbetsformer; i formerna för examination samt i valet av läromedel och kraven på lärarnas utbildning och erfarenheter samt – inte minst – i att delar av utbildningen sker som lärande i arbete.

Arbetslivsanknytning får inte förväxlas med arbetsplatsanpassning av utbildningen. Syftet med arbetslivsanknytningen är inte att ta över arbetsgivarnas ansvar för inskolning av ny personal, utan att lyfta fram den syn på och förhållningssätt till kunskap som krävs för att göra hela yrkesutbildningen relevant för den kommande yrkesverksamheten. Den bidrar till att stärka de studerandes motivation genom att knyta samman teori och reell produktion till en helhet och att skapa en djupare förståelse för samband och processer.

6.2 Lärande i arbetet

De förändringar av arbetsorganisation och produktionssystem inom arbetslivet, som vi har beskrivit i kapitel 1, utgår från den kunskap vi har om dagens system och ett antal antaganden om utvecklingen. Arbetslivet har länge präglats av en arbetsorganisation där varje befattningshavare tilldelats en avgränsad uppgift och en given roll på arbetsplatsen. I industriella processer pågår en förändring, som innebär att de anställda i allt större utsträckning får uppgifter, som går ut på att förebygga driftstörningar, hantera inflöde av material och utflöde av produkter, utvärdera produktionsresultat etc. Liknande förändringar sker inom tjänsteproduktion, administration och förvaltning. Medarbetarnas uppgifter utvecklas mot att omfatta en större bredd när det gäller arbetsuppgifter och olika befattningshavares uppgifter går in i varandras. Kontorsadministrationens – kontoristyrkets – dramatiska förändring sedan slutet på 1970-talet är ett belysande exempel.

Inom industrin blir produktionsprocesserna mer komplicerade och svårare att överblicka. Förhållandet mellan produktionsutrustning och människa i olika delar i processen gör att det blir svårt att särskilja störningar som hänför sig till utrustning, till operatör eller till samspelet däremellan.

Inom industrin blir produktionsprocesserna mer komplicerade och svårare att överblicka. Förhållandet mellan produktionsutrustning och människa i olika delar i processen gör att det blir svårt att särskilja störningar som hänför sig till utrustning, till operatör eller till samspelet däremellan.

Skolans utbildning i hur man hanterar en viss industriell utrustning bedrivs traditionellt åtskild från den produktion där utrustningen an-

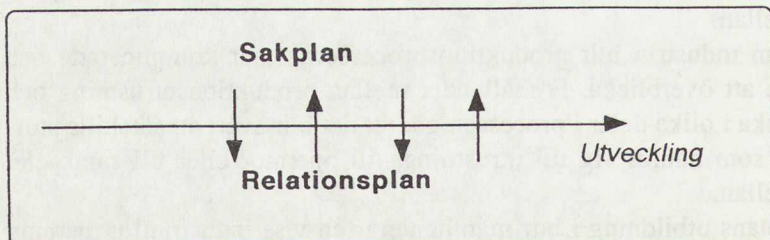
vänds. Vi har bl.a. vid studiebesök sett imponerande laborationsutrustningar, bl.a. på dataområdet och FMS-området, där de studerande i skolmiljö får lära sig simulera produktion. Ett uppenbart problem är då att i skolmiljön är utrustningen isolerad från den miljö som präglar produktionen. Erfarenheter från användning av simulering i utbildningssyfte är, att den upp till en viss nivå fungerar bra för inläring. Därefter sker endast inläring av hur man använder själva simuleringsmiljön. Ett lärande i produktionen, å andra sidan, innefattar hela tiden realistiska situationer, som åskådliggör processen och dess beroende av samspelet mellan utrustning och personal.

Ett lärande i arbetet förutsätter att det på arbetsplatsen finns en utvecklande miljö för lärandet – att arbetsplatsen är en plats för såväl lärande som produktion. Lärande för arbetet får inte ensidigt förknippas med att medarbetarna skickas på kurs för att lära sig nya tekniker eller metoder. Kurser kan vara en del i en personalutvecklingsstrategi. Avgörande för om en utveckling skall komma till stånd är emellertid om lärande utgör en naturlig del av verksamheten på arbetsplatsen. Det kan bli verklighet om arbetet organiseras så, att medarbetarna utgör kunskapsresurser för varandra; de äldre för de mindre erfarna, och att medarbetarna har möjlighet och stimuleras att utnyttja nyvunnen kunskap och ta på sig nya uppgifter.

På många arbetsplatser tillämpar man grupporganisation – team – för olika produktionsområden. Genom att formulera mål för gruppernas verksamhet kan man bygga in förutsättningar för ett lärande. Dessa mål bör utgå från gruppens ansvarsområde och kan vara funktionellt inriktade mot teknik-, kvalitets- och kompetensutveckling.

Kompetensutvecklingen inom en organisation sker oftast i två plan, där det ena planet hänför sig till ett sakorienterat innehåll och där det andra planet mer berör medarbetarnas inbördes relationer (jfr figur 3 nedan).

Figur 3

Vanligtvis koncentreras kompetensutveckling på sakfrågorna, t.ex. utrustningens tekniska handhavande, intern informationshantering, programvarans funktioner. Kompetensutveckling sker oftast genom att medarbetarna skickas på kurs eller genom att interna gruppmöten anordnas. Relationsplanet blir sällan belyst eller diskuterat. Genom att se varje skeende i arbetslivet som en helhet, där sak- och relationsplanet hänger ihop skapas bättre förutsättningar för ett lärande.

I Japan innefattar begreppet "Kaizen" en ständig förkovran i arbetet. Begreppet inkluderar alla uppgifter och alla nivåer i en organisation. Naturligtvis finns kulturella skillnader mellan japaner och västerlänningar, som gör att man inte kan överföra kaizen-begreppet i sin helhet. Det kan dock konstateras, att japanska företag har varit framgångsrika även i anläggningar i västländer bemannade med personal från orten. I kaizen-konceptet läggs bl.a. stor vikt vid att arbete i produktionen har hög status, att alla är delaktiga i arbetet och ansvariga för resultatet och att ingen "äger" sin uppgift eller funktion. Ledningsfilosofin i japanska företag kännetecknas av att medarbetarna, i form av arbetsgrupper, ges ansvar för större områden eller processer, för kvaliteten i produktionen samt för gruppens kompetensutveckling. Japanska företag investerar i högre grad än västerländska företag i medarbetarnas kompetens.

För att ett lärande i arbetet skall bli framgångsrikt fordras att medarbetarna är motiverade dvs. att de känner behov av utvecklingsinsatser. Det kan vara fråga om möjligheter till högre lön, men det kan lika väl vara fråga om mindre substantiella motiv som ökad trivsel eller möjlighet till självförverkligande. Insikten om att framtida arbetsliv kräver mer utbildning och högre kompetens medverkar till att medarbetarna ser kompetensutveckling som en personlig investering för framtiden.

I en lärande organisation krävs att arbetsledarna stimulerar medarbetarnas behov av och önskan om kompetensutveckling. Ett kompetensutvecklingsprogram som utgår från ett reellt behov har större förutsättningar att lyckas än en toppstyrd utbildningsinsats. Det finns många exempel på mindre lyckade projekt av det senare slaget. I takt med ökad datorisering inom företag och den offentliga sektorn har en mångfald kurser i programanvändning bjudits ut. Många människor har deltagit i dessa kurser vid tidpunkter då de inte känt behov av dem, t.ex. beroende på att arbetsuppgifterna ännu inte anpassats till den nya programvaran. Det har medfört att det deltagarna lärt sig har glömts bort till det blivit aktuellt att tillämpa programmen.

Delaktighet är en viktig faktor för att ett lärande i arbetet skall lyckas. Delaktighet förutsätter bl.a. följande faktorer.

- Medarbetarna måste ha tillgång till information. Det är då fråga om information, som upplevs som relevant för dem och inte information, som någon annan anser vara relevant för de berörda.
- Medarbetarna skall ha kunskaper och erfarenheter, som ger förutsättningar att lära och utvecklas vidare.
- Tillgång till hård- och mjukvara, t.ex. datorer och programvara, som ger medarbetarna förutsättningar att utföra arbetsuppgifterna så att resultatet upplevs som tillfredsställande (dvs. ger en god feedback) ur individens, gruppens och företagets synvinkel.
- Människor behöver människor. Det utvecklande samarbetet och den goda arbetsmiljön förutsätter den sociala stimulansen som närhet till kollegor innebär. Kompetensutveckling med kvalitet kräver den kollegiala diskussionen om arbetets innebörd, dess utförande och utveckling. I arbetslaget sker de nödvändiga diskussionerna om vad som krävs för att utveckla målen och förbättra kvaliteten i resultaten.

På många arbetsplatser finns ett antal hinder för ett konstruktivt lärande. Det kan vara fråga om brist på intresse hos medarbetare, dåliga grundkunskaper, arbetsbelastningen eller brist på feedback från arbetsledning. Andra faktorer som påverkar lärandet är dåliga arbetsmiljöer, dåliga rutiner och revirtänkande. Ett belöningssystem som endast belönar individens resultat mätt i sakplanet stimulerar inte medarbetare att på relationsplanet bjuda på sina kunskaper och erfarenheter. Viktigare är att se individens hela register dels vad gäller det utförda arbetet, dels se individen som en "tillförare" i teamet. För att skapa och utveckla en lärande organisation behövs ett antal incitament. Arbetsplatsen måste utveckla modeller och en organisation, som ger individen incitament att ta på sig nya uppgifter, ta större ansvar för processer i produktionen, att dela med sig av uppgifter och kunskaper etc.

I lärande organisationer utvecklas ständigt ny kunskap, vilket innebär att äldre kunskap ersätts med ny. Att utveckla ny kunskap innebär att gammal kunskap väljs bort. När ny kunskap förs in i arbetet på en arbetsplats finns det risk att den initialt fungerar dåligt, t.ex. när nya datorsystem införs. Medarbetarna väljer då ofta att hålla kvar gamla rutiner. Man känner trygghet i det gamla, och vill gärna hålla sig kvar där. Ibland är kunskapsprånget för stort att hämta in. Det kan skapa frustration och bitterhet – särskilt om det går så långt att nyanställda eller andra utifrån kommande personer med bättre grundläggande ut-

bildning tar över. Detta har förekommit bl.a. inom det grafiska området i samband med övergång från traditionell sätteknik till modern och datoriserad teknik.

Sammanfattning

Vi ser ett lärande i arbetet som en viktig förutsättning för både en kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning och i den kontinuerliga kompetensutvecklingen i arbetslivet. Begreppet lärande organisationer ser vi som arbetsgemenskaper där människor producerar och lär i en gränslös helhet. Utformningen av lärande organisationer skiljer sig från arbetsplats till arbetsplats. Vi kan inte peka på en generell och given modell. Däremot tror vi att viktiga förutsättningar för ett lärande i arbetet är att företaget eller institutionen har en verksamhetsidé som innehåller en medveten kompetensutvecklingsstrategi men även en personalpolitik, som beskriver hur medarbetarna skall få tillfälle att utveckla sina yrkeskunskaper och erfarenheter på både sak- och relationsplanet. Vi tror att alla människor har förmåga att se behovet av ett ständigt lärande i arbetet för att bli bättre i sina yrkesbefattningar eller som en förberedelse för nya befattningar.

Att utnyttja lärande i arbetet som ett reguljärt inslag i utbildningen ställer bestämda krav på de arbetsplatser som utnyttjas. Arbetet måste där ha formats som en lärande process. Detta förutsätter i sin tur en arbetsorganisation, som tar tillvara medarbetarnas hela kapacitet. Lärandet i arbetet syftar bl.a. till att deltagarna skall fånga upp och tillgodogöra sig den kunskap som genereras i produktionen samt utveckla sina färdigheter och personliga egenskaper. Det ställer krav på kvalificerad handledning och på utrymme för eftertanke och reflexion och på möjligheter för den enskilde att påverka lärosituationen.

6.3 En utvecklingsinriktad pedagogik

Per-Erik Ellström¹¹ har i en uppsats åt utredningen diskuterat begreppen anpassningsinriktat resp. utvecklingsinriktat lärande. Den ena formen av lärande följer givna mönster och har få frihetsgrader dvs. den studerandes handlingsutrymme är mer begränsat. I den andra formen ges den

---

¹¹ Institutionen för pedagogik och psykologi, Linköpings universitet

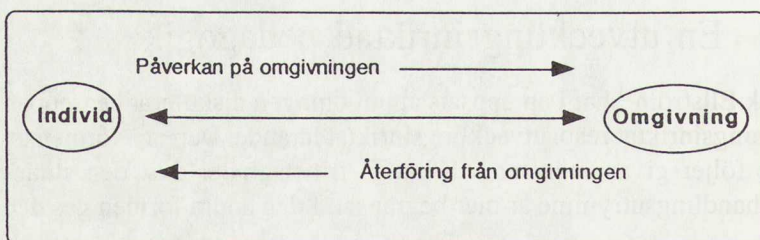
studerande hög grad av frihet att ifrågasätta uppgiften, formulera nya uppgifter och pröva olika lösningsmetoder.

Undervisningen i skolan innebär ofta att de studerande lär sig att lösa uppgifter eller på annat sätt vidta åtgärder där förutsättningarna är givna. I matematikundervisning lär sig den studerande på lektioner eller i läroböcker nya begrepp och lagar. Detta följs upp med några exempel och därefter förutsätts de studerande lösa ett antal uppgifter som bygger på de införda begreppen och lagarna. Man kan säga att detta är en form av anpassningsinriktat lärande av reproduktiv karaktär. I och för sig behövs även denna form av lärande för att den studerande skall kunna använda matematiska verktyg. Frågan är om proportionerna mellan olika former av lärande kan och bör förändras i syfte att ge de studerande kunskaper som utvecklar kreativitet och problemlösningsförmåga.

Ett utvecklingsinriktat lärande innebär att lära sig att ifrågasätta och pröva de givna förutsättningarna eller att lära sig att formulera problem och inte endast att lösa givna problem. I utbildningen bör man därför eftersträva verksamhetsformer, som bidrar till att de studerande lär sig att påverka den omgivning där problemet skall lösas. Detta kan t.ex. ske genom att få de studerande att tänka i nya banor eller genom att byta metod i en tillverkningsprocess. Förutsättningarna för ett kreativt lärande är att kunna tänja på gränserna och utnyttja frihetsgraderna i situationen och förmåga att förlita sig på egna kunskaper och egen förmåga och vilja.

Figur 4 visar en modell för inläring. När den studerande lär sig handla i en ny situation påverkar han omgivningen. Genom att observera, reflektera och värdera konsekvenserna eller reaktionen från omgivningen påverkas han av omgivningen. Den studerande lär sig av omgivningen, dvs. genom erfarenheter, hur samspelet med omgivningen – i en viss situation – fungerar och hur den kan påverkas.

Figur 4

En inlärningsmiljö, som tar vara på erfarenhetsbaserade kunskaper, kännetecknas av att de studerande får lära sig tolka och försöka förstå vad som sker och varför detta *vad* sker, öva sig att värdera och reflektera olika handlingsalternativ gentemot mål och intentioner för verksamheten samt träna sig att lägga upp handlingsplaner. Erfarenhetsbaserat lärande kräver även att man reflekterar över resultatet av sina handlingar i förhållande till de strategier som lagts upp.

I följande sammanställning anges några kännetecken för olika typer av lärande. För att den studerande skall kunna utvecklas mot den högra spalten i tabellen finns ett antal förutsättningar som rör formerna för lärandet. En förutsättning är själva uppgiften. Kräver uppgiften ett nytt tänkande eller "kan vi göra som vi alltid gjort"? Uppgifter, som är utmaningar för individen och som kräver att individen tillvaratar både andras och sina egna kunskaper och erfarenheter, är i sig kompetenshöjande.

Anpassningsinriktat lärande för att kunna	Utvecklingsinriktat lärande för att kunna
utföra arbetsuppgifter som ofta rör ett avsnitt eller komponent	utföra arbetsuppgifter som ofta rör helheten eller systemet
lösa typer av problem som man stött på tidigare	analysera varför ett problem uppstår, hur man kan lösa det samt kunna formulera problemet
utföra t ex mätning och kontroll	bedöma uppmätta värden och vidta adekvata åtgärder
inneha en given befattning eller ansvara för givna arbetsuppgifter	ta ansvar för större områden eller processer

En annan förutsättning är att inlärningsmiljön tillåter handlingsutrymme, dvs. att det är tillåtet att "ta ut svängarna", att uppgifterna är utmanande, att det finns utrymme för olika lösningsstrategier, för felbedömningar, för olika uppfattningar. Den "goda" inlärningssituationen måste tillåta en kritisk prövning av de "självklara" metoderna och rutinerna.

En väg att skapa ett utvecklingsinriktat lärande kan vara att skapa utrymme för en undervisning där de studerande får tillfälle att utifrån målen reflektera och kritiskt granska och pröva undervisningens uppläggning.

En annan väg är att konstruera uppgifter, som kräver eftertanke och analys och ställer krav på de studerandes förmåga till kreativt tänkande. Utbildningens uppläggning och arbetsformer bör stimulera ett problemorienterat undervisningssätt, där analys och bearbetning av olika lösningsstrategier och agerande utifrån dessa strategier följs upp, prövas och värderas. Vidare bör undervisningssituationen vara sådan att de studerandes tänkande i alternativa banor, som just vid undervisningstillfället inte kanske anses som acceptabla eller traditionella, stimuleras.

I traditionella undervisningssammanhang förekommer ofta utbildning i olika ämnen eller ämnesområden. Vissa ämnen får en bättre konkretion om teoriundervisning varvas med laborationer eller praktik. Det finns en risk att det kan uppfattas som att det finns ett motsatsförhållande mellan traditionell undervisning och ett utvecklingsinriktat lärande.

En sådan motsättning finns dock bara om man i begreppet *traditionell* lägger en konservativ utbildningssyn, som för tankarna till katederundervisning och envägskommunikation. Inom ramen för "traditionell" klassundervisning med en lärare och en grupp studerande kan mycket väl ett utvecklingsinriktat lärande komma till stånd. Detta sker också i många gymnasieskolor, i kommunal vuxenutbildning, vid universitet och högskolor etc.

Det utvecklingsinriktade lärandet, där de studerande får tillfälle att utveckla kunskaper och egenskaper av det slag som vi i kapitel 1 beskrivit som nyckelkompetenser, måste - enligt vår uppfattning - i allt högre grad präglade all undervisning. Ett sätt att uppnå detta är att ge de studerande möjligheter att utveckla sina kunskaper och sin personlighet i praktisk verksamhet på en arbetsplats. I utbildning som sker i arbetslivet kan den studerande ges tillfälle att utveckla hela sin kompetens. De för yrkesområdet specifika kunskaperna skall i arbetslivet ges den konkretion och förankring som den studerande behöver för framtida yrkesverksamhet.

Andra vägar att utveckla utbildningen är genom projektarbete. I projektarbetet får den studerande möjlighet att utveckla sin förmåga att själv planera, genomföra och redovisa arbetsuppgifter, som kräver tillämpning av ett brett spektrum av kunskaper. I projektarbetets planeringsfas finns möjligheten att tolka och identifiera frågeställningarna i uppgiften. Före övergången till genomförande och lösning av uppgiften bör olika strategier diskuteras, värderas och prioriteras. I denna fas finns

en möjlighet att experimentera med olika lösningsalternativ och metoder. I redovisningen av ett projektarbete ges möjligheter att utveckla förmågan att strukturera och målgruppsanpassa rapporteringen etc. Genom såväl projektarbete som andra problemorienterade undervisningsformer finns således stora möjligheter att främja utveckling av deltagarnas personliga kompetens.

Vår bestämda uppfattning är att en ny typ av kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning skall kännetecknas av att den pedagogiska miljön skall främja ett utvecklingsinriktat lärande.

7 En yrkeshögskola

7.1 En första slutsats

Vi har i de föregående avsnitten sökt beskriva och karaktärisera en kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning av ett delvis nytt slag. Den kännetecknas för det första av att den är arbetslivsanknuten. Det innebär både att kunskap som genereras i produktionen utgör en väsentlig del av den kunskapsmassa deltagarna skall tillgodogöra sig och att kunskaper och färdigheter, som förvärvats genom arbete i produktionen, skall kunna utgöra utgångspunkt för de teoretiska studierna. För det andra präglas utbildningen av ett utvecklingsinriktat lärande, som lägger en grund för att den studerande även efter utbildningen fortsätter att tillgodogöra sig ny kunskap. Viktiga kunskaper är att kunna identifiera och formulera problem i produktionen och därefter kunna bearbeta dem. För det tredje utgör utbildningen en förberedelse för kvalificerade arbetsuppgifter, som förutsätter att den studerande såväl tillägnat sig fördjupade och ofta breda kunskaper inom yrkesområdet, som utvecklat personliga egenskaper som är väsentliga för att utöva yrket väl.

Utbildningen skall tillgodose behov av yrkesutbildning på arbetsmarknaden, som inte möts eller som tillgodoses dåligt genom det existerande utbildningssystemet. Den skall planeras med utgångspunkt i uttalade behov av kunskaper och färdigheter i arbetslivet. Den skall ta hänsyn både till behovet av fördjupning och breddning av yrkeskunskaper för elever som gått igenom den treåriga gymnasieskolan och till behov av fortbildning och vidareutbildning för redan yrkesverksamma.

Det är inte fråga om en i traditionell mening akademisk utbildning, utan en utbildning där anknytningen till arbetslivet och en inriktning mot tillämpning av känd kunskap är viktigare än forskningsanknytning och träning i ett vetenskapligt arbetssätt. Den bygger på en annan kunskapstradition än den i det internationella vetenskapssamhället förankrade utbildningen i universitet och högskolor.

Kompetens att meddela sådan utbildning finns på många håll i samhället. Den finns inom delar av universitet och högskolor, inom det kommunala skolväsendet, inom AmuGruppen och andra kommersiella

utbildningsföretag samt i anslutning till produktionen inom företag och förvaltningar. Inte sällan krävs att flera aktörer samverkar för att man skall nå de önskade resultaten.

Vi har prövat olika modeller för att få den önskade utbildningen till stånd. En av dem är att i konsekvens med principerna från 1970-talets högskolereformer uppdra åt universitet och högskolor att genomföra även detta utbildningsuppdrag.

Att inordna den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen i högskolan, med de värdesystem och de prioriteringar som dominerar – och skall dominera – där, skulle motverka det samspel med produktionen och dess företrädare som är en förutsättning för att utbildningen skall få den önskade inriktningen. Erfarenheterna av utvecklingen av utbildningsutbudet inom universitet och högskolor efter 1975 års reform styrker denna värdering. Det skulle visserligen – teoretiskt sett – vara möjligt att förändra högskolans lednings- och planeringsorganisation, men de långtgående förändringar som skulle krävas skulle vara till men för universitetens och högskolornas huvuduppgift.

Också ett kommunalt huvudmannaskap i form av en utbyggnad av komvux kan övervägas. I en del större kommuner finns en kompetens, som redan utnyttjas för bl.a. påbyggnadsutbildningar. Ett nära samspel har på några håll utvecklats med företag på orten, i syfte att medverka till att tillgodose företagets utbildningsbehov. En rad skäl talar emellertid mot ett kommunalt huvudmannaskap.

För det första är kommunerna, enligt vår bedömning, för små som planeringsområden för eftergymnasial utbildning och det skulle principiellt sett vara mycket tveksamt att på ett område återinföra någon nationell överprövning av kommunernas utbildningsplanering. Endast ett begränsat antal kommuner har en utbildningsorganisation av den omfattning och kvalitet som skulle krävas. Den utbildningsnivå kvalitativt sett, som vi åsyftar, är entydigt eftergymnasial, medan den kommunala vuxenutbildningens styrka i allmänhet ligger på grundskole- och gymnasienivå. Den kommunala organisationen för planering och prioritering av utbildningsutbudet är inte primärt uppbyggd för att tillgodose behovet av ett brett inflytande från arbetslivet, något som vi fäster stor vikt vid.

Det skulle vidare bli avsevärt svårare att förverkliga idén att utnyttja all befintlig kapacitet för kvalificerad eftergymnasial utbildning, om huvudmannaskapet knöts till en av de möjliga aktörerna. Ett kommunalt huvudmannaskap skulle förutsätta ett helt nytt finansieringssystem, frikopplat från de modeller som gäller för gymnasial utbildning i gymnasieskolan och komvux. Vi bedömer det som uteslutet att – som skett för vissa teknikerutbildningar – generellt ålägga de studerandes hem-

kommuner skyldighet att betala interkommunal ersättning, särskilt om utbildningsvolymen skall ökas kraftigt. Slutligen är det, enligt vår mening, viktigt att markera den kvalificerade eftergymnasiala utbildningens högskolestatus, något som skulle vara svårt att förverkliga inom komvux ram. Däremot har naturligtvis kommunerna, och då särskilt ett antal större kommuner, en viktig uppgift i systemet som anordnare av utbildning.

Vi förordar att en ny struktur skapas, med uppdraget att inom ramen för av riksdagen anvisade resurser ansvara för att utbildning av här antytt slag kommer till stånd. I enlighet med vad som anges i våra direktiv föreslår vi, att man inte bygger upp en ny fast utbildningsorganisation, utan replierar på de aktörer som redan finns. Uppdrag att anordna utbildningen läggs på den eller de utbildningsanordnare som i det enskilda fallet har bäst förutsättningar att genomföra den.

Vi föreslår att för kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning skapas en ny struktur som kallas *Yrkeshögskolan*. Denna kommer alltså att bestå av en fast organisation för utveckling, planering, prioritering, kvalitetssäkring, utvärdering och finansiering av utbildning, som anordnas av många olika existerande utbildningsanordnare och företag. I följande kapitel beskrivs yrkeshögskolans organisation och verksamhet närmare.

7.2 Namnfrågan

Valet av benämningen *Yrkeshögskolan* grundar sig på följande överväganden.

Den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen är definitionsmässigt eftergymnasial; den förutsätter liksom universitet och högskolor förkunskaper motsvarande dem som man erhåller genom att fullfölja utbildningen på ett nationellt program i gymnasieskolan. Den helt dominerande delen av den eftergymnasiala utbildningen i Sverige anordnas sedan mitten av 1970-talet inom högskolans ram. Vi konstaterar nu att det finns behov att utveckla en sektor eftergymnasial utbildning, som på grund av sin natur inte passar in i en akademiskt präglad organisation. Den har dock, såvitt gäller ungdomsstuderande, samma rekryteringsbas som universitet och högskolor. Genom att utgå från högskolebegreppet när vi skall namnge den nya strukturen, vill vi markera parallelliteten och likvärdigheten mellan de två utbildningsformerna.

I debatten har ibland begrepp som "mellanskola" använts för att karaktärisera denna sektor. Denna benämning är dock missvisande,

eftersom den antyder att utbildningen skulle utgöra en ytterligare förberedelse för högskoleutbildning efter gymnasieskolan eller på något annat sätt ligga "under" högskolan. Även om enskilda personer måste kunna bygga på en avslutad kvalificerad yrkesutbildning med studier vid ett universitet eller en högskola, är ändå "skol"-formens huvuduppgifter att svara för avslutade yrkesutbildningar, som leder ut på arbetsmarknaden samt för fortbildning och vidareutbildning av redan yrkesverksamma. I det förstnämnda avseendet skiljer den sig inte från universitet och högskolor, som svarar för utbildning t.ex. av barnmorskor, grundskollärare, ingenjörer, läkare, optiker, receptarier, socionomer och tandhygienister. Däremot är det fråga om andra yrkesområden. Om det i stället skulle förhålla sig så, att någon via benämningen "mellanskola" vill ge uttryck för en rangordning mellan olika former av kunskapssyn eller bildningsideal återspeglar detta endast en djupt odemokratisk samhälls- och människosyn.

Särskilt när man vill betona parallelliteten och likvärdigheten med de existerande universiteten och högskolorna krävs att också särarten markeras tydligt. De akademiska idealen skall ju inte utgöra ledstjärna för utbildningen. Markeringen föreslås ske genom att en förled fogas till ordet *högskola* och på så sätt markeras att utbildningen har ett annat mål än den akademiska utbildningen. Vi har därvid övervägt bl.a. suffixen *arbetslivs-*, *fack-* och *yrkes-*. Alla tre förleden väcker associationer, som varierar från person till person.

Vi har stannat vid beteckningen yrkeshögskola. Förebilder från några andra länder har då haft betydelse. En är därvid de tyska *Berufsakademie*, där just anknytningen till arbetslivet är ett särskiljade drag jämfört med *Fachhochschulen* och – i synnerhet – universiteten. En annan förebild är den nya finska yrkeshögskolan (*ammattikorkeakoulu*), vilken avses utgöra ett ramverk för eftergymnasial yrkesutbildning, som hittills anordnats inom yrkesutbildningsanstalter av skilda slag. I likhet med den finska yrkeshögskolan bör den svenska på engelska ges benämningen *Polytechnics*.

Ytterligare en aspekt som vi beaktat när det gäller benämningen är EU-direktiven om ömsesidigt erkännande av examina m.m. Det första direktivet avser eftergymnasial utbildning om minst tre år, som leder till reglerade yrken och det andra direktivet erkännande av kortare utbildningar av samma typ. Genom anknytningen till högskolebegreppet markeras dels utbildningens officiella status, dels att det är fråga om eftergymnasial utbildning, vilket andra benämningar som t.ex. *institut* inte självklart gör. Att med *Berufsakademie* i Tyskland som förebild

använda ordet *akademi* skulle vara oegentligt, eftersom särarten är att utbildningen inte är akademisk.

7.3 Gränsdragning mot annan utbildning

Nuläget

Med förslaget om en yrkeshögskola förordar vi, att man skapar en ny eftergymnasial utbildningssektor, som utgör en parallell till universitet och högskolor men som präglas av en annan kunskapssyn och har en annan uppgift. Den är likvärdig men väsensskild.

Att man nu på detta sätt definierar en "ny" sektor innebär inte, att det helt skulle saknas utbildning, som mer eller mindre väl ansluter till de kriterier som definierar sektorn. I kapitel 3 redovisar vi resultatet av en enkät till drygt 400 utbildningsanordnare, som besvarat frågan om vilka av deras utbildningar som anslöt till en preliminär definition av kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. Svaren beskriver en avsevärd utbildningsvolym och de återspeglar olika syn på vilka utbildningar som har den efterfrågade karaktären. En stor del av dessa utbildningar finansieras helt eller delvis med allmänna medel, men det finns också ett utbildningsutbud som står under statlig tillsyn och som är avgiftsfinansierat.

Vidare har Universitetskanslern i några yttranden till regeringen över framställningar om rätt att utfärda examen enligt högskoleförordningen förordat, att de aktuella utbildningarna i stället förs till den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen och den struktur som vi förväntats föreslå. Det gäller bl.a. utbildningar vid RMI-Bergs reklamskola, Företagsekonomiska institutet i Stockholm och Kursverksamhetens Institut för Internationell Utbildning.

Inom ett antal fristående kompletterande gymnasieskolor ges mycket kvalificerad yrkesutbildning, som till sin natur är eftergymnasial, men som snarast i brist på andra praktiska lösningar får statsbidrag som gymnasieskolor. Inom denna grupp finns skolor med utbildning bl.a. inom reklam, konsthantverk, teater och musik. Bland de fristående kompletterande gymnasieskolorna finns även ett stort antal konstskolor. I gymnasieskolan och komvux anordnas s.k. påbyggnadsutbildningar, som definitionsmässigt är eftergymnasiala och yrkesinriktade. Gemensamt för flera av dessa utbildningar är, att det kan vara en fördel att

finna en ny och mer adekvat struktur för finansiering, kvalitetskontroll och examination.

Härutöver finns ett antal kompletterande skolor med statlig tillsyn, som ger eleverna rätt till statligt studiestöd, men som inte åtnjuter statsbidrag. Flera av dessa anordnar kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning.

Också inom universitet och högskolor kan det finnas utbildningar som till sin karaktär och organisation ligger nära den yrkeshögskola som vi försökt att definiera. Genom 1977 års högskolereform inordnades en lång rad yrkesinriktade eftergymnasiala utbildningar i den nya högskolan, vilka sedan i varierande grad förändrats och utvecklats mot de akademiska idealen. Inte minst vid de mindre högskolorna har efter år 1977 ett stort antal yrkesinriktade utbildningar utvecklats, många utan traditionellt akademiska karaktärsdrag. Under de senaste åren har vidare den kortare ingenjörsutbildningen, optikerutbildningen samt stallchefsutbildningen vid Flyinge förts över från gymnasieskolan till högskolan.

Förslag

I direktiven anges att utredningsmannen skall bedöma vilka avgränsningar mot annan utbildning som kan vara ändamålsenliga och att det står honom fritt att föreslå förändringar i tillhörigheten för befintliga utbildningar. Vi har tolkat uppdraget så, att tyngdpunkten ligger på att skapa förutsättningar för att ny utbildningskapacitet på eftergymnasial nivå skall utvecklas. Att flytta fungerande utbildningar från en sektor till en annan endast i syfte att renodla en systematik tillför ingen ny kapacitet. Det är inte ens realistiskt att utgå från att en entydig systematik skulle kunna skapas. Vi har därför valt handlingslinjen, att existerande utbildningar skall flyttas in i den nya strukturen endast i de fall den nuvarande ordningen medför problem eller brister, som skulle avhjälpas genom en ändring.

Vi har mot denna bakgrund helt avstått från att pröva om – och i så fall i vilka avseenden – dagens avgränsning av högskolan bör justeras med hänsyn till att Yrkeshögskolan tillkommer. Vi har också gjort bedömningen, att ev. förslag om att föra någon eller några utbildningar från universitet och högskolor till yrkeshögskolan skulle framkalla en debatt, som riskerar att skymma de mycket väsentligare frågor som vi försöker belysa i detta betänkande. Vi har emellertid haft anledning att särskilt överväga den yrkestekniska högskoleutbildningens (YTH) ställning om och när en yrkeshögskola skapas. Det finns påtagliga likheter

bl.a. i fråga om kunskapssyn och arbetslivsanknytning mellan YTH och den föreslagna pedagogiska ramen för yrkeshögskolan. Det finns också viktiga skillnader, främst när det gäller deltagarnas bakgrund och utbildningens forskningsanknytning. Vi kan för vår del inte se, att det finns några omedelbara fördelar med att nu byta organisatorisk tillhörighet för YTH.

Vi kan och vill inte utesluta, att erfarenheterna under utvecklingen av yrkeshögskolan med tiden kommer att aktualisera frågan om ändrad gränsdragning. Utbildningarna inom universitet och högskolor uppvisar en hög grad av heterogenitet. Med få undantag är utbildningarnas anknytning till arbetslivet svag, men också forskningsanknytningen är många gånger ytterst formell. En förstärkning av arbetslivsanknytningen kan inte sällan framstå som en naturligare utveckling för en viss yrkesutbildning än en "akademisering". Detta leder troligen till, att de ansvariga för utbildningen i ett antal fall själva tar initiativ till förändring av tillhörigheten.

Gränsen mellan högskola och yrkeshögskola kommer aldrig att vara skarp om man ser till utbildningarnas mål och innehåll. Tillhörigheten kommer snarare att avgöras av vilken långsiktig utveckling av utbildningen som man önskar. Lika lite som all högskoleutbildning var forskningsanknuten och "akademisk" omedelbart efter 1977 års reform, kommer all utbildning inom yrkeshögskolan att omedelbart fylla alla de kriterier som vi angivit. Tillhörigheten sätter emellertid en avgörande prägel på inriktningen av förändringsarbetet.

Oberoende av vårt ställningstagande i denna gränsdragningsfråga aktualiserar tillkomsten av en yrkeshögskola en diskussion, som förekommit alltsedan högskolereformen, nämligen den om ett antal yrkesinriktade utbildningars hemortsrätt i högskolan. Vi föreslår att Utbildningsdepartementet i anslutning till remissbehandlingen av betänkandet anmodar universiteten och högskolorna att avge ett preciserat yttrande med förslag om eventuella justeringar av gränsdragningen.

Avgränsningen mot gymnasieskolan och komvux är mindre problematisk än den mot universitet och högskolor. Genom den senaste gymnasiereformen renodlades utbildningsutbudet i hög grad. Vi föreslår att all yrkesinriktad utbildning inom gymnasieskolan och komvux, som bygger på avslutad utbildning på nationellt program i gymnasieskolan eller på motsvarande förkunskaper och som omfattar minst ett års heltidsstudier, skall föras över till yrkeshögskolan. Motivet härför är delvis finansieringstekniskt av det slag som beskrivits i kapitel 2. Vi återkommer i det följande till behovet av utveckling innehållsligt och pedagogiskt av utbildningarna samt till formerna för översyn av utbudet. För-

slaget att från ett kommunalt huvudmannaskap överföra påbyggnadsutbildningarna i gymnasieskolan och komvux till yrkeshögskolan kan uppfattas som ett hot mot den kommunala utbildningsorganisationen. Ett skäl till detta är att påbyggnadsutbildningarna inte sällan bidrar till att ge kommunens utbildningsverksamhet en profil och anses ha hög prestige inom organisationen.

Utgångspunkten för vårt förslag är att det är nödvändigt att säkerställa finansieringen av en viktig del av utbildningsutbudet på eftergymnasial nivå. Bakgrunden har beskrivits i kapitel 2. När övergångsbestämmelserna till skollagen upphör att gälla vid utgången av nästa läsår kommer, om inget görs, viljan bland kommunerna att betala interkommunal ersättning för en andra gymnasial utbildning i annan kommun att bestämma verksamhetens omfattning. All erfarenhet efter 1991 års statsbidragsreform talar för att detta skulle få förödande konsekvenser. Någon realistisk möjlighet att lösa problemet, genom att generellt ålägga hemkommunerna skyldighet att betala, föreligger inte. Detta är omöjligt med dagens volym och än mindre tänkbart om man eftersträvar att kraftigt öka volymen.

Vi utgår från, att kommunerna även inom yrkeshögskolans ram kommer att svara för en viktig del av utbildningsutbudet med de nuvarande påbyggnadsutbildningarna som bas. I själva verket svarar kommunerna f.n. för en så stor del av det totala utbudet och kompetensen att anordna detta, att något realistiskt alternativ inte föreligger på kort sikt. Förändringen öppnar möjligheter till utveckling och förstärkning av utbildningarna, bl.a. genom en utvecklade arbetslivsanknytning, och bör medverka till att höja deras status. Självfallet innebär den också att kommunerna kommer att ställas mot andra anordnare vid prioriteringsdiskussioner. Vi är för vår del övertygade om att många kommuner i kraft av en bred pedagogisk och saklig kompetens och ett utvecklat kvalitetsmedvetande därvid kommer att hävda sig väl.

Även de utbildningar som nu har ställning som fristående kompletterande gymnasieutbildning med statsbidrag, med undantag för konstskolorna, bör föras över till yrkeshögskolan. Det är fråga om ofta mycket kvalificerade utbildningar, som reellt sett är eftergymnasiala yrkesutbildningar. Detsamma gäller ett par riksrekryterande utbildningar som åtnjuter statsbidrag i särskild ordning under anslaget till särskilda insatser på skolområdet. Såvitt gäller de konstskolor som får statsbidrag som kompletterande gymnasieskolor bedömer vi, att varken den pedagogiska ram eller det system för planering och prioritering av utbildningen som vi förespråkar, skulle innebära en positiv förändring för skolorna. De bör därför inte föras till yrkeshögskolan. Av samma skäl

skulle man kunna ifrågasätta om en förändring vore en fördel för några av de konstnärligt inriktade hantverksutbildningar som vi föreslår skall föras över. Avgörande för vår bedömning har varit att det rör sig om kvalificerade yrkesutbildningar.

En del av den utbildning som anordnas vid kompletterande skolor med statlig tillsyn, men som inte åtnjuter statsbidrag, har karaktär av kvalificerad eftergymnasial utbildning av det slag som vi diskuterar. Frågan om de skall införlivas i yrkeshögskolan får prövas inom ramen för den planeringsprocess som beskrivs i kapitel 8. Detsamma gäller naturligtvis all övrig utbildning som till sin art och kvalitet är jämförbar med yrkeshögskolans.

Sammanfattningsvis innebär våra förslag att följande kommunal utbildning och kompletterande utbildning med statsbidrag föreslås bli överförd till yrkeshögskolan

Påbyggnadsutbildningar i gymnasieskolan¹² och komvux

Balettakademin i Stockholm, Balettakademin i Göteborg, Beckmans skola AB, Berghs reklamskola, Bergsskolan (teknisk basutbildning), Carl Malmstens Verkstadsskola, Capellagården, Handarbetets vänner vävskola, Institutet för optometri, Nordiska scenografiskolan, Nyckelviksskolan, PKI-skolan (keramisk-teknisk utbildning), Skara skolscen, Stenebyskolan, Sätergläntan Hemslojdens skola, Riksrekryterande utbildning vid KTS i Katrineholm, VVS-U i Katrineholm.

Det kommer givetvis att krävas ett omfattande utvecklingsarbete innan all denna utbildning uppfyller alla de pedagogiska och organisatoriska krav, som vi vill ställa på utbildning i yrkeshögskolan. Genom överföringen markeras emellertid i vilken riktning utvecklingsarbetet skall drivas. I fråga bl.a. om hantverksutbildning och annan konstnärligt inriktad utbildning är det t.o.m möjligt att arbetsplatsförläggningen aldrig kommer att kunna förverkligas på samma sätt som för annan yrkesutbildning.

Inom gymnasieskolan och komvux finns också utbildningar som bygger på treåriga program, men som är kortare än ett år. Enligt vår bedömning bör man främst av kvalitativa skäl sätta en nedre gräns för utbildningens längd inom yrkeshögskolan: en fullständig kvalificerad

---

¹² D.v.s. specialkurser med genomgången treårigt gymnasium som förkunskapskrav.

yrkesutbildning kan knappast vara kortare än ett par terminer. Av huvudsakligen praktiska skäl har vi valt att dra gränsen vid ett läsår. Yrkehögskolan skall emellertid också kunna svara för ett utbud av kortare fristående kurser lämpade bl.a. för fortbildning och vidareutbildning av yrkesverksamma. En del av de åsyftade utbildningarna är av denna sistnämnda karaktär och kan föras till yrkehögskolan. De därefter kvarstående korta utbildningarna bör även fortsättningsvis hanteras inom ramen för gällande regelverk för gymnasieskolan och komvux.

Också inom folkhögskolan finns utbildning, bl a inom mediaområdet, som har karaktär av kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. Även om det i en mening ligger utanför folkbildningens uppdrag att anordna långa yrkesutbildningar, skapar skolformen som sådan särskilda förutsättningar för utbildningen. Vi ser inte heller här något skäl att förorda förändring av gällande ordning av principiella skäl. Däremot bör man vara öppen för en förändring om de ansvariga för utbildningen begär det.

En fjärde avgränsning återstår, nämligen den mot sådan personalutbildning och inskolning på arbetsplatsen, som utgör företagets och andra arbetsgivares ansvar. En förlängning och fördjupning av yrkesutbildningen innebär alltid att gränsen mellan arbetsgivarnas och det allmännas ansvar förskjuts. En starkare arbetslivsanknytning av utbildningen innebär definitionsmässigt att den blir mer relevant och i högre grad motsvarar arbetsmarknadens och därmed arbetsgivarnas behov. Därmed minskar uppenbarligen behovet av inskolning på arbetsplatsen. Varje krav på längre yrkesutbildning får dock inte tolkas enbart som ett försök att övervältra kostnader på det allmänna. Att avstå från att förbättra yrkesutbildningen med hänvisning till en sådan risk är inte ett rimligt ställningstagande. Enligt vår uppfattning bör man i stället ta fasta på, att en fördjupad och breddad yrkeskompetens hos de anställda medverkar till att stärka företagets konkurrenskraft och att höja produktionens kvalitet. Därmed är den också av stor betydelse för samhället. Därvid förutsätts naturligtvis att utbildningen har sådan bredd att den är generellt användbar på arbetsmarknaden och inte ensidigt riktar sig till en arbetsgivare eller ett företag.

Erfarenheterna från flera försök under 1980-talet att med utgångspunkt i utbildningens innehåll rensa bort "personalutbildning" från komvux kursutbud visar, att detta inte är en framkomlig väg. Om utbildningen är personalutbildning avgörs inte av dess innehåll, utan av vem som väljer ut deltagarna och möjligen av hur dessa finansierar sin utbildning. Det allmänna utbildningsväsendet har ju också till uppgift att erbjuda enskilda möjlighet till utveckling och förkovran på eget initiativ,

i synnerhet för dem som inte får denna möjlighet av arbetsgivaren. Att sortera bort vissa kurser p.g.a deras innehåll eller popularitet som personalutbildning skulle ytterst drabba dem som bäst behöver utbildningen, nämligen dem som inte kan få den som personalutbildning.

Yrkesutbildning av personer som är anställda i ett företag eller en myndighet skall normalt bekostas av arbetsgivaren, när det är arbetsgivaren som direkt eller indirekt väljer ut deltagarna. Detta gäller oavsett om det är en fullständig yrkesutbildning eller begränsade kurser eller moment. Om en enskild, yrkesverksam person på eget initiativ söker sig till t.ex. yrkeshögskolan som en förberedelse i sin strävan att byta yrke, funktion eller bransch, är det däremot inte fråga om personalutbildning. Det stora behovet av utbildning, i former lämpade för fortbildning och vidareutbildning, gör det angeläget att yrkeshögskolans utbildningsutbud kan utnyttjas såväl för enskilda sökanden som för arbetsgivare, som vill satsa på personalens utveckling.

8 Planering och resursfördelning inom yrkeshögskolan

8.1 Ansats

Till skillnad från andra delar av det svenska utbildningsväsendet avses yrkeshögskolan inte bli manifesterad genom ett antal fasta, fysiskt avgränsbara enheter: yrkeshögskolor. I enlighet med vad som anfördes i direktiven, skall i stället många olika typer av utbildningsanordnare kunna tas i anspråk för denna utbildning, både befintliga och nya. Utbildningen skall i det allra flesta fall anordnas av utbildningsanordnare, som också svarar för annan utbildningsverksamhet, eller av företag (motsv.) som huvudsakligen sysslar med produktion av varor eller tjänster. Det som definierar yrkeshögskolan är i stället

- en pedagogisk ram
- ett system för planering och resursfördelning
- en ordning för examination och kvalitetssäkring

I detta avsnitt skall vi diskutera former och institutioner för planering, utveckling och resursfördelning.

8.2 Utgångspunkter

Utvecklingen inom utbildningsväsendet har sedan 1970-talet gått mot en alltmer markerad decentralisering av ansvar och befogenheter. Högskolorna har successivt fått vidgade befogenheter och statens direkta inflytande över verksamhetens organisation, former och innehåll är numera begränsat. Genom 1991 års beslut om Ansvaret för skolan (prop 1990/91:18) gavs kommunerna ett odelat ansvar för verksamheten inom skolväsendet. I båda fallen har delvis detaljerade organisatoriska föreskrifter och ändamålsindelade budgetramar ersatts med en mål- och

resultatorienterad styrning. Statsmakten ger på detta sätt uttryck för förtroende för dem som har ansvar för att genomföra verksamheten och försäkras sig om att de krafter för utveckling och förnyelse som finns i varje verksamhet kan tas tillvara.

Det är mot denna bakgrund naturligt att också för yrkeshögskolans del eftersträva en ordning där ansvaret för utveckling, planering och resursfördelning förs så långt ut i organisationen som det är praktiskt möjligt. Vi har från början avvisat tanken att – på mer traditionellt svenskt sätt – förlägga hela ansvaret för utveckling och förnyelse till en ny nationell myndighet med föreskrifträtt och sanktionsmöjligheter.

Yrkeshögskolans verksamhet skall genomföras av befintliga och ev. tillkommande utbildningsanordnare, inklusive det stora antalet utbildningsföretag, samt inom företag och förvaltningar. Syftet är därvid dels att ta tillvara den kompetens och organisation som redan finns, dels att uppnå en hög grad av flexibilitet genom att undvika onödiga bindningar i fasta institutioner, dels också att säkerställa en nära anknytning till arbetslivet. Därmed krävs också andra former för prioritering och fördelning av resurser till och inom yrkeshögskolan än dem som kan tillämpas när anordnaren av utbildningen är á priori given.

En långtgående decentralisering av befogenheter och ansvar innebär, att kraven på uppföljning och utvärdering skärps. En balans måste skapas mellan den regionala eller lokala nivåns befogenheter och de nationella intressena. Även om nationell enhetlighet inte alltid skall eftersträvas när det gäller utbildningens innehåll, verksamhetsformer eller mål, ankommer det på staten att utveckla ändamålsenliga metoder och institutioner för att säkerställa nationell likvärdighet när det gäller utbildningens kvalitet. Dessa frågor kommer att belysas i ett följande kapitel.

Vi har efterstävät att så långt möjligt begränsa den statliga administrationen för att främja utvecklingen av kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning och för att driva yrkeshögskolan. De uppgifter som ändå slutligen ankommer på staten skall utföras på ett så kostnadseffektivt sätt som möjligt. Vi har därför prövat om det är möjligt att knyta dem till befintliga organ med uppgifter inom angränsande områden i syfte att ta tillvara eventuella synergieffekter. Vi anser också att det är angeläget att man så långt möjligt, redan vid uppbyggnaden av systemet, väljer modern informationsteknologi och, där detta är möjligt, låter den ersätta traditionella former för administration och utbildning.

8.3 Utveckling av ny utbildning

Det yttersta motivet för att skapa en yrkeshögskola är behovet att utveckla ny utbildningskapacitet och nya utbildningsprogram på eftergymnasial nivå. Kraven på ny kapacitet kommer från flera håll. Internationellt går utvecklingen mot att en allt större andel av en årskull går vidare från sekundär till tertiär utbildning, dvs från gymnasieskolan till eftergymnasial utbildning. Flera västeuropeiska länder har satt målet vid ca 50 procent. Särskilt för de elever som följt de mer uttalat yrkesförberedande programmen i gymnasieskolan finns i realiteten få möjligheter till fortsatt yrkesutbildning. Likaså är utbudet av yrkesutbildning utanför universitet och högskolor för dem som genomfört ett studieförberedande program av naturliga skäl mycket begränsat. Samtidigt har allt större delar av arbetslivet behov av personer med mer kvalificerade yrkeskunskaper än vad gymnasieskolan kan ge. Den senaste gymnasiereformen har paradoxalt nog förstärkt detta problem. Bristen på kompetens och en allmänt låg utbildningsnivå inom delar av arbetslivet begränsar tillväxten och riskerar t.o.m att slå ut industrier och präglar också andra sektorer av arbetsmarknaden.

De utbildningar som mot denna bakgrund behövs existerar till stora delar inte idag. Det offentliga utbildningsväsendet erbjuder, som nyss nämnts, f.n. jämförelsevis få möjligheter till fördjupning eller breddning, som bygger på gymnasieskolans yrkesförberedande utbildningar. Inom några områden, t.ex. konsthantverk, reklam och design, finns privata utbildningsanordnare, som – delvis med statsbidrag – ger kvalificerad yrkesutbildning.

En avgörande utmaning är att identifiera behov och utveckla utbildning, som motsvarar mer långsiktiga behov på arbetsmarknaden. Detta är en uppgift som kräver förståelse bl.a. för företagets och företagandets villkor, insikter om den mer långsiktiga utvecklingen av näringar och branscher samt kontakter med de företag som nationellt och internationellt ligger vid fronten av utvecklingen av produkter och produktionsmetoder. Uppgiften kräver därför samverkan såväl mellan en rad organ och instanser, som i sin dagliga gärning sysslar med bedömning av långsiktiga utvecklingstendenser inom företag och på arbetsmarknaden, som mellan dessa organ, företagen och utbildningsanordnare. De sistnämnda är i sammanhanget viktiga som samarbetspartner eftersom kunskapen om hur man omvandlar ett kompetensbehov till ett utbildningsprogram mera sällan finns hos de övriga aktörerna. De kan också bistå företagen med att analysera vilka kompetensbehov man har för att kunna utveckla produktionen.

Med hänsyn till de stora skillnaderna i näringsstruktur mellan olika delar av landet och till variationerna i befolkningens utbildningsprofil sker denna typ av bedömning sannolikt bäst i kontakter mellan enskilda företag, utbildningsanordnare och skilda planerande och samordnande organ och organisationer på lokal och regional nivå. Ett viktigt incitament för ett sådant arbete vore att denna nivå också hade inflytande över prioriteringarna vid fördelning av de med nödvändighet begränsade resurserna. En stark betoning av ett lokalt och regionalt engagemang och ansvar för utveckling av ny utbildning får naturligtvis inte utesluta att bedömningar görs och att initiativ tas också på nationell nivå. Det finns en geografisk rörlighet i arbetskraften, som gör att man inte skall överdriva gränserna mellan de regionala arbetsmarknaderna. Utbildningsväsendet skall inte genom en överdriven regional specialisering motverka individernas möjlighet att flytta. Det är viktigt att skapa kanaler mellan den nationella och den regionala nivån, så att den överblick och det internationella kontaktnät som finns nationellt kan tillgodogöras i utvecklingsarbete och planering på regional nivå.

I takt med att kompetensbehov identifieras och omformas till utbildningsbehov initieras ett pedagogiskt utvecklingsarbete, som alltid bör resultera i en konkret och relativt detaljerad plan för utbildningen. Denna utbildningsplan avses utgöra ett av de grundläggande styrinstrumenten inom yrkeshögskolan. För att den skall fungera som sådant föreslår vi, att utbildningsplanen skall ange

- utbildningens mål och huvudsakliga inriktning,
- de kurser och moment som utbildningen omfattar,
- huvudsaklig uppläggning och organisation av utbildningen,
- kompetenskrav på den undervisande personalen,
- omfattning och inriktning på det lärande i arbete som skall ingå,
- de krav på förkunskaper som ställs för att få påbörja utbildningen,
- examenskrav samt former för examination och dokumentation.

Vi återkommer till frågan om utbildningsplanens funktion inom yrkeshögskolan i kapitel 10.

8.4 Fördelning av resurser

Utgångspunkt för våra överväganden om hur dessa beslut skall fattas har varit följande.

Vi har, i enlighet med våra direktiv, valt en pluralistisk modell för anordnande av utbildningen: många olika utbildningsanordnare skall

kunna komma i fråga. Varje utbildningsuppdrag är tidsbegränsat; läsningarna i lokaler och fast anställd personal minimeras. Ansvaret för utvecklingen av ny utbildning skall vara förankrat i arbetslivet i olika delar av landet. Utbildningen skall ha en stark anknytning till arbetslivet bl.a. i form av arbetsplatsförläggning av en väsentlig del av utbildningen. För att detta skall fungera fordras en stark lokal eller regional förankring i fråga om vilka utbildningar som bör anordnas och därmed komma i fråga för statsbidrag samt i fråga om valet av anordnare.

Enligt vår bedömning är den lokala nivån, kommunen, inte praktiskt möjlig att utnyttja i detta sammanhang. Skälen är i huvudsak desamma som vi anfört i kapitel 7 i fråga om ett kommunalt huvudmannaskap. Alltför många kommuner är för små för att utgöra planeringsområde för eftergymnasial utbildning. Dessutom kommer många kommuner att själva vara – eller önska vara – anordnare av utbildning inom yrkeshögskolan, vilket skulle kunna leda till att rollerna blandas samman.

Däremot bör en regional planeringsnivå kunna fungera för huvuddelen av de utbildningar som det kan bli fråga om. För en inte obetydlig del av utbildningen inom yrkeshögskolan kommer emellertid också regionen att vara för liten som planeringsområde. Vårt ställningstagande måste därför kompletteras med krav på en omfattande interregional samverkan bl.a. för planering av kvantitativt små utbildningsbehov. Vissa utbildningsbehov kommer att kräva en nationell samordning med hänsyn till såväl att det realistiska antalet utbildningsplatser är mycket litet, som att de investeringar som krävs är orimligt stora för en enskild region. Det kan också finnas övergripande nationella intressen att slå vakt om viss utbildning t.ex. inom konsthantverksområdet.

Fördelningmodell

Det är, som redan nämnts, angeläget att man för yrkeshögskolan på ett flexibelt sätt kan utnyttja den samlade kompetens och kapacitet för yrkesutbildning som finns i en region. Utbildningsutbudet måste kunna förändras i takt med att nya mer långsiktiga behov identifieras. Yrkeshögskolan skall kunna tillgodose utbildningsbehov såväl av mer konstnärlig eller hantverksmässig natur som med t.ex. teknisk eller ekonomisk inriktning. Prioriteringarna måste kunna förändras över tid. Vi eftersträvar därför en modell, som innebär att tidsbegränsade utbildningsuppdrag avseende ett antal platser med viss studieinriktning

kan läggas på olika anordnare eller grupper av anordnare i samverkan på det sätt som bäst svarar mot behoven.

Inom arbetsmarknadsutbildningen har sedan år 1986 tillämpats en ordning, som innebär att länsarbetsnämnderna och arbetsförmedlingarna upphandlar utbildningsplatser av olika utbildningsanordnare. Detta har bidragit till en ökad flexibilitet och ett ökat kostnadsmedvetande inom arbetsmarknadsutbildningen jämfört med tidigare anslagsfinansierade system. Samtidigt har frågor om kvalitetsbedömning och kvalitetssäkring samt om beställarkompetens kommit i förgrunden inom Arbetsmarknadsverket.

Den renodlade upphandlingssituation som gäller för arbetsmarknadsutbildningen är inte lämplig att överföra direkt till yrkeshögskolan. Eftersom stora delar av utbildningen skall vara lärande i arbete på en arbetsplats, kommer nästan alltid flera parter att vara inblandade som anordnare av en kurs. En utbildning kan inte komma till stånd utan att ett, eller oftast flera, företag är beredda att svara för det lärande i arbete som alltid skall ingå i denna. Inte sällan kommer dessutom flera utbildningsanordnare att behöva samverka för att tillsammans kunna erbjuda den lärarkompetens som efterfrågas. Användning av ny teknik och andra metoder för att överbrygga avstånd i tid och rum förutsätts bli vanliga inslag i utbildningen. Initiativ till nya utbildningar kan förväntas komma såväl från utbildningsanordnare och företrädare för arbetslivet som från den prioriterande instansen.

Erfarenheterna från Arbetsmarknadsverket visar, som nyss antytts, att upphandling av utbildning rymmer betydande problem när det gäller beställarnas kompetens t. ex. i fråga om utformningen av upphandlingsunderlag och bedömning av anbud. Väl fungerande former för kvalitetssäkring återstår fortfarande att utveckla. Det finns därför goda skäl, att avstå från att utforma yrkeshögskolan som marknadsstyrd relation mellan beställare och anordnare, som är underordnad upphandlingsförordningens villkor.

En fungerande prioriterings- och fördelningsmodell för yrkeshögskolan skulle istället kunna utformas som en kombination av ansöknings- och anbudsförfarande med betydande inslag av dialog och förhandling mellan en regional styrelse och anordnarna. Möjligheterna och förutsättningarna att genomföra en kvalitativt god utbildning enligt den fastställda utbildningsplanen bör enligt vår bedömning vara överordnad en formell priskonkurrens.

Vi kan se åtminstone tre motiv för att man på regional nivå skulle få befogenheter att självständigt fatta beslut i dessa frågor. För det första förutsätter såväl utveckling som genomförande av utbildningen ett aktivt

engagemang från arbetsgivare och organisationer i regionen. En överprövning på central nivå av de regionalt gjorda ställningstagandena kan snabbt bryta ner ett nödvändigt samarbete och engagemang. Det andra skälet handlar om att beslut bör fattas där den reella möjligheten att bedöma och påverka det sakliga innehållet finns. För det tredje kommer det att finnas behov av att relativt snabbt kunna starta utbildning, utan att behöva invänta ett ställningstagande på nationell nivå.

Det finns emellertid också åtminstone fyra skäl, som talar mot en långtgående decentralisering av beslutanderätten. Det starkaste argumentet för ett visst mått av centralisering är att de på kort sikt fria, tillgängliga resurserna kommer att vara begränsade såväl i varje län som i riket. En nationell överblick över utbud och lokalisering kommer att vara nödvändig för att man skall uppnå en rationell resursanvändning. Ett andra skäl är att en ganska betydande utbildningsvolym förs in i yrkeshögskolan från nuvarande "skol"-former. Beslutet om att utbildningen skall anordnas har oftast tagits av en lokal skolmyndighet från andra utgångspunkter och med andra förutsättningar än dem som avses gälla för yrkeshögskolan. Utbildningarna är inbördes mycket olika och behöver – om de bedöms motsvara arbetslivets behov – utvecklas och anpassas till de ramar som gäller för yrkeshögskolan. Särskilda övergångsregler kan därför behövas för dessa utbildningar. Ett tredje skäl är att det kommer att ta tid att utveckla de nätverk och den kompetens som kommer att behövas på regional nivå. Ett fjärde skäl har att göra med rättssäkerhet och nationell likvärdighet.

Vi föreslår mot denna bakgrund en beslutsordning där ett starkt lokalt och regionalt inflytande balanseras av nationellt fastställda ramar och mål samt en formell möjlighet att på nationell nivå korrigera ställningstaganden i regionerna. Skäl att frångå de regionala prioriteringarna kan t.ex. vara brister i samordningen mellan länen som skulle leda till uppenbar feldimensionering eller annan obalans i utbudet. Uppenbara kvalitetsbrister eller ofullständiga underlag kan givetvis också utgöra skäl att ändra ett regionalt beslut

Även om vissa formella beslut fattas på nationell nivå, bör man där visa stor respekt för den regionala nivåns bedömningar. Om ledamöterna i de regionala organen upplever att deras bedömningar och ställningstaganden ständigt negligeras upphör snabbt deras engagemang. Förutsättningarna att organisera den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen riskerar då att försämrans radikalt. Arbetslivets möjligheter att via sina företrädare på regional nivå påverka inriktning, prioritering och dimensionering av utbildningen i yrkeshögskolan är enligt vår bedömning

avgörande för deras benägenhet att ställa utbildningsplatser i produktionen till förfogande.

Den beslutsordning som vi förordar för sammanhängande utbildningar med karaktär av linjer eller program skulle därmed få följande utseende.

Utbildningsbehov identifieras och utbildningsplaner utvecklas i första hand på regional nivå. Med regionernas äskanden som underlag fastställs på nationell nivå för varje region en resursram och en utbildningsvolym samt eventuellt vissa riktlinjer för verksamheten. I varje region utarbetas, efter samråd med andra regioner, ett förslag till utbud innefattande utbildningsplaner och en redovisning av möjliga överenskommelser med anordnare. Detta förslag underställs en nationell instans för godkännande. Efter ett godkännande träffas i regionerna avtal med anordnare och vidtas övriga åtgärder som fordras för att genomföra verksamheten.

Härutöver förutsätts regionerna självständigt förfoga över en ram för fristående kurser avsedda främst för fortbildning och vidareutbildning.

8.5 Organisation

Regionindelning

För planering m.m. på regional nivå är Sverige indelat i 24 län. Länens ändamålsenlighet som planeringsområde ifrågasätts från tid till annan och för vissa verksamheter har en annan regional indelning valts. För högskolan skapades på 1970-talet en särskild regionindelning, som formellt övergivits men som lever kvar bl.a. i avgränsningen av verksamhetsområdena för fakulteterna. För närvarande arbetar Regionberedningen (C 1992:06) med hithörande frågor.

Enligt vår uppfattning kan man ifrågasätta om länen alltid skulle vara ändamålsenliga som planeringsenheter för kvalificerad eftergymnasial utbildning. Vissa län har förmodligen ett alltför litet befolkningsunderlag för planering av frågor av detta slag, i andra fall delas naturliga regionala arbetsmarknader av länsgränser etc. Enligt vår uppfattning bör man emellertid för yrkeshögskolans del inta en pragmatisk attityd och ansluta till den regionindelning som är den helt dominerande för offentlig verksamhet i Sverige, nämligen länet. Förändras länsgränserna till följd av pågående utredningsarbete bör detta få konsekvenser också för yrkeshögskolan. Former för inomregional samverkan över länsgränserna

finns redan utvecklade inom en rad områden. Några bärande motiv för att skapa en särskild regionindelning för yrkeshögskolan föreligger enligt vår mening inte.

Vi har nyss pekat på behovet att engagera många berörda organ och organisationer i utvecklingen av ny utbildning. Detsamma gäller för prioritering inför fördelning av statsbidrag. I varje län finns en omfattande kompetens, som kan tas tillvara. Länsstyrelse, landsting, länsarbetsnämnd och många kommuner arbetar kontinuerligt med hithörande frågor. Detsamma gäller inom resp. ansvarsområde branschernas, arbetsgivarnas och arbetstagarnas regionala organ, var för sig och ofta i samverkan liksom inom vissa större företag. Inom Allmi Företagsparter (f.d. Utvecklingsfonderna) finns en bred kompetens, liksom i anslutning till de hittillsvarande Arbetslivsfonderna. Denna samlade kompetens behöver och kan tas tillvara i arbetet med prioritering och resursfördelning. Det innebär också att något nytt expertorgan med en egen utredningskapacitet inte behöver skapas, däremot behöver samverkansformerna utvecklas och nätverk skapas.

Regionalt organ

De uppgifter som skall utföras på regional nivå är av tre slag. Den är att fungera som ett nav för den planering och det utvecklingsarbete som förutsätts ske inom ramen för ett stort antal regionala organ. Det andra om att svara för den prioritering mellan utbildningsbehov som erfordras. Det tredje är att på grundval av ansökningar och anbud genomföra förhandlingar med och träffa avtal med utbildningsanordnare.

Enligt vår uppfattning bör dessa uppgifter i huvudsak kunna utföras utan att någon ny omfattande administration byggs upp. Utvecklingen av de aktuella utbildningarna ligger i hög grad i företagens, organisationernas och myndigheternas intresse, varför man bör kunna utgå från, att dessa från tid till annan skulle vara beredda att medverka i utvecklingsarbete m.m. också om det kräver resursinsatser från de medverkandes sida. För att en sådan modell skall fungera krävs emellertid en sammanhållande kraft. Det krävs också ett samverkansorgan för rollfördelning och samordning av arbetsinsatserna

Länsstyrelserna har redan sedan flera år ett uppdrag att samordna yrkesutbildningen i länet. I länsstyrelsernas arbete med bl.a. de regional-ekonomiska frågorna spelar utbildning och i synnerhet eftergymnasial utbildning en central roll. Länsstyrelserna förutses också få uppgifter i samband med fördelning av medel från den Europeiska socialfonden. I

samband med avvecklingen av Skolöverstyrelsen och länskolnämnderna år 1991 tillfördes länsstyrelserna resurser för en kvalificerad utbildningsexpert som förstärkning av den utbildningsstrategiska bevakningen. Hur dessa resurser används varierar starkt mellan länen. Länsexperternas formellt reglerade uppgifter begränsas till att de skall avge yttrande över framställningar om godkännande av fristående gymnasieskolor.

Vi föreslår att länsstyrelserna får i uppdrag att utse en yrkeshögskolestyrelse. Styrelsen skulle administrativt knytas till länsstyrelsen och dess kanslifunktion ledas av utbildningsexperten vid länsstyrelsen. Styrelsen skall ha ett samlat ansvar för yrkeshögskolan i länet och behandla frågor om prioritering mellan utbildningsbehov och tilldelning av statliga medel till viss utbildningsanordnare inom de ramar som statsmakten och den centrala myndigheten ger. Genom att utnyttja länsstyrelsen som värmyndighet inordnas beredningsarbete och medels- hantering i en fungerande statlig struktur. I sina ställningstaganden rörande yrkeshögskolan bör yrkeshögskolestyrelsen dock vara suverän och inte underställd länsstyrelsen. Det bör åligga länsstyrelsen att tillhandahålla erforderliga resurser för beredning av styrelsens beslut. Vi förutsätter dock, som nämnts, att det därvid är möjligt att i hög grad repliera på den breda kompetens och de resurser som finns inom de institutioner, organ, företag och organisationer som medverkar i utveckling och genomförande av yrkeshögskolan.

Sammansättning

Yrkeshögskolan skall ge yrkesutbildning, som svarar mot mer långsiktiga behov i arbetslivet. Det enskilda företaget eller en enskild företagare kan ha svårt att formulera sina långsiktiga kompetensbehov. Företrädare för branschorganisationer, arbetsgivarnas och arbetstagarernas lokala och regionala organisationer och andra har emellertid en betydande kompetens på området, som behöver tas tillvara i yrkeshögskolestyrelsen. Vidare är arbetslivet långsiktigt beroende av att det finns kvalificerad arbetskraft, samtidigt som denna arbetskraft inte kan utbildas utan arbetslivets aktiva medverkan och engagemang. Arbetslivet förutsätts i vårt förslag bidra med ungefär en tredjedel av kostnaderna för utbildningen, genom att ta ansvar för ett arbetsplatsförlagt lärande. En förutsättning för att dessa platser skall ställas till förfogande är, enligt vår bedömning, att arbetslivet också har ett reellt inflytande över utbildningarnas inriktning och dimensionering. Slutligen gör vi bedömningen, att i en tid då det allmännas resurser är knappa och ställer hårda krav på

prioriteringar, finns det skäl att ge avnämarna möjlighet och skyldighet att utifrån ett helhetsperspektiv ta sin del av ansvaret för prioriteringar och val av anordnare. Sammantaget innebär detta, att arbetslivet i regionen bör ges en stark ställning i yrkeshögskolestyrelsen. Vi förordar att företrädare för arbetslivet skall utgöra styrelsens flertal.

Företrädarna för arbetslivet måste naturligtvis innefatta företrädare för såväl arbetsgivare som arbetstagare i regionen. Svenska Arbetsgivareföreningen som organisation deltar emellertid av principiella skäl inte i arbetet i beslutande myndighetsorgan. SAF motsätter sig däremot inte medverkan i utrednings- och beredningsarbete. Vi förutsätter därför att arbetslivet i styrelsen representeras genom företrädare för enskilda arbetsgivare i regionen tillsammans med företrädare för arbetstagarna.

Också om avnämarna ges en stark ställning i yrkeshögskolestyrelserna finns några andra perspektiv på utbildningsfrågorna, som behöver företrädas. För länsstyrelse, landsting och kommuner är tillgången på kvalificerad utbildning för arbetskraften en viktig planeringsförutsättning. Universitet och högskolor kommer för överskådlig tid att svara för den större delen av utbildning på eftergymnasial nivå. Utbildningsfrågorna är centrala också i länsarbetsnämndernas arbete. Det är viktigt att styrelsen tillförs kompetens på de närings-, utbildnings- och arbetskraftspolitiska aspekterna av yrkeshögskolans verksamhet. Ledamöterna bör däremot inte vara eller ses som representanter för vissa organ eller intressen.

Även om styrelsen inte kommer att ha ett direkt driftansvar för yrkeshögskolan bör en företrädare för de anställda vid de berörda utbildningsanordnarna och en för de studerande inom yrkeshögskolan kunna ingå. Det totala antalet ledamöter bör inte överstiga 11 – 15.

Resurser

Ett ansöknings- och anbudsförfarande med tillhörande förhandlingar är en relativt resurs- och kompetenskrävande uppgift. Sannolikt kommer den i många län att vara begränsad till kanske ett par perioder om ett par, tre månader per år. Vi förordar att resurser tillförs för att den arbetskraft och den sakkunskap som krävs för att kunna genomföra dessa uppgifter skall kunna hyras in. Också på denna punkt är det naturligt att yrkeshögskolestyrelsen, för att få erforderlig kompetens, replierar på det nätverk som har sitt nav i yrkeshögskolestyrelsen. För utvecklingsinsatser räknar vi (som nämnts) med att styrelsen också

resursmässigt kan förlita sig på de berörda intressenternas engagemang. Vi återkommer till denna fråga i kapitel 12.

Erfarenheterna från länsarbetsnämndernas upphandling av arbetsmarknadsutbildning har, som nämnts, aktualiserat betydelsen av hög beställarkompetens och förmåga att göra tydliga kravspecifikationer och kvalitativa bedömningar av inkomna anbud. Utveckling av kompetens inom dessa områden bör ges hög prioritet inom yrkeshögskolan och en samverkan i hithörande frågor med Arbetsmarknadsverket framstår som naturlig. Behovet att utveckla beställarkompetensen är vidare ett starkt argument för en successiv uppbyggnad av yrkeshögskolan.

Interregional samverkan

Vi framhåller i det föregående, att valet av länsnivån för planering och resursfördelning inom yrkeshögskolan förutsätter en fungerande samverkan mellan yrkeshögskolestyrelserna. Det system med planeringsramar för varje län som vi föreslår bidrar till att skapa incitament till samverkan för att uppnå en så rationell resursanvändning som möjligt.

En viktig del av planeringsunderlaget i varje län är givetvis den verksamhet som planeras och genomförs i angränsande och andra län. Information om det totala kursbudet och om pågående planering och utvecklingsarbete kan relativt enkelt och snabbt förmedlas med hjälp av modern teknik. Yrkeshögskolestyrelserna bör redan från starten vara sammankopplade i ett datorbaserat informationssystem, som kan ligga till grund både för styrelsernas planering och informationen till de studerande. Erfarenheter som vunnits inom VHS i arbetet med ett informationssystem för högskolan bör därvid kunna tas tillvara. Också inom länsstyrelserna finns, enligt vad vi erfarit, erfarenheter av utveckling av system av detta slag.

Det är, när det gäller samverkan över länsgränserna för att utveckla ett rationellt utbildningsutbud, naturligt att bygga vidare på det samarbete som inom skilda områden sedan länge finns mellan planerande organ inom olika grupper av län. Enligt vår uppfattning bör det inte möta några hinder att dra den yttersta konsekvensen av sådan samverkan, nämligen att utse en för två eller flera län gemensam yrkeshögskolestyrelse.

8.6 Nationell samordning

Planering och ledning av yrkeshögskolan kräver, som framhållits flera gånger i det föregående, insatser på nationell nivå. Det gäller

- att säkerställa att den kunskap om arbetsmarknadens, branschernas och arbetslivets utveckling som finns nationellt också kommer till de regionala organens kännedom,
- att ta ansvar för ett balanserat utbildningsutbud,
- att planera och besluta om utbildning som inte kan hanteras enbart på regional nivå,
- att svara för vissa frågor rörande en examensordning,
- att svara för åtgärder för kvalitetssäkring, uppföljning och utvärdering,
- att svara för underlag för information.

De regionala styrelserna kommer att ha en god förankring i det lokala arbetslivet. Utvecklingstendenser och trender på nationell och internationell nivå behöver också ingå i deras beslutsunderlag. När det gäller förmedling av kunskap i sådana frågor från central till lokal nivå och omvänt, kan användning av ny informationsteknologi spela en betydelsefull roll. Med begränsade personella resurser bör det vara möjligt att skapa förutsättningar för att relevant dokumentation skall finnas tillgänglig i regionerna via datornät. En sådan funktion behöver hållas samman nationellt. En annan modell för informationsspridning, vilken sannolikt kan bära sina egna kostnader, skulle kunna utgöras av en yrkeshögskolans "läkarstämma". En sådan årlig träffpunkt kring arbetslivets kompetenskrav och utbildningsbehov skulle kunna tydliggöra utvecklingstendenser och erfarenheter av betydelse för utvecklingen av yrkeshögskolans utbildningar och skapa kontakt mellan utbildningsanordnare och företag, som ligger långt framme när det gäller arbetsorganisation och produktionsmetoder.

En del av de utbildningsbehov som yrkeshögskolan avses svara för är i kvantitativa termer små, men av strategisk betydelse t.ex. för en bransch. Det finns alltid en risk, att sådana intressen inte förmår hävda sig mot kvantitativt större och röststarkare. Under förutsättning att behovet inte är regionalt begränsat utan spritt över stora delar av landet, är det angeläget att en nationell samordning kan ske bl.a. i syfte att förebygga överetablering, men också för att säkerställa att utbildning kommer till stånd. I andra fall kan etablering av en utbildning vara förenad med kostnader, som inte rimligen bör belasta en enskild region.

Ytterligare ett skäl för en högre grad av centralisering i vissa fall är, att utbildningen utgör ett i förordning reglerat behörighetskrav för ett visst yrke. Slutligen finns det kvalificerad utbildning t.ex. inom hantverksområdet som vid Sätergläntan och Stenebyskolan, som det kan vara ett nationellt intresse att bevara och utveckla.

I den decentraliserade struktur som vi föreslår för yrkeshögskolan blir åtgärder för uppföljning, utvärdering och kvalitetssäkring av stor betydelse. De regionla styrelserna har givetvis ett betydande ansvar på dessa områden, men insatser på nationell nivå är nödvändiga bl.a. för att säkerställa en nationell likvärdighet. Också för den examensordning som vi föreslår i det följande krävs ett centralt beslutande organ. Vi kommer att behandla dessa frågor mera utförligt i kapitel 11.

För uppgifter av dessa slag behöver det finnas resurser på nationell nivå. Vidare behövs en nationell instans för allmän bevakning av sakområdet och som ett stabsorgan åt regeringen.

Utredningen om uppföljning av 1993 års universitets- och högskole-reform (RUT 93) har nyligen fört fram förslag om ett nytt högskoleverk (SOU 1994:153). Detta avses såvitt gäller universitet och högskolor få uppgifter bl.a. rörande uppföljning och utvärdering, prövning av frågor rörande examensordningen, omvärldsbevakning, analyser och utredningar på uppdrag av regeringen eller på eget initiativ samt allmän information om högskolan och dess utbildningutbud. Utredningsmannen föreslår avslutningsvis att den nya myndigheten skall ges ansvar även för sådan eftergymnasial utbildning som ligger utanför universitet och högskolor, dvs i första hand yrkeshögskolan. I prop. 1995/96:165 *Ett högskoleverk* för regeringen fram förslag, som i stor utsträckning följer utredningen, dock utan att explicit föreslå att verket skall ges ansvar också för sådan eftergymnasial utbildning, som ligger vid sidan av universitet och högskolor. Behovet av en helhetssyn och samlad behandling av närliggande verksamheter betonas emellertid.

Vi har prövat den tanke RUT93 för fram och om det finns alternativ till det nya högskoleverket när det gäller en nationell nivå för yrkeshögskolan. Principiella skäl, nämligen den markering av yrkeshögskolan såsom en med universitet och högskolor likvärdig eftergymnasial utbildning, som en knytning till högskoleverket skulle utgöra, talar för RUT93:s tanke. Även resursskäl kan möjligen anföras för detta förslag.

De alternativ som vi diskuterat är dels en ny fristående myndighet, dels Skolverket. För det senare alternativet talar, att inom Skolverket finns en fungerande apparat för uppföljning och tillsyn, som skulle kunna vara värdefull i en yrkeshögskola, som bygger på många fristående aktörer. Av väsentligt större vikt – och för oss avgörande – är dock

att en inplacering under Skolverket, nationellt och – i synnerhet – internationellt, skulle ge en helt felaktig bild av yrkeshögskolans ställning som en del av det svenska utbildningssystemet på eftergymnasial nivå. Skolverket bör därför inte komma i fråga.

Det starkaste argumentet för en ny fristående myndighet är den uppenbara risken att yrkeshögskolan annars skulle få svårt att hävda sin särart. Den skulle riskera att utsättas för en akademisering i en myndighet, vars verksamhet kvantitativt helt domineras av universiteten och högskolorna. En helt fristående myndighet skulle möjligen behöva dubblera en del funktioner, som kommer att finnas inom högskoleverket, och denna lösning skulle på så sätt bli dyrare. Vissa sådana svagheter skulle kunna begränsas genom att högskoleverket – eller någon annan myndighet – blev administrativ värdmyndighet för ett fristående organ.

Enligt vår mening bör högskoleverket kunna komma ifråga endast om man inom verket kan skapa respekt för yrkeshögskolans uppdrag och särart samt arbetsformer, som ger den en med högskolan likvärdig behandling. Om det råder någon tveksamhet på denna punkt är en ny fristående myndighet att föredra.

Även på nationell nivå krävs det – oavsett myndighetsformen – insatser för att säkerställa en nära anknytning till arbetslivet, detta särskilt som verket förutsätts pröva och godkänna vissa ställningstaganden av de regionala yrkeshögskolestyrelserna. Ett rådgivande organ för arbetslivsanknytning med samma typ av sammansättning som yrkeshögskolestyrelserna bör därför knytas till den nationella myndigheten.

PLANERINGSPROCESSEN		
TID	NIVÅ	ÅTGÄRD
Kontinuerligt	Regional/lokal	Kompetensbehov definieras, utbildningsplaner utvecklas
ÅR 1 Vinter/ vår	Regional	Förslag utarbetas rörande utbildningens inriktning och omfattning samt medelsbehov kommande verksamhetsår
Sommar		
Höst	Nationell	Regeringen och riksdag fastställer på grundval av förslagen budget och riktlinjer för yrkeshögskolan
	Nationell	Planeringsramar fastställs för varje region
	Regional	En utförlig plan för verksamheten innefattande utbud, utbildningsplaner och redovisning av möjliga anordnare utarbetas
ÅR 2 Vinter/ Vår	Nationell	Regionernas planer granskas med avseende på utbildningsutbudet i riket och ev. uppenbara kvalitativa brister och fastställs
Successivt	Regional	Slutliga avtal träffas med anordnare
Kontinuerligt	Regional/lokal	Utbildning anordnas

8.7 Utbildningens anordnande

Genom yrkeshögskolestyrelsens beslut lämnas ett formellt uppdrag till en utbildningsanordnare att genomföra utbildning enligt ett tidigare fastställt underlag, i förekommande fall justerat genom förhandlingar

mellan parterna. Underlaget för överenskommelsen innefattar utbildningsplanen och de preciseringar av uppdragsgivarens krav på lärare, utrustning, lokaler, undervisningstid, lokalisering, förläggning av det arbetsplatsförlagda lärandet etc. som är aktuella i det enskilda fallet. Underlaget omfattar också uppgift på antalet utbildningsplatser och den tid uppdraget avser samt de utbildningsanordnare och företag som medverkar i utbildning. I underlaget kan också anordnarens åtaganden i förhållande till de studerande, t.ex. studievägledning, preciseras.

Man bör räkna med, att de anordnare som får ett utbildningsuppdrag endast i undantagsfall kommer att svara för hela utbildningen. Under alla omständigheter kommer den företagsförlagda delen av utbildningen att med få undantag kräva medverkan av tredje part. Undantagen kan vara mycket stora företag, som har resurser att genomföra alla delar av utbildningen t.ex. Volvo, ABB, SKF och KF samt möjligen vissa branschinstitut. Med hänsyn till att flera utbildningsanordnare ofta kommer att samverka om en utbildning, är det troligt att kunskapscentra och andra former av samverkansorgan mellan t.ex. företag kommer att kunna spela en betydande roll som formell huvudman för en del av yrkeshögskolans utbildning. Under det paraply som en centrumbildning utgör, kan resurser från eljest konkurrerande utbildningsanordnare eller företag samverka för att genomföra en kvalitativt god utbildning. Vi återkommer till den roll kunskapscenter och liknande inrättningar kan spela för de studerande i det följande.

Yrkeshögskolan skall också spela en viktig roll för fortbildning och vidareutbildning i främst små och medelstora företag. De verksamhetsformer som utvecklas för ungdomsstuderande är inte alltid ändamålsenliga i dessa sammanhang. Ofta är det fråga om kortare utbildningsinsatser snarare än avslutade yrkesutbildningar; oftare insatser anpassade till individers än stora grupperns behov. Yrkeshögskolan skall enligt vår uppfattning, som en del av sitt reguljära utbud, erbjuda kurser anpassade – vad gäller såväl innehåll och uppläggning som distributionsformer – till behoven av fortbildning och vidareutbildning i små och medelstora företag. Styrelserna föreslås också disponera en särskild resursram för fristående kurser.

För att överbrygga de många hinder som finns för kompetensuppbyggnad i små och medelstora företag måste aktiva åtgärder sättas in från yrkeshögskolans sida. Ett av dessa hinder är avstånd i tid och rum mellan utbildningsanordnare och anställda i företagen. En förutsättning för att ett lärande skall komma till stånd kan vara, att utbildning sker på arbetsplatsen på, eller i omedelbar anslutning till arbetstid. För att åstadkomma detta kan en rad olika metoder för distansutbildning an-

vändas och med fördel förenas med de verksamhetsformer och den pedagogik som utvecklats inom folkbildningen. Utveckling av distansutbildning är jämförelsevis resurskrävande och det kan komma att krävas särskilda resurstillskott för att den önskade utvecklingen skall få någon betydande omfattning.

Att anordna utbildning inom ramen för yrkeshögskolan kan också få stor betydelse för de utbildningsanordnare och företag som medverkar. Denna medverkan innebär alltid en förstärkning och utveckling av anordnarens egen kompetens. Inte minst för de kommunala utbildningsanordnarna innebär förändringen från kommunal påbyggnadsutbildning till yrkeshögskola möjligheter till en kvalitetshöjning, som också kan komma den kommunala utbildningen tillgodo. Genom medverkan i yrkeshögskolan förstärks och breddas kontakterna med arbetslivet i regionen, vilket kan vara av betydelse för utvecklingen av gymnasieskolan.

Utvecklingen av egen kompetens ökar vidare varje utbildningsanordnarens förutsättningar att medverka i företagets personalutbildning eller i arbetsmarknadsutbildning. Möjligheten att tillgodoräkna t.ex. personalutbildning i examina inom yrkeshögskolan kan förutses stärka dessa anordnarens ställning på marknaden. Vi återkommer till detta samband i kapitel 11 om examina mm.

Utbildningens arbetslivsanknytning innebär, utöver vad vi tidigare diskuterat, att verksamheten bör följa arbetslivets årsrytm snarare än skolans. Inom arbetsmarknadsutbildningen har man sedan länge frigjort sig från terminsindelning och traditionen att nya kurser skall börja i augusti/september resp. januari månad. Också inom yrkeshögskolan bör verksamheten kunna pågå kontinuerligt under hela året. Såväl individuella starttidpunkter inom ramen för system med successiv antagning, som gemensam start för större grupper bör kunna tillämpas. Samordningen mellan utbildningsanordnarna och de arbetsplatser som utnyttjas för lärande kommer att kräva ett betydande hänsynstagande till arbetslivets villkor vid planering av undervisningen.

Man bör också räkna med att verksamheten behöver anpassas till deltagarnas möjligheter att följa utbildningen. Inte minst för att ge något äldre, yrkesverksamma personer reella möjligheter att delta kan deltidstudier och kvällsundervisning behöva utnyttjas.

9 De studerande

Yrkeshögskolan har två lika viktiga uppgifter, nämligen

- att erbjuda möjligheter till yrkesutbildning för ungdomar som avslutat gymnasieskolan och
- att erbjuda möjligheter till fortbildning och vidareutbildning för yrkesverksamma.

De studerande kommer därmed att grovt sett kunna delas in i två grupper, nämligen ungdomsstuderande med ringa eller ingen arbetslivserfarenhet, som läser längre, sammanhängande utbildningar, och vuxenstuderande, som är eller varit yrkesverksamma och som företrädesvis har mer begränsade studieprogram. I verkligheten kommer det givetvis inte att finnas någon tydlig gräns mellan två grupper och studiemålen kommer inte att vara så schablonmässigt uppdelade mellan yngre och äldre studerande. Också med denna reservation finns det anledning att markera, att yrkeshögskolan skall utformas organisatoriskt och pedagogiskt så att den kan möta olika målgruppers behov.

9.1 Behörighet

Vårt uppdrag avser enligt direktiven att skapa förutsättningar för utveckling av kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. Därmed markeras, som en utgångspunkt, att utbildningen skall bygga på gymnasieskolan. Genom att vi betonar yrkeshögskolan som en parallell till universitet och högskolor är det naturligt att behandla frågorna om tillträde till utbildningen med utgångspunkt i det regelsystem som nu gäller för universitet och högskolor. Det blir enklast och för de studerande mest överskådligt att bygga på det regelverk som redan gäller för huvudelen av den eftergymnasiala utbildningen. En förutsättning härför är naturligtvis, att regelverkets struktur gör det möjligt att tillgodose yrkeshögskolans behov.

Enligt vår bedömning kan regler med i princip samma lydelse som 8 kap 1 – 6 §§ HF tillämpas också för yrkeshögskolan. Det innebär att en sökande för att bli antagen till utbildning inom yrkeshögskolan skall ha allmän behörighet och dessutom den särskilda behörighet som kan vara föreskriven för viss utbildning.

Den allmänna behörigheten kan med fördel definieras på samma sätt som för universitet och högskolor och innefatta en 25:4-regel.

Den särskilda behörigheten kan också definieras som för universitet och högskolor, med den justeringen att en eller flera kurser i *yrkeshögskolan* kan utgöra särskilt förkunskapskrav för viss utbildning, (jfr HF 8 kap. 6 § 2). En grundläggande kurs inom yrkeshögskolan skall kunna utgöra förkunskapskrav för en fördjupningskurs inom samma område eller inom samma yrkesutbildning. Däremot är det inte rimligt att en eller flera kurser från universitet och högskolor eller någon annan utbildning utanför gymnasieskolan skall kunna utgöra särskilt förkunskapskrav.

Vid utformningen av särskilda behörighetsvillkor är det viktigt att ta hänsyn till att den nya gymnasieskolan är kursutformad. Inom ett och samma program kommer olika elever att ha gått igenom olika kurser. Skillnaderna mellan vad som hittills benämnts studieförberedande resp. yrkesförberedande program minskar. Kraven bör därför formuleras i termer av ämnen och kurser i stället för fullständiga program. Enligt vår uppfattning är det emellertid principiellt viktigt, att det finns minst en naturlig väg genom gymnasieskolan till varje eftergymnasial utbildning inom yrkeshögskolan. Den som följt denna "normalväg" skall vara behörig utan ytterligare utbildning på gymnasial nivå. Kraven för särskild behörighet för tillträde till utbildning, som syftar till examen eller diplom, måste därför utformas så att de skall kunna uppnås inom ramen för minst ett nationellt program i gymnasieskolan. Studerande, som inte uppfyller kraven, skall kunna komplettera sin behörighet inom ramen för komvux.

Vi räknar med att yrkeshögskolans utbildningar kommer att vara breda eftersom arbetslivet efterfrågar personal med bred kompetens. Detta får dock inte tas till intäkt för att i behörighetsvillkoren skriva in krav på dubbla kompetenser. Det är utbildningen i yrkeshögskolan, som skall ge bredden. Det kan innebära krav på att den studerande förvärvar kunskaper, som i och för sig kan inhämtas inom ett andra gymnasieprogram. Detta måste dock tillgodoses inom ramen för utbildningen i yrkeshögskolan.

Även om behörighetskraven av praktiska skäl oftast definieras med utgångspunkt i gymnasieskolan, är det viktigt att yrkeshögskolan godtar

kunskaper som förvärvats på annat sätt, i synnerhet genom yrkesverksamhet. Om yrkeshögskolan skall kunna bli en viktig resurs för fortbildning och vidareutbildning är det nödvändigt att egenvärdering och studievägledning blir den huvudsakliga metoden att pröva äldres sökandes behörighet. Detta innebär inte att man i praktiken skall ge avkall på formellt uppställda krav. Ingen, allra minst de studerande, skulle vara betjänt av en sådan ordning. Däremot är det viktigare, att se till den sökandes reella förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen, än att kräva, att förkunskaperna skall vara formellt dokumenterade i form av skolbetyg.

En översyn av högskolans behörighetsregler pågår f.n. inom RUT93. Den kan leda till att uppbyggnaden av behörighetsreglerna för universitet och högskolor förändras. Man bör i så fall eftersträva att utforma yrkeshögskolans regler så att en parallellitet med högskolan bibehålls.

9.2 Urval och antagning

Även i fråga om urval till utbildning inom yrkeshögskolan bör de regler som gäller för universitet och högskolor kunna utgöra förebild. Det innebär att grunden för urval mellan sökande skall vara den sökandes möjligheter att tillgodogöra sig utbildningen. I den mån det för en viss utbildning är möjligt att definiera, skulle dessutom förutsättningarna att utöva och utvecklas inom yrket kunna komma i fråga som urvalsgrund. Det senare gäller inte minst konstnärligt präglade utbildningar.

De kriterier som alltid skall kunna användas bör vara betyg, tidigare utbildning, särskilt prov och arbetslivserfarenhet. Vilka urvalskriterier som man kan eller bör använda för urval till en viss utbildning måste prövas med utgångspunkt i vad utbildningen och – möjligen – yrkesutövandet kräver. Utbildningarnas karaktär av yrkesutbildning med stark arbetslivsanknytning kan innebära att ett renodlat betygsurval ofta framstår som mindre relevant. Generellt sett bedömer vi att inget av de nämnda kriterierna bör användas ensamt, utan normalt kombineras med ett eller ett par av de andra.

Vi har med den tid som stått till förfogande inte haft möjlighet att analysera om högskoleprovet skulle vara lämpligt att använda för urval till utbildning inom yrkeshögskolan. Denna fråga behöver undersökas i särskild ordning.

Ansvaret för antagning av studerande bör ligga på styrelsen för yrkeshögskolan i varje region (jfr kap 8). Denna styrelse som fattar

beslut om utbildningsutbud, anordnare och dimensionering utgör den enda fasta organisationen inom yrkeshögskolan. Såväl praktiska som formella skäl talar därför för en sådan lösning. Det ankommer sedan på styrelsen att finna ändamålsenliga former för själva antagningen.

Enligt vår bedömning skulle det medföra oacceptabla risker för brister i överskådlighet för de sökande och i enhetlighet vid tillämpningen av regelsystemet att överföra ansvaret för antagningen till varje enskild utbildningsanordnare. Däremot är det i många fall förmodligen ändamålsenligt att det praktiska arbetet utförs av utbildningsanordnarna i synnerhet om det är fråga om särskilda prov.

Med hänsyn till att yrkeshögskolans utbildning i stor utsträckning planeras och dimensioneras för att tillgodose regionala behov, saknas – undantag för enstaka, centralt reglerade och riksrekryterande utbildningar – skäl att centralisera antagningen. Genom att man redan från början kan utnyttja de möjligheter modern informationsteknologi erbjuder i arbetet med planering och information, bör de studerandes behov av överskådlighet och enkelhet ändå kunna tillgodoses.

9.3 Studiefinansiering

Utbildningen inom yrkeshögskolan bör berättiga till studiemedel. För ungdomsstuderande räknar vi med att detta skall vara det normala sättet att finansiera sin utbildning. Vi ser för vår del inga skäl att diskutera andra finansieringsformer än dem som gäller för studerande inom universitet och högskolor. Den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen, lärandet i arbetet, förutsätts därvid räknas som studietid och berättiga till studiemedel på samma sätt som t.ex. klinikperioderna inom sjuksköterskeutbildningen. Någon lön skall sålunda inte utgå till den studerande.

På denna sistnämnda punkt förutsätts yrkeshögskolan skilja sig från många andra utbildningar med praktik, där arbetsgivarna betalar praktik- eller lärlingslön. Detta skall ses mot bakgrund av de precisa krav på lärande i arbete, som vi ställer på arbetslivets medverkan i utbildningen. Om de kvalitativa kraven inte kan tillgodoses måste man ifrågasätta om momentet skall vara poänggivande och i stället kräva att arbetsgivaren betalar praktik- eller lärlingslön.

För vuxenstuderande kan fler former av studiefinansiering komma i fråga. Studiemedelssystemet stå öppet även för dem. Vi räknar emellertid också med, att åtskilliga vuxna kommer att följa den teoretiska delen av utbildningen med bibehållen eller delvis bibehållen

lön inom ramen för företagens och andra arbetsgivares satsning på personalutbildning. För denna grupp blir lärande i arbete på någon annan arbetsplats än den egna förmodligen aktuellt endast i undantagsfall. Man bör inte heller utesluta att arbetslösa skall kunna få utbildningsbidrag för att gå igenom utbildning inom yrkeshögskolan.

9.4 Studiesituationen

En yrkeshögskola utan fast, fysiskt påtaglig organisation i form av byggnader och lärarkår kan vara en främmande och möjligen skrämmande tanke för många studerande. Det förtjänar därför att påpekas, att när yrkeshögskolestyrelsen väl fattat beslut om utbud, anordnare och dimensionering finns denna fasta, fysiska organisation för den aktuella planeringsperioden, även om man inte kan peka på *ett* hus med skylt och flaggstång som är yrkeshögskolan.

Det finns mot denna bakgrund anledning att ägna de studerandes situation inom yrkeshögskolan särskild uppmärksamhet. För den enskilde kommer utbildningen att innefatta kurser, som ibland ges av olika anordnare, och alltid perioder av lärande i arbete i företag. Även om det hos varje anordnare finns en fysisk miljö, som kan bidra till att göra yrkeshögskolan tydlig för de studerande, kan det fordras särskilda insatser för att motverka rotlöshet och osäkerhet bland de studerande.

Vi har i det föregående pekat på att regionala kunskapscentra eller studiecentra, inom vilka flera utbildningsanordnare samverkar, skulle kunna fylla en viktig funktion inom yrkeshögskolan. Det gäller inte minst för att skapa en god studiemiljö för de studerande. Som lokal anordnare och/eller samordnare av utbildningen inom yrkeshögskolan kan ett sådant center också inrymma lokaler för social service, föreningsverksamhet etc.

Vi har redan framhållit att olika metoder för distansutbildning bör utnyttjas inom yrkeshögskolan såväl i den utbildning som riktar sig främst till ungdomsstuderande, som i det utbildningsutbud som avser fortbildning och vidareutbildning av yrkesverksamma. En del former av distansutbildning ställer mycket stora krav på deltagarnas studiemotivation och förmåga att arbeta självständigt. De kan ibland användas för utbildning, som riktar sig till väl avgränsade och homogena målgrupper.

Sin stora betydelse får användningen av distansmetoder när de används i kombination med andra pedagogiska arbetsformer. Vi vill särskilt peka på den stora potential som ryms i en kombination av kunskapsöverföring och möjlighet till dialog med läraren via dator eller mer

traditionell teknik och den trygghet och det sociala stöd som studie-
cirkelns pedagogik ger. De utbildningsanordnare inom yrkeshögskolan
som använder distansmetoder för att nå deltagare på andra orter eller på
arbetsplatser bör mot denna bakgrund eftersträva samarbete med ett
studieförbund, en folkhögskola eller en komvuxenhet för att skapa
studiesituationer som främjar lärande och stärker studieovana deltagare.

10 Om utbildningsmiljö och kvalitetssäkring m.m.

Med den utformning av yrkeshögsskolan som vi förordar, måste man ställa särskilda krav på åtgärder, som syftar till att säkerställa utbildningens kvalitet och likvärdighet oberoende av anordnare. Vi skall i detta kapitel diskutera insatser på tre olika områden, nämligen

- yrkeshögskolestyrelsens beställarkompetens,
- utbildningsmiljön hos anordnarna samt
- uppföljning och utvärdering.

10.1 Utgångspunkter

Yrkeshögsskolan skall utgöra en del av det offentliga utbildningssystemet på eftergymnasial nivå. Den utgör en parallell till universitet och högskolor, där utbildningens arbetslivsanknytning utgör ett ideologiskt riktmarke av samma karaktär som forskningsanknytningen inom universitet och högskolor. När det gäller kvalitetsfrågorna är en direkt jämförelse med högskola och skola relevant. Härtill kommer att vi genom att tydligt definiera en delvis ny utbildningssektor vill medverka till en kvalitativ förstärkning av yrkesutbildning. Överföringen av vissa utbildningar, som nu anordnas inom gymnasieskolan eller komvux, till den nya sektorn innebär att en kvalitativ utveckling och förstärkning av dessa utbildningar inleds.

Inom universitet och högskolor har en tidigare detaljerad styrning av utbildningens innehåll och omfattning genom successiva förändringar sedan 1970-talets mitt numera begränsats till en examensordning. Inom skolans område har en liknande utveckling ägt rum. I båda fallen kan det för ett och samma utbildningsmål finnas betydande skillnader i fråga om innehåll, tillämpad pedagogik och utbildningens organisation mellan olika skolor resp. högskolor. I synnerhet på skolans område har det varit

en viktig utgångspunkt, att det samlade resultatet ändå skall ha lika värde. Den tidigare detaljerade regleringen av alla delar av verksamheten var ett uttryck för strävandena att nå denna likvärdighet. I dag eftersträvas samma mål inom ett betydligt mer pluralistiskt och tillåtande system. De jämförande internationella undersökningarna av elevernas prestationer i grundskolan och gymnasieskolan (IEA) visar att dessa strävanden i Sverige hittills i hög grad varit framgångsrika

Samma krav på likvärdighet i kvalitativa termer, som ställs på skola och högskola, skall enligt vår uppfattning gälla för yrkeshögskolan. Detta krav på likvärdig kvalitet är centralt av flera skäl.

Det första handlar om att skydda elevernas intressen i utbildningssystemet. Den enskilde skall kunna välja studieinriktning och studieort i förvisning om, att även om utbildningarna inte är lika, så är de i kvalitativt avseende likvärdiga. Han eller hon skall också kunna utgå från att den valda utbildningen är relevant i förhållande till arbetsmarknadens behov om än inte alltid till dess efterfrågan på kort sikt.

Det andra handlar om yrkeshögskolans ställning nationellt och internationellt och därmed värderingen av dess utbildningar på arbetsmarknaden. Det skulle få långtgående konsekvenser både för yrkeshögskolan som idé och ny utbildningsform och för de elever som går igenom den, om enskilda utbildningar inom yrkeshögskolan eller utbildningen hos en anordnare från tid till annan skulle visa sig hålla ojämn kvalitet eller t.o.m. vara kvalitativt undermåliga.

Det tredje handlar om möjligheterna att förverkliga en arbetslivsanknuten utbildning. Denna förutsätter en aktiv medverkan från arbetslivets sida. Kvalitativa brister skulle minska arbetslivets intresse för samverkan och begränsa möjligheterna till arbetsplatsförläggning av utbildningen, vilket i sin tur ytterligare skulle sänka kvaliteten och slutligen omintetgöra verksamheten.

Mot denna bakgrund intar kvalitetsfrågorna en central plats i allt arbete med yrkeshögskolorna.

10.2 Avvägning mellan nationellt och regionalt

Möjligheten att förverkliga den nationella likvärdigheten hänger samman med hur balansen mellan central, nationell styrning resp. regionalt och lokalt inflytande av utbildningarna utformas. Vår utgångspunkt är – som framgår av kapitel 8 – att det huvudsakliga ansvaret för identifiering av

utbildningsbehov samt utveckling och prioritering av ny utbildning skall ligga på regional nivå. En sådan långtgående decentralisering måste dock – i synnerhet under ett uppbyggnadsskede – balanseras av instrument som syftar till att säkerställa kvalitet och likvärdighet. I olika sammanhang i betänkandet för vi fram följande förslag, som syftar till att stärka den nationella enhetligheten och likvärdigheten utan att samtidigt undertrycka den kraft till utveckling och förnyelse som finns lokalt.

Den nationella styrningen utövas för det första genom den pedagogiska ram för yrkeshögskolan som vi formulerat. Den anger såväl övergripande mål som riktlinjer för utbildningens organisation och anordnande samt därutöver andra villkor. Ett andra instrument för att uppnå nationell likvärdighet är centralt fastställda mallar för de utbildningsplaner som avses ligga till grund för verksamheten inom yrkeshögskolan. Ett tredje är examensbeskrivningar, som också är riksgiltiga, samt prövning av rätten att utfärda yrkeshögskoleexamina. Ett fjärde är ett godkännande på nationell nivå av utbildningsutbudet i varje region. Ett femte är det system med peer-reviews som föreslås i det följande. Slutligen verkar uppföljning och utvärdering på sikt normerande.

En informell men sannolikt reell normerande kraft är utbildningens starka förankring i arbetslivet. Man kan räkna med att företagen och inte minst branschorganisationerna kommer att verka för en relativt hög grad av enhetlighet inom respektive bransch.

10.3 Utveckling av beställarkompetens

Utredningen om effektivare vuxenutbildning hade i uppdrag (Dir 1992:48) bl.a. att utreda hur man kunde utveckla statens roll som beställare av vuxenutbildning. Även om vi inte förordar ett upphandlingsförfarande för yrkeshögskolans del, kan den analys som presenteras i utredningens huvudbetänkande (SOU 1993:23) *Kunskapens krona* tjäna som introduktion till frågan. I betänkandet beskrivs innebörden av begreppet beställarkompetens under fyra rubriker, nämligen

Allmän upphandlingskompetens: Hit hör grundläggande kunskap om upphandlingsförordningen och annan lagstiftning som kan beröra offentlig upphandling. Till den allmänna upphandlingskompetensen hör vidare att känna till innebörden av och handla efter god upphandlingssed.

Kunskap om marknaden kallas ibland den kommersiella kompetensen och handlar om att känna till utbud och säljare. En annan viktig del av

den kommersiella kompetensen är överblick över kostnads- och prisstrukturen inom det aktuella området.

Sakkompetens handlar formellt om förmågan att upprätta underlag för upphandlingen. Den djupare innebörden i begreppet sakkompetens innebär krav på att till den mer formella och tekniska delen av beställarkompetensen, foga förmågan att ställa krav på utbildningarnas inriktning och utformning.

Förmåga att bedöma kvalitet: Det krävs att den som köper in utbildning i förväg kan göra en kvalitativ bedömning såväl av den utbildning som skulle svara mot det aktuella kunskapsbehovet, som den utbildning en anordnare erbjuder i samband med upphandlingen.

Utredningsmannen¹³ framhåller att dialogen mellan uppdragsgivare och uppdragstagare ofta utgör kärnan i en upphandlingsprocess. Utvecklingen av beställarens kompetens bör därför, framhåller han, inriktas på att skapa förutsättningar för denne att genomföra en dialog om utbildningarnas inriktning, utformning och kvalitet. Den viktigaste förutsättningen för en framgångsrik dialog är att uppdragsgivaren har klart för sig vilken utbildning han efterfrågar.

De konkreta förslagen i betänkandet, när det gäller att stärka staten i dess roll som beställare av utbildning, tar i första hand fasta på förmågan att i förväg bedöma en utbildnings kvalitet. Därvid betonar utredaren att en utbildnings kvalitet är inte absolut. Det som är relevant vid upphandling är utbildningens värde i förhållande till den funktion den skall ha i samhället och i förhållande till deltagaren eller deltagarna.

Den tilltänkta yrkeshögskolestyrelsens beslut om vilken utbildning som skall prioriteras och om vem som skall få uppdraget att anordna utbildningen rymmer ett upphandlingsliknande moment. Styrelsen kommer att behöva föra diskussioner mellan olika intresserade utbildningsanordnare eller grupper av anordnare, varav några kan vara privata utbildningsföretag, medan andra är kommunala eller statliga skolor. Detta val måste träffas på objektiva grunder.

Det är för oss självfallet att omsorgen om utbildningens kvalitet alltid måste komma i första rummet vid prioriteringen i dessa situationer. Samtidigt går det aldrig att bortse från kostnadsaspekterna. Den ekonomiska ramen kommer med all sannolikhet sällan att räcka till mer än de högst prioriterade önskemålen. Dialogen mellan företrädare för yrkeshögskolestyrelsen och anordnaren(-na) kommer därför att få av-

---

¹³ Dåvarande riksdagsledamoten Larz Johansson (c).

görande betydelse såväl för valet av anordnare som för utbildningens kvalitet.

Styrelsens möjligheter att framgångsrikt genomföra en sådan dialog hänger nära samman med dess förmåga att beskriva den utbildning som man önskar anordna. Nödvändigheten att kunna repliera på ett brett nätverk inom regionen blir i detta sammanhang uppenbar. Styrelsens kompetensbehov vid dialogen med utbildningsanordnarna kan inte tillgodoses enbart genom den eller de tjänstemän vid länsstyrelsen, som fullgör sekretariatsuppgifter, utan måste mötas genom att man utnyttjar den samlade kompetens som kan nås via styrelsens medlemmar. Varje enskild förhandling kräver särskild expertis.

Man måste i detta sammanhang vara uppmärksam på de jävssituationer som kan uppstå. Idéerna till utformningen av en utbildning kan ha växt fram i ett samarbete mellan en utbildningsanordnare och en grupp arbetsgivare, som på sikt har behov av personal med vissa kunskaper och färdigheter. Utbildningsanordnaren är den som har förmågan att analysera kompetensbehovet och omvandla detta till ett utbildningsprogram. De enda aktörer i regionen som har erforderliga kompetens att bedöma utbildningsbehovet och den föreslagna utbildningen kan vara de som tagit fram förslaget. Deras medverkan förutsätts också om utbildningen skall genomföras. Direkt eller indirekt kommer samma intressegrupperingar att vara part i dialogen med styrelsen i alla skeden av planeringsprocessen. I andra fall kan styrelsen ha initierat ett utvecklingsuppdrag hos en viss anordnare, som därmed får en särställning den dag projektet skall förverkligas.

Vi bedömer att denna risk för sammanblandning av roller är ofrånkomlig och det pris man får betala för en förankring i regionens arbetsliv. Denna nackdel balanseras dels av att den regionala styrelsen representerar hela arbetslivet och har att prioritera i ett helhetsperspektiv, dels av att de slutliga besluten om att anordna viss utbildning i en region tas på central nivå. Den beskriva situationen är vidare ett av skälen till att vi talar om en upphandlingsliknande situation och inte om upphandling.

Mot denna bakgrund konstaterar vi att förutsättningar saknas att applicera en regelrätt upphandling vid beslut om att uppdra åt någon att anordna viss utbildning. Lagens (1992:1528) om offentlig upphandling föreskrifter är därför inte tillämplig i detta sammanhang. Däremot bör styrelserna åläggas att agera i dess anda.

EU-medlemskapet lägger ytterligare restriktioner på offentlig upphandling. Om upphandlingens värde överstiger vissa tröskelvärden angivna i ecu ställs särskilda krav genom EU:s regelverk och den utsätts

på ett mer påtagligt sätt för internationell konkurrens. Ur yrkeshögskolans synpunkt finns ingen anledning att se negativt på att utländska utbildningsanordnare skulle få utbildningsuppdrag i konkurrens med svenska aktörer. Det skulle i stället på ett positivt sätt kunna medverka till en avstämning av kvaliteten i ett internationellt perspektiv. Däremot blir hanteringen administrativt mer krävande och kraven på upphandlings- och beställarkompetens skärps avsevärt.

Mot denna bakgrund bör man redan från början avsätta medel för utbildning av yrkeshögskolestyrelserna och de tjänstemän och experter som medverkar i arbetet. Därvid finns det anledning att ta tillvara de erfarenheter av upphandling av utbildning, som vunnits främst inom Arbetsmarknadsverket men också Trygghetsstiftelsen och Riksförsäkringsverket har bedrivit utvecklingsarbete inom området.

10.4 Utbildningsplaner

Ett dokument med central betydelse för verksamheten inom yrkeshögskolan blir *utbildningsplanen*. Den avses utgöra en beskrivning av utbildningen innehållsligt, organisatoriskt och pedagogiskt och är det konkreta slutresultatet av det utvecklingsarbete som leder fram till en ny utbildning. Planen skall ligga till grund för yrkeshögskolestyrelsens prioriteringar och förhandlingar med intresserade anordnare. Den skall ingå i underlaget för högskoleverkets ställningstagande till det föreslagna utbudet i varje län. Den skall ligga till grund för styrelsens överenskommelse med anordnaren och den skall slutligen fungera som styrinstrument vid genomförande av utbildningen och utgöra utgångspunkt vid uppföljning och utvärdering.

Utbildningsplanen blir därigenom ett av de viktigaste instrumenten för att säkerställa utbildningens kvalitet. Enhetliga och precisa krav bör därför ställas på dess utformning. Mallar för utformningen av utbildningsplaner bör fastställas på nationell nivå. I vissa fall, t.ex. när utbildningen skall vara behörighetsgivande för visst yrke eller kunna avslutas med en yrkesexamen (jfr kapitel 11), kan det finnas skäl att utbildningsplanen i sin helhet fastställs på nationell nivå.

För att kunna fungera som ett styrinstrument i de sammanhang som vi föreslår i kapitel 8 och 11 behöver utbildningsplanen vara konkret och relativt detaljerad. Som framgått av det föregående bör utbildningsplanen sålunda ange

- utbildningens mål och huvudsakliga inriktning,
- de kurser och moment som utbildningen omfattar,
- huvudsaklig uppläggnings- och organisation av utbildningen,
- kompetenskrav på den undervisande personalen,
- omfattning och inriktning på det lärande i arbete som skall ingå,
- de krav på förkunskaper som ställs för att få påbörja utbildningen,
- examenskrav och former för examination och dokumentation.

Utbildningsplanen skall alltså vara relativt detaljerad. Den skall emellertid också lämna utrymme för individuell anpassning av studiegången med hänsyn till deltagarnas intresseinriktning och den stora variation som finns inom och mellan branscher och företag. Denna möjlighet till variation skall dock inte syfta till att möjliggöra företagsspecifik utbildning eller att ta över arbetsgivarnas ansvar för inskolningen.

10.5 Utbildningsmiljön

Vi har i detta sammanhang valt att ge ordet utbildningsmiljö en vid innebörd. Vi kommer här att behandla följande fyra aspekter av begreppet, nämligen

- den fysiska miljön
- den pedagogiska miljön
- den undervisande personalen
- elevinflytande

Dessa aspekter är inte oberoende av varandra utan samspelar och skapar tillsammans ramarna och villkoren för elevernas lärande och har därmed avgörande betydelse för utbildningens kvalitet.

Fysisk miljö

Kraven på den fysiska miljön när det gäller yrkesutbildning varierar av uppenbara skäl utomordentligt starkt såväl mellan utbildningar med olika inriktning, som mellan olika moment inom en och samma utbild-

ning. Den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen ställer självfallet särskilda krav i detta avseende. Kraven kan därför inte formuleras annat än i mycket allmänna termer som att man måste ha tillgång till för den speciella utbildningen lämpade lokaler och erforderlig utrustning.

Inom yrkeshögskolan, som i sin kunskapssyn i hög grad betonar förtrogenhetskunskapen, vilken utvecklas i mötet mellan praktik och teori, blir utrustningsfrågorna centrala. Detta är också ett av skälen för arbetsplatsförläggning av en väsentlig del av utbildningen. Utrustningens kvalitet och elevernas tillgång till specifik utrustning kan ha en helt avgörande betydelse för utbildningens kvalitet. Ett uppenbart och enkelt exempel är i vilken omfattning varje studerande inom ramen för en datorutbildning har tillgång till egen arbetstid vid en dator.

Det kvalificerade lärlingsskapet, lärandet i arbetet under den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen, ställer också stora krav på tillgång till tid med den för utbildningen relevanta utrustningen. Ett centralt motiv för arbetsplatsförläggning av en betydande del av utbildningen är dessutom, att i många fall är det endast i denna miljö som en förtrogenhetskunskap kan utvecklas i förhållande till den produktion och den utrustning som är aktuell. Produktionens krav ger självfallet påtagliga restriktioner på en arbetsplats, men aktivt iakttagande av hur andra utför arbetsmoment utgör bara *en* del av ett lärande i arbetet.

Pedagogisk miljö

Lokaler och utrustning utgör en del av den pedagogiska miljön för en utbildning. Vi har i det föregående utvecklat innebörden av en utvecklingsinriktad pedagogik och argumenterat för att yrkeshögskolan skall präglas av dess idéer. En sådan pedagogik kan bara förverkligas om utbildningen bedrivs inom en lärande organisation. Detta gäller både den skolförlagda och den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen.

Detta krav utgör, om det hävdås kompromisslöst, en restriktion för expansionen av yrkeshögskolan. Inte minst för den arbetsplatsförlagda utbildningen kan det vara svårt att hitta arbetsplatser som utvecklats i riktning mot en lärande organisation. Ett kvalificerat lärande i arbetet kan å andra sidan svårligen komma till stånd i en traditionell, tayloristiskt organiserad miljö.

Verkligheten kommer, såvitt vi kan bedöma, att tvinga fram kompromisser på detta område, om någon utbildning alls skall kunna anordnas inom rimlig tid. Det gäller inte minst de utbildningar som förs in i yrkeshögskolan från andra utbildningsformer. På samma sätt som ut-

bildningens forskningsanknytning fått växa fram successivt inom universitet och högskolor sedan reformen år 1977, måste utbildningen inom yrkeshögskolan successivt få växa in i de nya ramar som kan komma att läggas fast. Denna pragmatiska attityd kan dock inte tas till intäkt för att eftersätta kvalitetskraven på utbildningen eller avstå från att söka utveckla en god pedagogisk miljö.

Undervisande och handledande personal

En tredje avgörande faktor för utbildningens kvalitet utgörs av den utbildning, erfarenheter och pedagogiska skicklighet som den undervisande och handledande personalen besitter.

För yrkeshögskolan gäller att den undervisande personalen kommer att vara anställd av de myndigheter eller företag, som genomför utbildningen på uppdrag av yrkeshögskolestyrelsen. Det kommer alltså inte att finnas några lärartjänster som adjunkt, lektor eller av annat slag knutna till yrkeshögskolan som sådan. Föreskrifter om behörighet till lärartjänst inom universitet och högskolor måste därför motsvaras av ett krav, som ställs på de utbildningsanordnare som skall träffa avtal med yrkeshögskolestyrelsen. I förhandlingarna om ett utbildningsuppdrag ankommer det på anordnaren att visa att den personal som skall undervisa har erforderlig kompetens.

För all utbildning inom yrkeshögskolan skall i grunden finnas ett skarpt formulerat krav på att den undervisande personalen skall ha aktuell erfarenhet av relevant yrkesverksamhet. Detta krav och utbildningens karaktär i övrigt får till följd, att en betydande del av den undervisande personalen inom yrkeshögskolan behöver "lånas in" från arbetslivet. Utbildningsanordnarnas fasta lärarorganisation blir av mer begränsad betydelse för genomförande av yrkeshögskolans utbildningar. I stället ökar betydelsen av "skol"-ledningens förmåga att utveckla och styra verksamheten.

Enligt föreskrifterna om behörighet till tjänst i 4 kap. högskoleförordningen (SFS 1993:100), krävs t.ex. för lektorstjänst avslutad grundläggande eftergymnasial utbildning och doktorsexamen eller motsvarande kompetens samt pedagogisk skicklighet. Kravet på avlagd doktorsexamen är i högskolan ett viktigt instrument för att säkerställa utbildningens kvalitet och inte minst dess forskningsanknytning. Som instrument att säkerställa utbildningens forskningsanknytning har doktorsexamen uppenbarligen liten betydelse inom yrkeshögskolan. Doktorsexamen kan däremot vara ett relevant krav för att säkerställa den teoretiska utbild-

ningens kvalitet, men det kan vara svårt att uppfylla för många av de utbildningar som kan bli aktuella inom yrkeshögskolan, eftersom områdena inte är företrädna inom högskolans forskning.

Den kompetens som fordras för undervisningen kan vara svårare att dokumentera i formella handlingar inom yrkeshögskolan än inom universitet och högskolor. Ytterst visas den först i praktisk pedagogisk verksamhet. Inte minst under ett uppbyggnadsskede är detta ett område, som kräver särskild uppmärksamhet i uppföljning och utvärdering.

Med en stor andel inlånad undervisande personal finns risk för att det uppstår ett underskott när det gäller pedagogisk skicklighet. Det åligger självfallet de berörda skolledningarna att vidta sådana åtgärder, att ett utvecklingsinriktat lärande kommer till stånd. Pedagogisk fortbildning såväl för den inlånade personalen som för fast anställd personal utgör då viktiga inslag.

Att utveckla den egna verksamheten så att den fungerar som en lärande organisation för alla anställda kan vara ännu viktigare. Det är inte bara i arbetsplatsförlagd utbildning, som utvecklingen mot en lärande organisation är viktig. Den är avgörande för varje utbildningsanordnare, som strävar mot att förverkliga en utvecklingsinriktad pedagogik. Det är, som nämnts, endast i praktisk undervisning som det är möjligt att dokumentera pedagogisk skicklighet och det är endast genom en aktiv arbetsledning, som en skolledning kan säkerställa, att verksamheten genomsyras av en hög pedagogisk kompetens. Hos utbildningsanordnare, där annan utbildning än yrkeshögskolans dominerar, är det särskilt viktigt att bevaka, att kraven på utbildningens arbetslivsanknytning och ett utvecklingsinriktat lärande uppfylls.

Det finns i detta sammanhang anledning att betona, att ett utvecklingsinriktat lärande förutsätter ett annat förhållningssätt till deltagarna och en annan pedagogik än den enkelriktade förmedlingspedagogik som alltför ofta präglar eftergymnasial utbildning. Lärarens uppgift i yrkeshögskolan skall i hög grad vara att stimulera, vägleda och stödja de studerande i ett självständigt kunskapsökande och problemlösande. Han eller hon skall tillämpa ett arbetsätt, som utvecklar deltagarnas kreativitet och sociala kompetens samt stärker deras självkänsla. Detta är det arbetsätt som i hög grad präglar varje lärande organisation.

Kravet på arbetslivserfarenhet kan självfallet inte ställas på varje person, som undervisar inom yrkeshögskolan eller på varje delmoment, lika lite som kravet på forskarutbildning ställs på varje lärare inom universitet och högskolor. Inom yrkeshögskolans utbildningar kommer det att vara motiverat och rationellt att för vissa moment utnyttja kurser, som anordnas som reguljär utbildning inom t.ex. högskolan. Att då till

varje pris hävda kravet på arbetslivsefarenhet är inte ändamålsenligt. Däremot gäller naturligtvis *inte* att universitet och högskolor generellt skulle undantas från yrkeshögskolans behörighetskrav på lärarna i den mån de medverkar som utbildningsanordnare.

Studerandeflytande

En fjärde viktig aspekt i detta sammanhang är deltagarnas möjlighet till inflytande över utbildningens organisation och uppläggning. En kontinuerlig och öppen dialog mellan utbildningsanordnaren och deltagarna har mycket stor betydelse för både utveckling av utbildningen och avstämning av dess kvalitet. Den utvecklingsinriktade pedagogik som vi förespråkar innebär ju i sig att deltagarna har ett stort självständigt ansvar för sitt lärande. Det är dock rimligt att eleverna också få ett mer långsiktigt och övergripande inflytande över och ansvar för utbildningen. Det bör därför krävas, att varje utbildningsanordnare, som anordnar utbildning för yrkeshögskolan, inrättar en nämnd med lika representation för anordnaren, berörda delar av arbetslivet och deltagarna. Denna nämnd bör ha ett övergripande ansvar för utbildningens organisation och uppläggning inom de ramar som definieras av yrkeshögskolestyrelsens beslut. Genom representation i yrkeshögskolestyrelsen får deltagarna därutöver en direktkanal till det organ som har det yttersta ansvaret för verksamheten.

Utvecklingsarbete

Yrkeshögskolans uppgift är inte att utveckla ny kunskap eller att förbereda de studerande för forskningsverksamhet. Däremot är det viktigt att de som är verksamma inom yrkeshögskolan strävar efter att utveckla den egna verksamheten och medverkar i utvecklingen av det yrkesarbete som man utbildar för. Genom nära kontakter med produktionen av varor och tjänster inom skilda delar av arbetslivet och med forskningen bl.a. inom universitet och högskolor, har den förutsättningar att fånga upp den nya kunskap som vinnns. Det kan vara fråga om frågor som berör det aktuella yrket, yrkesrollen och/eller centrala funktioner i yrket liksom om den kvalificerade yrkesutbildningens metodik och didaktik.

Aktiviteter av detta slag utgör väsentliga inslag i verksamheten och medverkar till att säkerställa utbildningens kvalitet och relevans för arbetslivet.

10.6 Uppföljning och utvärdering

I betänkandet *Ett nytt högskoleverk* (SOU 1994:153) föreslår Utredningen om uppföljning av 1993 års universitets- och högskolereform (RUT 93) att den eftergymnasiala utbildningen som helhet skall tillhöra ansvarsområdet för den nya centrala högskolemyndigheten.

I prop. 1995/96:165 *Ett högskoleverk* betonar regeringen behovet att länka samman uppföljning och utvärdering och att integrera de kvantitativa och kvalitativa perspektiven i dessa verksamheter så att en helhetsbild av högskolan och dess verksamhet kan presenteras. Det är enligt regeringens uppfattning viktigt att högskolornas verksamhet följs upp allsidigt och på ett sådant sätt att det ger en bild av hur den lokala friheten utnyttjas i förhållande till olika politiskt givna mål. Utbildningens kvalitet skall granskas och bedömas i ett internationellt perspektiv och det är väsentligt att utvärderingen också avser olika processer och strukturella förhållanden både inom högskolan och i dess samspel med samhälle och arbetsliv.

Regeringens förslag i den nämnda propositionen avser universitet och högskolor. Man tar inte explicit ställning till eventuell eftergymnasial utbildning utanför högskolan. Enligt vår uppfattning är behoven av uppföljning och utvärdering av yrkeshögskolan på nationell nivå inte av annat slag än vad regeringen föreslagit för högskolans del. Högskoleverkets uppdrag i fråga om uppföljning och utvärdering skulle därför kunna vidgas till att omfatta även yrkeshögskolan. Därvid förutsätter vi naturligtvis att detta inte skall innebära, att den akademiska utbildningens måttstock används som riktmärke.

Den uppföljning och utvärdering som genomförs på centralt initiativ kan bara utgöra en mindre del av det uppföljnings- och utvärderingsarbete som måste pågå inom yrkeshögskolan. I varje organisation, som gör anspråk på att svara för ett utvecklingsinriktat lärande, utgör utvärdering snarast ett förhållningssätt i den dagliga verksamheten. Det är också denna utvärdering som har störst betydelse för att säkerställa utveckling av verksamhetens kvalitet.

För den regionala styrelsen utgör resultaten av uppföljning och utvärdering ett omistligt underlag vid utveckling av utbildningsutbudet och beslut om nya utbildningsuppdrag. Möjligheten att inte förnya ett uppdrag är ett av styrelsens mest kraftfulla instrument för att hävda kravet på kvalitet i verksamheten. Instrumentets styrka är dock helt beroende av en effektiv och relevant uppföljning och utvärdering.

Regeringen betonar i prop. 1995/96:165 att Högskoleverket skall utöva tillsyn, dvs. kontrollera att högskolorna arbetar i enlighet med de regler och riktlinjer, som statsmakterna har lagt fast. Frågan om tillsyn har ännu högre aktualitet när det gäller yrkeshögskolan, som ju skall repliera på ett stort antal utbildningsanordnare med olika huvudmän och associationsformer. Det handlar då inte bara om de regler som statsmakterna lagt fast, utan också de avtal som anordnarna träffat med styrelsen i länet. Denna tillsyn bör i första hand utövas av de regionala yrkeshögskolestyrelserna, som bör tillföras resurser för ändamålet. Också i ett nationellt perspektiv finns det emellertid behov av en tillsyn, som omfattar även yrkeshögskolestyrelserna och som bör kunna utföras av den centrala myndigheten.

I likhet med vad regeringen anför i propositionen, förutsätter vi att eventuella brister, som uppdagas vid granskningen, normalt kan rättas till inom ramen för en dialog mellan de inblandade parterna. Något särskilt sanktionssystem torde inte erfordras, men ytterst har en yrkeshögskolestyrelse, som nämnts, alltid möjligheten att fortsättningsvis inte utnyttja en viss anordnare.

Ytterligare en metod att använda utvärdering i syfte att säkerställa en hög relevans och kvalitet i yrkeshögskolans verksamhet kan lånas från forskningens område. I syfte att få forskning inom ett område i ett land avstämd i förhållande till internationell forskning inom området, används ibland ett system som kallas *peer reviews*. Det innebär att en liten grupp internationellt ledande forskare ges i uppdrag att granska verksamheten inom området t.ex. i Sverige. Ett sätt att pröva yrkeshögskolans verksamhet vad gäller kvalitet, aktualitet och relevans i förhållande till kompetensbehoven inom arbetslivet, skulle den bransch- eller områdesvis regelbundet kunna granskas av expertgrupper. Grupperna kan bestå av ett litet antal företrädare för arbetslivet, som har god insikt i förhållanden och utvecklingstendenser inom branschen (motsv.). Ansvaret för att initiera denna typ av granskning bör kunna ligga på den centrala myndigheten och genomföras i samarbete med parterna på arbetsmarknaden, branschorgan m.fl.

11 Examina m.m.

11.1 "Parallell med universitet och högskolor"

Grunden för våra överväganden i detta betänkande är att det finns behov av en kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning, som på grund av sin natur inte lämpligen kan tillgodoses inom högskolans ram. För att möta dessa behov föreslår vi att en med universitet och högskolor parallell Yrkeshögskola skapas.

Med bestämningen "parallell" vill vi ge uttryck åt fyra förhållanden. Det första är att det är fråga om eftergymnasial utbildning. Vidare att yrkeshögskolan skall utgöra ett alternativ till universitet och högskolor för elever, som avslutat sin utbildning på ett nationellt program i gymnasieskolan. För det tredje att det *inte* – som ibland antytts – är fråga om ett stadium mellan gymnasiet och högskolan. Slutligen vill vi ge uttryck för att högskola och yrkeshögskola är i en djupare mening "lika värda", men också på viktiga punkter väsensskilda.

Den grundläggande utbildningen skall i båda fallen vila på vetenskaplig grund och på beprövad erfarenhet. Den skall också, i båda utbildningsformerna, utöver kunskaper och färdigheter, ge deltagarna förmåga till självständig och kritisk bedömning samt förmåga att självständigt lösa problem (jfr 1 kap. högskolelagen).

Däremot menar vi att medan högskolans utbildning skall ge deltagarna förmåga att följa kunskapsutvecklingen inom det område utbildningen avser och utveckla deras förmåga till informationsutbyte på vetenskaplig nivå, skall yrkeshögskolans utbildning lägga särskild vikt vid att ge deltagarna förmåga till yrkesmässig tillämpning i arbetslivet samt förmåga att i en arbetsgemenskap tydliggöra samband och flöden i en produktionsprocess.

I yrkeshögskolan är utbildningens samband med och anknytning till arbetslivet viktigare än dess forskningsanknytning. De mål och den kunskapssyn som avses prägla yrkeshögskolan har vi utvecklat närmare i kapitel 5 och 6.

Av detta följer att studieresultat inom yrkeshögskolan inte automatisk kan eller bör tillgodoräknas inom universitet och högskolor eller tvärtom. Däremot bör man räkna med att enskilda moment eller kurser kan vara gemensamma och vi förordar i det följande att högskoleutbildning av viss omfattning och inriktning i begränsad omfattning skall kunna inräknas i en examen vid yrkeshögskolan. Mot denna bakgrund ser vi det som ändamålsenligt att i dessa avseenden utforma yrkeshögskolan med högskolan som förebild.

11.2 Kreditering

Omfattningen av yrkeshögskolans utbildning bör, i likhet med vad som gäller för högskolans, anges med ett poängsystem, där varje poäng motsvarar en veckas heltidsstudier. Poängsystemet är ett enkelt kvantitativt mått som har flera praktiska fördelar bl.a. genom dess koppling till det studiesociala systemet. En veckas heltidsstudier utgör ju samma arbetsprestation oberoende av utbildningens mål, innehåll eller organisation. Det är däremot inte något kvalitativt mått, som innebär att poäng alltid skulle kunna läggas samman till examina oberoende av var utbildningen ägt rum.

Inom universitet och högskolor finns redan idag utbildning (kurser), som åsatts poäng utan att dessa poäng sedan kan läggas samman med poäng från andra kurser till examina. Mellan högskolan och yrkeshögskolan bör den ordningen gälla att utbildning, som är av en sådan beskaffenhet och har en sådan omfattning att den i huvudsak svarar mot viss utbildning inom den andra utbildningsformen, skall normalt få tillgodoräknas. Inom båda utbildningsformerna kommer att förekomma grundläggande utbildning t.ex. i språk och naturvetenskapliga ämnen med mycket likartade utbildningsmål, men med betydande skillnader i den valda pedagogiken. Det är för oss självklart att sådana kurser skall kunna tillgodoräknas ömsesidigt. Det måste dock ankomma på den utbildningsanordnare som skall utfärda bevis över utbildningen att göra prövningen.

Enligt vad vi erfarit varierar tillämpningen av reglerna i 7 kap 12 – 14 §§ högskoleförordningen om tillgodoräknande av kurs m.m. starkt mellan institutioner och högskolor. På vissa håll gör man en, vad som de studerande upplever, alltför rigid tolkning av förordningen, medan man på andra håll är jämförelsevis generös. Stora variationer vid tillämpningen av en viss bestämmelse mellan olika myndigheter upplevs alltid negativt av dem som berörs av besluten och kan ses som – och

utgör enligt vår bedömning – ett uttryck för bristande rättssäkerhet. Samtidigt är det sannolikt ett ofrånkomligt pris för en långtgående decentralisering av befogenheter och ansvar i frågor, som till sin natur är sådana att de inte kan förenas med besvärsmått. Någon möjlighet att överföra beslutanderätten om tillgodoräknande av tidigare utbildning eller verksamhet till något tredje organ synes inte realistiskt.

På motsvarande sätt bör kunskaper och färdigheter som förvärvats i yrkesverksamhet kunna tillgodoräknas inom yrkeshögskolan. Detta blir särskilt viktigt i yrkeshögskolan eftersom dess kunskapsideal i hög grad lyfter fram den förtrogenhetskunskap som företrädesvis förvärvas genom yrkesverksamhet.

Frågan om personalutbildningens och arbetsmarknadsutbildningens meritvärde har länge varit aktuell, men någon tillfredsställande lösning har inte uppnåtts. Man kan förutse att den utbildning som förekommer inom ramen för personalutbildning i företag och inom arbetsmarknadsutbildning oftare har stora likheter med utbildningen i yrkeshögskolan än med högskoleutbildning. Vi förordar att även i personalutbildning och arbetsmarknadsutbildning förvärvade kunskaper och färdigheter skall kunna tillgodoräknas inom yrkeshögskolan. Enligt vår bedömning skulle en sådan ordning bidra till att underlätta rekryteringen av deltagare till kvalificerad personalutbildning. Möjligheten, att på sikt kunna lägga samman studieprestationer inom personalutbildning och arbetsmarknadsutbildning med utbildning inom yrkeshögskolan till en examen, skulle vara ett viktigt argument för att stimulera till deltagande i personalutbildning.

11.3 EU-direktiven om erkännande av examina

EU:s första generella utbildningsdirektiv handlar om en generell ordning för erkännande av examensbevis över behörighetsgivande högre utbildning, som omfattar minst tre års studier. Det syftar till att examensbevis i ett medlemsland, som ger tillträde till i lag eller författning reglerat yrke, skall accepteras som behörighetsgivande av andra medlemsländer. Det andra generella utbildningsdirektivet har samma innebörd som det första men avser utbildningar kortare än tre år och berör även utbildningar på gymnasienivå. Därigenom blir det också tekniskt mer komplicerat.

Ett centralt begrepp i det första direktivet är "examensbevis", som definieras som varje examensbevis, intyg eller annat bevis om formella kvalifikationer, som har utfärdats av en behörig myndighet i en medlemsstat i enlighet med landets lagar och andra författningar och som utvisar att innehavaren med godkänt resultat avslutat en postgymnasial utbildning om minst tre år.

I den mån behörighetsgivande utbildning om minst tre år för ett reglerat yrke kommer till inom yrkeshögskolan, bör detta omfattas av det första direktivet. Det skulle därvid inte vara utan betydelse om yrkeshögskolan ingick i det föreslagna Högskoleverkets ansvarsområde tillsammans med universitet och högskolor. På detta sätt skulle man markera att det är fråga om en likvärdig men artskild, statlig eftergymnasial utbildning.

Vi räknar dessutom med att eventuella i Sverige behörighetsgivande utbildningar för reglerade yrken tillhör den kategori utbildningar inom yrkeshögskolan som kommer att kräva reglering på nationell nivå. Det kan finnas anledning att särskilt uppmärksamma utbildningar, som utvecklas inom yrkeshögskolan och som är inriktade mot yrken, vilka är reglerade i andra EU-länder. Syftet skulle då vara att verka för viss likformighet inom landet och avstämning mot utbildningen i de aktuella länderna.

11.4 Examensordning

En nationell examensordning utgör ett av flera instrument för att säkerställa kvalitet och nationell likvärdighet. Ett examenssystem har dessutom en psykologisk betydelse såväl för den enskilde studeranden, för vilken en examen fungerar som en morot, som för yrkeshögskolan som sådan, eftersom parallelliteten med universitet och högskolor markeras. Ett examenssystem inom yrkeshögskolan kan därmed också bidra till att höja yrkesutbildningens status redan i gymnasieskolan. Examina utgör vidare en av utgångspunkterna för det internationella samarbetet i fråga om erkännande av yrkesutbildning och detta innebär att en viss central reglering är nödvändig – inte minst i ett i övrigt starkt decentraliserat system. Vi föreslår att utbildningsanordnare inom yrkeshögskolan skall kunna utfärda en examen eller utfärda ett diplom för den som med godkänt resultat slutfört en utbildning.

För examina inom universitet och högskolor gäller, att regeringen i en bilaga till högskoleförordningen anger vilka examina som högskolorna får utfärda. Vidare anges utbildningens omfattning i antal poäng.

För varje examen anges vilka krav som skall uppfyllas för respektive examen samt vilka högskolor som har rätt att utfärda respektive examen. Om ett universitet eller en högskola önskar utöka sitt utbildningsutbud och införa nya examina utöver vad som är angivet i förordningen, begär styrelsen detta hos regeringen, som beslutar efter hörande av Kanslersämbetet. Kanslersämbetet prövar de kvalitetsmässiga förutsättningarna medan regeringen också tar hänsyn till de ekonomiska konsekvenserna och behovet av en utökad examensrätt i ett nationellt perspektiv. I propositionen om ett högskoleverk (1995/96:165) föreslår regeringen att den kvalitetsmässiga prövningen skall överföras till Högskoleverket.

När det gäller utbildningen inom yrkeshögskolan bör man, enligt vår mening, eftersträva en utformning av bestämmelserna, som nära ansluter till regelverket för universitet och högskolor. Detta gäller i princip även examensordningen. Vissa modifieringar torde dock vara ofrånkomliga med hänsyn till den starkt decentraliserade ordningen för initiering och prioritering av ny utbildning. Förnyelsen av utbildningsutbudet måste så långt möjligt underlättas genom enkla administrativa rutiner. Av samma skäl är det angeläget att den kvalitativa och kvantitativa prövningen på nationell nivå kopplas samman i en beslutsprocess.

Vi har prövat om man i syfte att säkerställa utbildningens kvalitet bör skapa en särskild ordning för godkännande av utbildningsanordnare inom yrkeshögskolan. En prövning som alltså skulle motsvara den som Kanslersämbetet svarar för inom universitet och högskolor. En parallell finns också i den prövning av fristående gymnasieskolor och av utbildningsanordnare inom ramen för systemet med utbildningscheckar, som Skolverket genomför. I ett längre perspektiv med begränsad turbulens i systemet finns uppenbara fördelar med en sådan ordning. Däremot skulle det möta avsevärda svårigheter att förverkliga en förhandsprövning av utbildningsanordnare värd namnet i samband med att utbildningsformen införs och byggs upp. Vi föreslår därför att – åtminstone under uppbyggnadsskedet – beslutet om examensrätt knyts till beslutet om att medge statsbidrag för viss utbildning i en region.

Examina

De mer detaljerade fordringarna för en examen kommer med den ordning som vi föreslår att framgå av den aktuella utbildningsplanen och i praktiken formuleras av den regionala styrelsen men fastställas på nationell nivå. Bindande föreskrifter om examensstrukturen och mer

allmänt utformade examensfordringar bör mot denna bakgrund fastställas av regeringen i en förordning. Vi föreslår att examina skall kunna utfärdas inom yrkeshögskolan enligt följande:

Efter fullgjord utbildning som omfattar minst 120 poäng bör *yrkes-examina* av samma typ som förekommer inom universitet och högskolor kunna utfärdas. För att särskilja en yrkesexamen från yrkeshögskola från högskolans yrkesexamina bör examensbenämningen – också i detta fall efter tysk och finsk förebild – följas av bokstäverna YH.

Vi föreslår också att *yrkeshögskoleexamen* med viss inriktning skall kunna utfärdas för den som fullgjort kursfordringar om sammanlagt minst 80 poäng.

Sammanställning av examina och examenskrav i Yrkeshögskolan

Yrkeshögskolediplom	Avslutad yrkesutbildning om lägst 40 och högst 79 poäng
Yrkeshögskoleexamen	Avslutad yrkesutbildning om lägst 80 och högst 119 poäng
Yrkesexamen, YH	Avslutad yrkesutbildning om lägst 120 poäng

Inom yrkeshögskolan kommer det också att förekomma avslutade yrkesutbildningar, som är kortare än två år. Vi känner tveksamhet att skapa examina för så korta utbildningar. Utbildningarna kommer inte sällan att svara mot behov på arbetsmarknaden både regionalt och nationellt och man bör räkna med att variationsrikedomen kan bli betydande. Att inordna dessa utbildningar i snäva centrala mallar skulle snarast få karaktär av formellt krångel. Ett formellt bevis över genomgången och godkänd yrkeshögskoleutbildning kortare än två år behöver dock finnas.

Vi föreslår, med förebild bl.a. från Tyskland, att den som med godkänt resultat gått igenom sådana utbildningar skall kunna tilldelas *Yrkeshögskolediplom* med viss inriktning. Den regionala styrelsen för utbildningen bör bemyndigas att fastställa kriterier för diplomerna med

utgångspunkt i riktlinjer som fastställs nationellt. Undantag bör därvid göras för de fall utbildningen leder till behörighet till ett reglerat yrke, då också kriterierna bör fastställas centralt.

En examensordning för yrkeshögskolan bör utformas så att den studerande i begränsad omfattning kan inkludera kurser, som han eller hon genomfört vid ett universitet eller en högskola. En tvåårig utbildning till t.ex. säljare skulle inom högskolan kunna kompletteras med 40 poäng i företagsekonomi eller en tvåårig turismutbildning med 40 poäng i språk, till en allmän yrkeshögskoleexamen motsvarande högskolans kandidatexamen. Denna skulle kunna benämnas *yrkesexamen*, utan att inriktningen särskilt anges.

Examensfordringar

Regeringen bör sålunda i förordning ange riktlinjer för utformningen av examensbeskrivningarna. Ett huvudsyfte med sådana riktlinjer är att bidra till viss nationell enhetlighet och likvärdighet i ett system, som också tillåter stora variationer. De generella och gemensamma examenskraven bör utgå från de ställningstaganden rörande utbildningens särprägel som vi redovisat i kapitel 6. Det handlar alltså om att omvandla de generella krav, som ställs på utbildningen som sådan, till krav på utbildningsmål, som den studerande skall ha nått. Det är då fråga om att översätta kraven på arbetslivsanknytning, lärande i arbete och en utvecklingsinriktad pedagogik till mål för utbildningen som gäller utöver de yrkesspecifika målen.

Arbetslivsanknytningen, lärandet i arbete och den utvecklingsinriktade pedagogiken är inga självändamål, utan de är medel att säkerställa utbildningens kvalitet och karaktär. I de generella examensfordringarna bör därför införas föreskrifter om den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen. Det bör framgå att den studerande genomfört utbildningen som lärande i arbete under normalt minst 1/3 av utbildningstiden; dvs. minst ca 40 av 120 poäng eller ca 25 av 80 poäng.

Vidare innebär dessa särdrag att det är naturligt att kräva att den studerande, i de avseenden som har särskild betydelse inom yrkesområdet, skall ha utvecklat sin sociala kompetens, förvärvat en för yrket adekvat kommunikativ förmåga och tränat förmågan till problemlösning och entreprenörskap. Det är här fråga om kompetenser, som utvecklas mer som ett resultat av den pedagogik som tillämpas och de verksamhetsformer som väljs för undervisningen, än genom att vissa ämnen eller kurser ingått i utbildningen. Att införliva krav av detta slag i examens-

fordringarna innebär att man konkretiserar kraven på utbildningsanordnarnas sätt att bedriva utbildningen. De bör enligt vår mening ställas på varje avslutad yrkesutbildning, genom att de införlivas i de av regeringen fastställa examensfordringarna, oavsett om den leder till en yrkesexamen, en yrkeshögskoleexamen eller ett diplom. Yrkeshögskolan skall ju också spela en betydelsefull roll för fortbildning och vidareutbildning genom att erbjuda möjlighet att gå kortare kurser, på eget initiativ eller inom ramen för personal- eller arbetsmarknadsutbildning. Föreskrifterna om examensfordringar gäller formellt sett inte för var och en dessa kurser, men samtidigt ser vi det som väsentligt att sådana kurser kan läggas samman till examina. Det krävs då att samma principer har präglat all verksamhet inom yrkeshögskolan.

12 Finansiering och genomförande av yrkeshögskolan

I direktiven framhålls, att det är viktigt att pröva andra finansieringskällor än offentliga för den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen. Ett skäl härtill är, att denna utbildningssatsning i hög grad tar direkt sikte på näringslivets omedelbara behov. Ett annat att utbildning oundvikligen innebär att arbetskraften blir mer omedelbart användbar, vilket minskar inskolningskostnaderna. Ett tredje skäl är enligt direktiven, att den som betalar också engagerar sig och för att denna utbildning skall bli ändamålsenlig krävs ett starkt engagemang från arbetslivets sida.

12.1 Nuläge

Den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildning som nu anordnas och som beskrivits i kapitel 3, finansieras inom de ramar som finns för respektive utbildningsform. Påbyggnadsutbildningarna inom komvux finansieras av kommunerna, men kommunerna åtnjuter ett statsbidrag för denna verksamhet inom ramen för statens bidrag till kommunerna. Medel motsvarande tidigare statsbidrag till resp. gymnasieskolan och kommunal vuxenutbildning räknades sålunda år 1991 in i sektorsbidraget till skolan, som i sin tur ingår i underlaget för nuvarande bidragssystem.

Genom bl.a. enkätstudien samt Skolverkets och SCB:s statistik har vi erhållit underlag för beräkning av den utbildningsvolym som i dag finns i form av påbyggnadsutbildningar i gymnasieskolan och komvux. Vi uppskattar att det finns ca 9000 årselevplatser i form av påbyggnadsutbildningar, som bygger på treåriga linjer eller motsvarande. Andelen påbyggnadsutbildningar och s.k. regionalt arbetsmarknadsanpassade kurser (RA-kurser) har minskat med 14 procent sedan läsåret 1990/91, dvs. året före det år då det gamla statsbidragssystemet ersattes med ett sektorsbidrag för hela skelsektorn (jfr kapitel 2). Minskningen får i betydande grad tillskrivas många kommuners ovilja att

betala interkommunal ersättning för gymnasial utbildning i annan kommun. De resurser som lades in i sektorsbidraget motsvarade sålunda en större volym än den som f.n. anordnas. Vi förordar att man som ingångsvärde för yrkeshögskolan använder ett medeltal för verksamheten under läsåren 1990/91 till 1994/95.

Någon exakt beräkning av kostnaderna för denna utbildningsvolym är inte möjligt att utföra. Utifrån tillgänglig statistik är det emellertid rimligt att anta, att ca två tredjedelar av volymen utgörs av dyrare utbildningar med en genomsnittlig kostnad per årselevplats på 60 000 kr och en tredjedel billigare utbildning på nivån 45 000 kr. Detta antagande ger en totalsumma på 495 miljoner kronor. (En närmare redovisning av beräkningarna finns i bilaga 3.)

I form av fristående kompletterande gymnasieutbildning finns ett antal utbildningar, som väl svarar mot yrkeshögskolans tänkta utbildningsuppdrag. Det gäller:

Skolor med hantverksanknytning

Carl Malmstens verkstadsskola

Capellagården

Nyckelviksskolan

Stenebyskolan

Handarbetets vänners vävskola

Sätergläntan Hemslöjdens skola

Reklam m.m.

Beckmans Skola AB

Berghs reklamskola

Dans och teater

Balettakademin i Stockholm

Balettakademin i Göteborg

Skara skolscen

Övriga utbildningar

Inst. för optometri

VVS-U i Katrineholm

PKI-skolan (keramisk-tekn. utb)

Bergsskolan (tekn.basutb.)

Riksrekryterande teknisk utbildning vid Katrineholms tekniska skola (KTS)

Nordiska Scenografiskolan i Skellefteå.

Dessa utbildningar får idag ett statsbidrag motsvarande ca 1 400 årselevplatser till ett sammanlagt belopp om ca 68 miljoner kronor.

Utbildningarna inom folkhögskolan motsvarar 240 årsutbildningsplatser och med en schablonkostnad per plats på 66 000 kronor kan 16 miljoner kronor av folkbildningsanslaget uppskattas användas för kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning.

Inom universitet och högskolor är uppfattningarna delade om vilka utbildningar som skulle kunna klassificeras som kvalificerade yrkesutbildningar. Om man – *som ett räkneexempel* – skulle föra de tvååriga ingenjörsutbildningarna, YTH, receptarieutbildningen samt vissa andra utbildningar enligt högskolornas enkätsvar till denna kategori, skulle det totala statliga anslaget uppgå till uppskattningsvis 950 miljoner kronor.

AmuGruppen redovisar en omfattande utbildningsverksamhet, som kan karaktäriseras som kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. Enkätmaterialiet omfattar ett 30-tal utbildningar, som är minst 20 veckor långa, med sammanlagt ca 500 utbildningsplatser. Under antagande att huvuddelen av dessa mer kvalificerade utbildningar i huvudsak upphandlats av Arbetsmarknadsverket och att den genomsnittliga utbildningskostnaden exkl. utbildningsbidrag ligger en bit över den genomsnittliga kostnaden på 1 900 kr per vecka får man en total statlig kostnad på över 20 miljoner kronor. Det är dock oklart om redovisningen är heltäckande. Tidsgränsen för utbildningens längd, minst 20 veckor, är tveksam när det gäller AmuGruppens utbildningar, eftersom AMS eftersträvar att upphandla kortare utbildningar. Beloppet är därför sannolikt en underskattning.

Sammantaget rör det sig sålunda om stora belopp som stat och kommun redan nu satsar på kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning.

12.2 Utgångspunkter

Vi har uppfattat vårt uppdrag så att det i första hand handlar om att skapa förutsättningar för utbyggnad av utbildningskapaciteten på eftergymnasial nivå. Mot denna bakgrund har de medel som används till den befintliga verksamheten begränsad betydelse som finansieringskälla. Dessa medel bidrar på kort sikt inte till att öka antalet utbildningsplatser. I ett längre perspektiv utgör de däremot en del av den bas som står till förfogande vid omprioritering och förnyelse av utbildningsutbudet, men bidrar inte heller då till någon volymökning. Först när man förverkligar tankarna på ett vidgat ekonomiskt ansvarstagande för den

kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen från arbetslivets sida skulle medel frigöras, som kan utnyttjas till ny utbildningskapacitet.

I kapitel 7 har vi redovisat våra ställningstaganden till överföring av vissa utbildningar till yrkeshögskolan från andra skolformer. Dessa innebär i korthet, att endast en begränsad utbildningsvolym, som nu finns inom gymnasieskolan och komvux, föreslås bli överförd. Denna överföring tillför inte omedelbart någon ny kapacitet. På sikt, i takt med att utbildningens arbetslivsanknytning förverkligas och ca en tredjedel av den organiseras som lärande i arbete i arbetslivet, frigörs dock vissa resurser som kan utnyttjas till ny kapacitet. Om man räknar under samma antaganden som i det föregående skulle resurser motsvarande ca 5 000 årselevplatser frigöras under en femårig övergångsperiod.

För att skapa ny kapacitet behöver nya resurser tillföras. Enligt de direktiv som gäller för samtliga kommittéer och särskilda utredare skall våra förslag vara kostnadsneutrala för det allmänna och finansieras inom sektorn. Att samtidigt följa dessa direktiv och fullgöra uppdraget att skapa förutsättningar för en ny, jämförelsevis stor volym eftergymnasial utbildning låter sig inte göra. Om man önskar att ytterligare ca 20 procent av en årskull, dvs. drygt 20 000 ungdomar årligen, skall förlänga sin utbildning från 12 till 13, 14 eller 15 år kräver detta att ytterligare resurser tillförs sektorn.

Att omfördela resurser från universitet och högskolor skulle innebära att utbildningen får en annan inriktning och möjligen bli bättre anpassad till arbetsmarknadens behov. Det kan emellertid också innebära att totalvolymen minskar, eftersom den minst arbetsmarknadsanpassade utbildningen i universitet och högskolor tillhör den billigaste. Att omfördela från gymnasieskola, komvux eller grundskola innebär att rycka undan grunden, kvalitetsmässigt eller kvantitativt, för den eftergymnasiala utbildningen. Inte heller en omfördelning från arbetsmarknadsutbildningen innebär med säkerhet, att den totala satsningen på utbildning i samhället ökar. "Inom sektorn" återstår då det studiesociala systemet och folkbildningen. Omfördelning från det förstnämnda skulle direkt motverka de syften vi vill uppnå. En besparing inom folkbildningen skulle teoretiskt sannolikt kunna riktas så att den på kort sikt inte motverkar utvecklingen mot en förstärkt yrkesutbildning. Vi är emellertid inte beredda att förorda ett sådant alternativ.

Med de begränsningar som de särskilda direktiven ger ser vi två teoretiskt möjliga vägar att tillföra nya resurser för utbyggnad av den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen. Den första gäller det i direktiven angivna ökade ansvarstagandet från avnämarnas sida. Den

andra är en utbyggnad av den eftergymnasiala yrkesutbildningen på bekostnad av annan utbildning.

12.3 Delfinansiering från arbetslivet

En ny modell

Direktiven anger, som nämnts, att utredningen skall pröva olika finansieringsformer och därvid också ta upp frågan om ett ekonomiskt ansvarstagande från arbetslivets sida. Frågan om hur ett sådant ansvarstagande skulle kunna förverkligas har behandlats många gånger tidigare och har då gällt både gymnasial yrkesutbildning och fortbildning och vidareutbildning av anställda, som inte får del av personalutbildning. Någon av alla parter accepterad lösning har hittills inte nåtts.

I princip står tre vägar till buds, nämligen beskattning, obligatoriska avsättningar till någon form av utbildningsfonder samt ansvar för att genomföra utbildning. Vi har bedömt att varken beskattningsvägen eller fondvägen är framkomliga. Det som återstår att pröva är att ge arbetslivet ansvar för att genomföra en väsentlig del av utbildningen, utan att någon ersättning utgår från det allmänna. Utbildningen förutsätts vara en pedagogiskt sammanhållen helhet, men arbetsgivare svarar för finansieringen och genomförande av en del och staten svarar ekonomiskt för återstoden.

Ett särdrag i yrkeshögskolan är, enligt våra förslag, att en väsentlig del av utbildningen sker i form av lärande i arbete i företag eller på andra arbetsplatser. Vi räknar med att i genomsnitt 1/3 av utbildningstiden på sikt skall anordnas på detta sätt. Arbetslivets andel av finansieringen skulle uppnås genom att ersättning från det allmänna inte utgår till arbetsgivare, som ställer upp som utbildningsanordnare. Statens kostnader för en utbildningsplats med given längd inom yrkeshögskolan skulle därmed – vad gäller undervisningen – kunna begränsas till ca två tredjedelar av kostnaden för motsvarande utbildning bedriven och finansierad i traditionell form.

För utbildningsplatser som förs över till yrkeshögskolan t.ex. från kommunalt huvudmannaskap inom komvux skulle, som nämnts, i takt med att utbildningen anpassades till yrkeshögskolans villkor och ett lärande i arbete integreras i utbildningen, resurser frigöras, som kan utnyttjas till ny kapacitet.

Våra kontakter med företrädare för olika grupper arbetsgivare gör oss benägna att tro att det finns förutsättningar för att en sådan ordning skulle accepteras – under vissa bestämda förutsättningar. En av de viktigaste av dessa förutsättningar är möjligheterna för arbetsgivare och arbetstagare i en region att påverka utbildningens innehåll, utformning och dimensionering. Om man inom en bransch eller en näring uppfattar att utbildningen tillgodoser angelägna, aktuella eller mer långsiktiga kompetensbehov och att antalet utbildningsplatser står i rimlig proportion till de behov man själv varit med om att bedöma, finns det också en beredskap att medverka till att den kan genomföras.

Man kan också uttrycka situationen på ett mer drastiskt sätt: Arbetslivets företrädare ställer relativt precisa krav på bättre utbildad arbetskraft. Det allmänna är berett att möta dessa krav med utökade utbildningsinsatser under förutsättning, att berörda arbetsgivare medverkar genom att ställa platser för lärande i arbete till förfogande. Sker inte detta kommer heller ingen utökad utbildning till stånd och det skulle alla parter förlora på.

Möjligheter och problem

Man har inom många bransch- och arbetsgivarorganisationer insikt om att den – av dem själva önskade – starkare anknytningen av utbildningen till arbetslivet endast kan åstadkommas genom ett större engagemang från arbetslivets sida såväl direkt i undervisningen som i ekonomiska termer. Organisationernas framgångar när det gäller att förankra detta synsätt hos sina medlemmar blir uppenbarligen av central betydelse för såväl de praktiska som de ekonomiska möjligheterna att förverkliga yrkeshögskolan.

Erfarenheterna av genomförandet av den arbetsplatsförlagda utbildningen inom den nya gymnasieskolan kan föranleda tvivel på möjligheterna att organisera en väsentlig del av yrkeshögskolan som lärande i arbete. Trots ett stort engagemang från skolförvaltningar och branschorganisationer m.fl. har man i många kommuner misslyckats med att förverkliga läroplanens ambitioner. Det finns flera förklaringar till detta. En är säkert att en del företag saknar intresse för att medverka eftersom det innebär en uppenbar kostnad, medan den kortsiktiga nyttan för företaget är liten. En annan att den nya gymnasieskolan introducerades i en svår lågkonjunktur. En tredje förklaring är troligen bristande kunskap om och förståelse för arbetslivets villkor inom skolan, som ibland ställt krav i stället för att söka gemensamma lösningar.

En annan väsentlig faktor, som påverkar attityderna till arbetsplatsförläggning av utbildning, är traditionerna inom yrkesutbildningen. Genom gymnasiereformen år 1968 ändrades förutsättningarna för företagens befattning med gymnasial yrkesutbildning, ett åtagande som dessförinnan varit naturligt. På 25 år har vad som en gång var självklart blivit främmande i stora delar av arbetslivet. Detta har under denna tid också i andra avseenden genomgått mycket stora förändringar. I en traditionell organisation, t.ex. i mekanisk tillverkningsindustri, var det lättare att ta hand om praktikanter än i modern, högteknologisk och resurssnål produktion. Å andra sidan innebär utvecklingen mot självstyrande grupper och lärande organisation, att man utvecklar vana att hantera olika kompetensnivåer i gruppen och att ständig förkovran blir ett självklart inslag i arbetet. Förutsättningarna att ta hand om och integrera praktikanter, som har en god utbildningsbakgrund, ökar då åter.

I ett antal kommuner har ett nytt samarbetsklimat kunnat skapas mellan skola och arbetsliv och arbetsplatsförlagd utbildning har kunnat genomföras enligt intentionerna. Till en del är detta resultatet av attitydförändringar på båda sidor, till en del är det konjunkturberoende.

Den försöksverksamhet med trainee-utbildning som vi administrerar och som innebär en kombination av teoretisk eftergymnasial utbildning och kvalificerad praktik, mötte inledningsvis mycket svagt intresse från både företagets och de tänkta elevernas sida. I mars 1995 har emellertid den tillgängliga resursramen tecknats in och efterfrågan på platser kan inte tillgodoses. Det är dock för tidigt att bedöma om de praktikplatser som ackvirerats verkligen motsvarar de krav på "kvalificerat lärlingskap" som försöket förutsätter.

På två avgörande punkter skiljer sig förutsättningarna mellan gymnasiet och yrkeshögskolans arbetsplatsförläggning av utbildning. I gymnasieskolan skall alla elever på 14 av de 16 programmen beredas plats. Dimensioneringen av yrkeshögskolan bestäms på grundval av arbetslivets bedömning av arbetsmarknadens behov på längre sikt. Det handlar således inte om att bereda utrymme för en stor del av varje åldersklass, utan för det antal som ungefärligen motsvarar rekryteringsbehovet inom något eller några år. För det andra kan man räkna med att eleverna i yrkeshögskolan påbörjat utbildningen efter ett positivt val av utbildning, varför de är välmotiverade och räknar med att bli yrkesverkamma inom yrket. De är också några år äldre än gymnasieeleverna och mitt uppe i en kvalificerad yrkesutbildning när de kommer ut på arbetsplatserna. De kan därför antas tillföra företaget något värdefullt utöver sina arbetsinsatser.

Man kan dessutom räkna med att hela utbildningen är utvecklad och planerad i nära samarbete mellan de berörda parterna, varvid man noga prövat vilka moment, som lämpar sig för lärande i arbete. Icke desto mindre bör man räkna med att svårigheter kommer att uppstå av både kvantitativ och kvalitativ art. Man måste därför räkna med att det kommer att ta tid innan all utbildning inom yrkeshögskolan är arbetsplatsförlagd till ca 30 procent och att arbetsplatsförläggningen leder till ett lärande i arbetet.

Samarbetet med arbetslivet är nödvändigt av både pedagogiska och ekonomiska skäl. Det allmänna och arbetslivet är ömsesidigt beroende av varandra för att en utbildningssatsning, som båda bedömer som viktig, skall bli verklighet.

Kostnadsutjämning mellan företag

En andra viktig förutsättning handlar om att det måste finnas en fungerande modell för utjämning av utbildningskostnaderna mellan företag inom näringen eller branschen. Detta gäller inte minst inom områden, där det är nödvändigt att engagera många små företag i utbildningsverksamheten. Att ställa en utbildningsplats och en handledare till förfogande utgör en kostnad och belastning på företagets organisation, som många ledare för små företag bedömer att företaget inte kan bära. Bättre tillgång på välutbildad personal ses som en alltför osäker och avlägsen fördel. Risken för att konkurrenterna kortsiktigt skulle dra fördel av en satsning upplevs däremot som överhängande. Det egna företagets väl går före branschens. Ett system för kostnadsutjämning torde därför behövas. Det finns emellertid goda skäl att anta, dels att företagets kostnader till en del täcks genom att den studerande utan lön inom ramen för lärandet medverkar i produktionen, dels att kontinuerliga kontakter med yrkeshögskolan liksom de studerande tillför företaget ny kompetens av stor betydelse för dess konkurrenskraft.

Exempel finns på sådana utjämningsystem. Enligt vad vi erfarit har t.ex. VVS-branschen, som kännetecknas bl.a. av en stor andel mycket små företag, utvecklat en ordning för att utjämna kostnaderna för lärlingsprov mellan de företag som tar lärlingar och övriga företag inom branschen. Det vore enligt vår mening önskvärt, att kostnadsutjämningsystem inom branscher eller näringar utvecklades i första hand utan inblandning av det allmänna. Först om arbetsgivarna visar sig till den grad oförmögna att själva lösa frågan att arbetsplatsförläggningen av utbildningen hotas bör man överväga initiativ från det allmännas sida.

En ordning som ger arbetslivets organisationer ett betydande ansvar för att bl.a. utvecklingsarbete och kostnadsutjämning skall fungera har självklart också flera svagheter. Sålunda kan åtskilliga utbildningar förutses tillgodose behov för funktioner, som förekommer inom flera branscher/näringsgrupper, t.ex. utbildningar inom ekonomi, data, inköp och försäljning. En del mer framåtsiktade utbildningar, upplevs kanske ännu inte som relevanta av de berörda branschorganen, som inte sällan präglas av en viss konservatism i utbildningsfrågor. Andra funktioner har inga starka företrädare på bransch- eller näringsnivå. Inom flera områden finns två eller flera konkurrerande organisationer, med olika policy bl.a. i utbildningsfrågor, inom andra är anslutningsgraden jämförelsevis låg. Ur samhällets synpunkt är det knappast tillfredsställande att medborgarnas möjligheter till adekvat utbildning av hög kvalitet ytterst skall styras av branschorganisationernas styrka och struktur.

Ytterligare ett problem hänger samman med att det inte är möjligt eller rimligt att – som direktiven anger – från yrkeshögskolan à priori utesluta utbildningar, som i första hand syftar till att tillgodose behov inom den offentliga sektorn. Frågan om kostnadsutjämning mellan aktörerna inom den offentliga sektorn är möjligen mindre påträngande än inom näringslivet, men deras kompetensbehov skiljer sig inte från näringslivets. Allt snävare ekonomiska ramar för den offentliga verksamheten ökar dock kostnadsmedvetandet också där. Viktigare är att kommunala och statliga organ inom många områden konkurrerar med näringslivet om den välutbildade arbetskraften. Gränserna och i synnerhet skillnaderna mellan offentlig och privat verksamhet tenderar att bli allt mindre och diffusare.

Såväl organisationen av den arbetsplatsförlagda utbildningen som ev. kostnadsutjämningsystem måste ta hänsyn till att näringslivet och den offentliga sektorn arbetar på samma arbetsmarknad. En kostnadsutjämning som utgår från branscher eller näringsgrupper kan därför på sikt visa sig otillräcklig.

Enligt vår bedömning råder det stor enighet om behovet av utbildning av det slag yrkeshögskolan skall svara för. I det rådande samhälls-ekonomiska läget kan en satsning inte komma till stånd utan samverkan mellan det allmänna och avnämarna av de utbildade. Att förena inflytande och befogenheter för arbetslivets företrädare rörande utbildningens innehåll och dimensionering med ett partiellt kostnads- och genomförandeansvar, är en väg som är värd att pröva för att komma förbi de principiella motsättningar som länge präglat frågan om fördelningen av kostnaderna för yrkesutbildning mellan arbetsgivare och det allmänna.

12.4 Omfördelning inom utbildningssystemet

Den strategiska betydelsen av en stark satsning på en höjning av arbetskraftens utbildningsnivå har påpekats av en rad utredningar under senare år. Senast påpekar långtidsutredningen i sitt betänkande SOU 1995:4, att en av de viktiga åtgärderna för att främja den ekonomiska utvecklingen i Sverige är att satsa på det reguljära utbildningsväsendet. Mot denna bakgrund är det, som nämnts, inte helt logiskt att finansiera utbyggnaden av en sektor av den eftergymnasiala utbildningen genom besparingar inom en annan. Däremot skulle det vara rimligt att ställa kvalificerad yrkesutbildning, som har karaktär av långsiktig investering i kunskap, mot poster i statsbudgeten som har karaktär av konsumtion eller stöd till konsumtion. Vi vill emellertid med ett par *räkneexempel* belysa möjligheterna till omfördelning från annan utbildningsverksamhet.

Utbildningen inom universitet och högskolor omfattar innevarande budgetår ungefär 270 000 studerande och anslagen över statsbudgeten till grundutbildningen uppgår till drygt 16 000 miljoner kronor. Det räkneexempel beträffande utbyggnadstakten av yrkeshögskolan, som vi redovisar i det följande, innebär att den efter en femårig uppbyggnadsperiod skall omfatta ca 35 000 årsutbildningsplatser, varav ca 15 000 förts över från främst kommunerna medan 20 000 kräver ett nettotillskott av statliga resurser. Om en tredjedel av kostnaderna för dessa täcks genom arbetsplatsförläggning av utbildningen, motsvarar återstoden en årskostnad på i storleksordningen 700 miljoner kronor, eller något över 4 procent av kostnaderna för grundläggande utbildning vid universitet och högskolor. Medel av denna omfattning skulle det naturligtvis inte vara möjligt att omfördela från universitet och högskolor utan att det fick påtagliga konsekvenser.

Om man därutöver skulle ta i beaktande utbildningens inriktning och relevans för arbetsmarknaden och problemen med kompetensförsörjning i arbetslivet aktualiserades också en diskussion om överföring av utbildningskapacitet från delar av universiteten och högskolorna till yrkeshögskolan. Det faller emellertid utanför vårt uppdrag att gå närmare in på hithörande frågor.

Utbildning som anordnas inom Utbildningsdepartementets ansvarsområde och de sysselsättningspolitiskt motiverade insatserna inom arbetsmarknadsutbildningen utgör delvis kommunicerande kärl. Många människor, särskilt ungdomar, väljer studier inom det reguljära utbildningsväsendet framför formell arbetslöshet. Under senare år har stora

resurser tillförts högskolan, komvux och folkhögskolan av sysselsättningspolitiska skäl. Den senaste satsningen innebar att resurser för över 80 000 utbildningsplatser eller 1 800 miljoner kronor ställdes till förfogande. Åtgärderna syftar till att minska arbetslösheten och att lätta på trycket på Arbetsmarknadsverkets resurser bl.a. för arbetsmarknadsutbildning. Med nödvändighet medför denna typ av kapacitetsförstärkning en ryckighet i planeringen och att korta utbildningar, som är "enkla" att anordna – men inte alltid inriktade mot arbetsmarknadens behov – kommer att prioriteras.

Det ligger i sakens natur att sysselsättningsfrämjande åtgärder skall anpassas till den aktuella arbetsmarknadssituationen. Det förefaller emellertid råda stor enighet om, att det kommer att ta mycket långt tid innan arbetslösheten är nere på traditionellt svenska nivåer. Med hänsyn till möjligheterna att erbjuda framför allt ungdomar en i förhållande till arbetsmarknadens behov relevant yrkesutbildning förefaller det oss "riskfritt" att binda en del av de resurser, som utnyttjas för tillfälliga förstärkningar av det reguljära utbildningssystemet, i en uppbyggnad av yrkeshögskolan. Den genomsnittliga kostnaden per utbildningsplats skulle sannolikt ligga något högre än de billigare utbildningarna i komvux och högskolan, men sannolikt lägre än den genomsnittliga kostnaden för en plats inom arbetsmarknadsutbildningen, även om kostnadsskillnaderna mellan olika utbildningar där är mycket stor. En minskning av de rörliga resurserna för arbetsmarknadspolitik med ca 700 miljoner kronor för ett ändamål, som direkt bidrar till kompetensförsörjningen inom bl.a. industri och tjänsteproduktion, borde mot denna bakgrund kunna försvaras.

12.5 Resursberäkningar

Beräkningarna av medelsbehovet för yrkeshögskolan styrs av åtminstone fyra grundläggande antaganden, nämligen

- övertagande av befintlig utbildning
- utbyggnaden med ny kapacitet
- administrationens omfattning
- arbetslivsanknytningen av utbildningen

Befintlig utbildning

Vi har i det föregående redovisat vilken utbildning som bör föras över till yrkeshögskolan. Kostnaderna för att genomföra denna utbildning i nuvarande system har vi beräknat till ca 560 miljoner kronor. Beräkningsunderlaget redovisas i bilaga 3. För att utbildningen skall kunna fortsätta krävs att yrkeshögskolan tillförs motsvarande medel.

I fråga om de utbildningar som anordnats som kompletterande gymnasieskolor utgår f.n. statsbidrag som i princip täcker hela kostnaden. Motsvarande medel (ca 60 mkr) bör tillföras yrkeshögskolan.

Påbyggnadsutbildningarna i gymnasieskolan och komvux bekostas idag helt med kommunala medel. I princip är det elevernas hemkommuner som genom interkommunal ersättning svarar för kostnaderna. Som en följd av det motstånd som numera finns i en del kommuner att betala interkommunal ersättning för gymnasial utbildning, utöver den del som är lagbunden, svarar anordnarkommunerna sannolikt för något mer av kostnaderna än vad deras andel av elevgruppen skulle motivera.

För att finansiera överföringen av påbyggnadsutbildningarna till yrkeshögskolan bör det kommunala skatteutjämningsbidraget minska med 495 miljoner kronor och motsvarande medel tillföras yrkeshögskolan. Med utgångspunkt i principerna för finansiering av gymnasieskola och komvux, bör minskningen kunna fördelas proportionellt mellan kommunerna.

Utveckling av basen

Vi har i våra förslag förutsatt att en tredjedel av utbildningstiden skall förläggas till en arbetsplats i form av lärande i arbete. Kostnaderna för denna del av utbildningen har vi föreslagit att arbetsgivaren skall svara för. Vi gör bedömningen att utvecklingen av denna arbetsplatsförläggning måste ske successivt och räknar med en femårig övergångstid.

I våra beräkningarna antar vi att en årselevplats kostar i genomsnitt 66 000 kronor för utbildning av dyrare slag, t.ex. resurskrävande tekniska utbildningar eller vissa hantverksutbildningar, och genomsnittligt 45 000 kronor för mindre kostnadskrävande utbildningar t.ex. inom ekonomi och administration. Efter hand som utbildningen anordnas som lärande i arbete i företag minskar statens kostnader för varje årselevplats. Den uppkommande besparingen kan utnyttjas till ny utbildningskapacitet. Efter en femårsperiod räknat från året efter genomförandeåret bör en oförändrad resursram ge utrymme för 50 procent fler utbildnings-

platser, dvs. omkring 15 000 årselevplatser. På sikt bör man dock räkna med en ökande andel längre utbildningar, varför antalet nybörjarplatser inte nödvändigtvis kommer att öka.

Ny utbildningskapacitet

Vi har förordat att yrkeshögskolan skall tillföras resurser för att utöka kapaciteten från arbetsmarknadshuvudtiteln. Möjligheterna att snabbt utveckla ny relevant och aktuell kvalificerad yrkesutbildning är dock begränsad. Kravet på arbetsplatsförläggning av en betydande del av utbildningen lägger också restriktioner på ökningstakten. I resursberäkningarna har vi utgått från att medel för 2 000 årselevplatser tillförs yrkeshögskolan för nya utbildningar årligen under fem år. Också denna utbyggnadstakt är ambitiös. Den innebär ett genomsnitt på ett 80-tal nya platser per år i varje län.

Vi räknar vidare med att de nya utbildningarna genomsnittligt kommer att omfatta två år och att resurser tillförs också för det andra året. Efter en femårsperiod skulle yrkeshögskolan ha tillförts resurser för sammanlagt 10 000 utbildningsplatser i tvååriga utbildningar.

Beräkningarna av medelsbehovet utgår från att tillskottet till lika delar består av "dyra" resp. "billiga" utbildningar och att en tredjedel av tiden utgörs av lärande i arbete. Vi har därvid för statens del räknat med beloppen 40 000 resp. 30 000 kronor per årselevplats, belopp som kan jämföras med ca 66 000 för högskolans utbildningar inom naturvetenskap, teknologi och farmaci, 50 000 för undervisning och vård samt 25 000 för samhällsvetenskap, humaniora och teologi.

Ett tillskott med 2 000 nya årselevplatser under det första verksamhetsåret kan kostnadsberäknas till 70 miljoner kronor. Ytterligare 4 000 dvs. sammanlagt 6 000 platser år två beräknas kosta 210 miljoner kronor. För 10 000 intagningsplatser till genomsnittligt tvååriga utbildningar beräknar vi kostnaden till sammanlagt 700 miljoner kronor. Denna volym motsvarar genomsnittligt ca 400 platser per län, men fördelningen mellan länen måste relateras till utbildningsbehoven. Förmodligen bör en relativt sett stor andel ligga utanför storstadsområdena Stockholm-Uppsala, Göteborg och Malmö-Lund.

Med den utbildningsvolym som förs över till yrkeshögskolan vid starten och det beräknade nytillskottet skulle det sjätte verksamhetsåret finnas sammanlagt 35 000 årselevplatser till en sammanlagd kostnad av ca 1 250 miljoner kronor.

Administration av yrkeshögskolan

Vi eftersträvar lösningar som minimerar behovet av resurser för att administrera yrkeshögskolan. Utan att exakt kunna förutse den centrala myndighetens arbetsförutsättningar har vi schablonmässigt räknat med 10 miljoner kronor motsvarande uppskattningsvis ett 20-tal medarbetare. Därtill kommer engångsbelopp för utveckling av datorsystem m.m.

Resursbehovet på regional nivå är också svårt att uppskatta. Genomsnittligt 1 miljon kronor per län bör enligt vår bedömning kunna utgöra riktpunkt för beräkningar. Det innebär sammanlagt ca 25 miljoner kronor för den regionala administrationen. Det förutsätter att vissa resurser inom länsstyrelserna kan tas i anspråk och att arbetslivet ställer personal till förfogande för berednings- och utvecklingsarbete m.m. Nivån förutsätter vidare att medlen huvudsakligen används till arvodering av experter och inte till heltidsanställd, fast personal.

12.6 Genomförande av våra förslag

En utökning av utbildningskapaciteten på eftergymnasial nivå behöver komma till stånd så snart som möjligt. Av detta skäl är det angeläget att en ny struktur som kan främja utvecklingen av den kvalificerade yrkesutbildningen kan börja fungera snarast. Vi bedömer att det skulle vara formellt och praktiskt möjligt att inleda verksamheten inom ramen för yrkeshögskolan den 1 juli 1996.

Det finns också ett formellt skäl för att den nya strukturen skall fungera från läsårsskiftet 1995/96 – 1996/97. I årets budgetproposition har regeringen föreslagit att den övergångsbestämmelse (p. 6) till skollagen, som gör det möjligt att anordna vissa påbyggnadsutbildningar i gymnasieskolan m.m. (jfr avsnitt 2), förlängs att gälla även nästkommande läsår, dvs. 1995/96. Inför läsåret 1996/97 måste ett nytt regel- och finansieringssystem finnas om utbildningarna i fråga inte helt skall upphöra. Om våra förslag genomförs skapas ett sådant nytt system.

Vi föreslår därför att yrkeshögskolan införs den 1 juli 1996. Denna tidpunkt utgör, på grund av omläggningen av statens budget, inget budgetårsskifte. Det vore emellertid olyckligt att förskjuta uppbyggnaden av utbildning inom yrkeshögskolan ett år enkom för att ansluta till budgetårsskiftet den 1 januari 1997, även om förberedelsetiden då blev längre.

Yrkeshögskolan såsom vi vill se den utformad innebär utbyggnad av utbildning, som pedagogiskt och organisatoriskt skiljer sig både från

gymnasial yrkesutbildning och traditionell högskoleutbildning. Erfarenheterna av utveckling och genomförande av utbildning, som skall väva samman lärande i arbete och skolförlagd, utvecklingsinriktad och arbetslivsanknuten undervisning är begränsade. Vi har erfårit att intresset för att starta ett förändringsarbete med denna inriktning är stort på många håll, inte minst för att höja påbyggnadsutbildningarnas kvalitet. I syfte att vinna erfarenheter inför det utvecklingsarbete rörande den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen som förestår, oavsett ställningstagandena till enskildheter i förslagen i detta betänkande, skulle en försöksverksamhet kunna vara av stort värde. Förutsättningar att redan under det kommande budgetåret inleda sådana försök finns bl.a. i Skellefteå kommun, i Skaraborgs län och i anslutning till telecom-industrin i Blekinge och säkert i många andra kommuner. Vi föreslår därför att försök, som syftar till att vinna erfarenheter av de pedagogiska och studieorganisatoriska modellerna, får inledas redan nästa budgetår.

En övergångstid

Yrkeshögskolan innebär att en ny struktur och ett nytt finansierings-system skapas. Ett huvudsyfte är att främja utvecklingen av ny utbildningskapacitet på eftergymnasial nivå. Läsåret 1996/97 kommer emellertid en väsentlig del av det totala utbudet att bestå av verksamhet, som yrkeshögskolan övertar från bl. a. gymnasieskolan, komvux och fristående kompletterande gymnasieskolor. Totalt handlar det om ca 10 000 årsutbildningsplatser. De har förts över till yrkeshögskolan för att säkra finansieringen eftersom hittillsvarande ordning med interkommunal ersättning inte fungerat tillfredsställande. Av detta skäl kan det finnas anledning att åtminstone övergångsvis begränsa de regionala styrelsernas möjligheter att omprioritera och omfördela medel, som berör detta utbildningsutbud.

Styrelserna har i uppdrag att prioritera mellan olika avnämares och anordnares förslag till utbildning inom yrkeshögskolan. Inför det första verksamhetsåret har de av tidsskäl knappast någon reell möjlighet att göra en övervägd prioritering. Av planeringsskäl behöver anordnarna ibland besked lång tid i förväg om en utbildning skall anordnas eller inte. För kommunernas del kan det i vissa fall vara en fråga som avgörs i budgetarbetet hösten före det aktuella verksamhetsåret.

Det befintliga utbildningsutbudet är väsentligen utbudsstyrt. Det är anordnarna, som på grundval av överväganden av skiftande slag avgjort vilken utbildning som skall erbjudas. Yrkeshögskolans utbud skall i hög

grad styras av kvalificerade bedömningar av arbetsmarknadens efterfrågan på arbetskraft på längre sikt, men också av ett kulturpolitiskt ansvarstagande. Detta perspektiv måste naturligtvis successivt läggas även på det befintliga utbudet av utbildning. Man får därför räkna med att styrelserna från år till år kommer att göra andra bedömningar än de hittillsvarande huvudmännen. Det kan gälla såväl kursplan och kurslängd som lokalisering, anordnare och resursnivå samt ytterst om utbildningen alls skall anordnas. Mot denna bakgrund bör styrelserna snarast ta initiativ till en utvärdering av det befintliga utbudet och ställa det i relation till de nya förutsättningarna. I avvaktan på denna utvärdering är det rimligt att iakttä återhållsamhet när det gäller omprioriteringar.

Det nya finansieringssystemet innebär således ingen garanti för oförändrad statlig finansiering av en viss utbildning efter budgetåret 1996/97. En flexibel anpassning till identifierbara behov kräver att en del verksamhet avvecklas för att ge utrymme för annan. Det finns inte heller någon garanti för att en och samma anordnare får fortsätta att anordna en viss utbildning år från år. Det föreslagna systemet förutsätter konkurrens mellan anordnare där kvalitet och pris är nyckelfaktorer. Däremot bör man förutsätta att drastiska omprioriteringar inte kommer att prägla arbetet innan man skapat fungerande rutiner, vunnit erfarenheter och byggt upp egen kompetens.

Kravet på arbetslivsanknytning och arbetsplatsförläggning av en del av utbildningstiden ändrar naturligtvis också förutsättningarna för att fortsättningsvis anordna de utbildningar som förs över till yrkeshögskolan. Arbetsplatsförläggning av lärandet under viss tid syftar ju bl.a. till att fördela kostnaderna för utbildningen mellan det allmänna och avnämarna av den utbildade arbetskraften. I takt med att lärandet flyttas över till arbetsplatser för eleverna i de utbildningar som förs in i yrkeshögskolan, frigörs i princip statliga resurser för ny kapacitet eller för att förbättra utbildningens kvalitet.

Som vi redan påpekat i det föregående är det ytterst få av de utbildningar som förs över till yrkeshögskolans ansvarsområde, som kommer att motsvara kraven på arbetslivsanknytning, arbetsplatsförlagd utbildning och utvecklingsinriktat lärandet den 1 juli 1996. För att yrkeshögskolan skall få en identitet och dess särart utvecklas är det angeläget att ett förändringsarbete inleds omgående. Ansvaret för att detta sker delas mellan utbildningsanordnarna och yrkeshögskolestyrelserna. De tre nämnda faktorerna är avgörande för utbildningens kvalitet och är därmed viktiga att beakta både vid uppföljning, utvärdering och beslut om anordnare av viss utbildning.

Det är svårt att bedöma hur lång tid som kommer att krävas för att alla nu befintliga utbildningar skall ha nått det mål för utvecklingsarbetet, som definieras i det föregående (jfr kapitel 5 och 6). Varken arbetslivsanknytningen eller det utvecklingsinriktade lärandet är absoluta mål, som man en gång för alla kan ha uppnått. De anger i stället riktningen för ett ständigt pågående utvecklingsarbete; mål att sträva mot för att använda läroplanens formulering. Arbetsplatsförläggningen, som är ett inslag i arbetslivsanknytningen, har en annan karaktär. För denna bör man kunna föreskriva att genomsnittligt minst 30 procent av utbildningstiden skall ske som lärande i arbete senast läsåret 2001/02, dvs. efter fem år, om inte särskilda skäl motiverar avsteg från principen. Det senare kan gälla t.ex. vissa konstnärliga utbildningar, där praktiskt taget samtliga utbildade är fria yrkesutövare.

Tid för förberedelse

Den tidigaste tidpunkt riksdagen har möjlighet att ta ställning till eventuella förslag från regeringen på grundval av detta betänkande är november eller december 1995. Det ger ett drygt halvår att förbereda en reform den 1 juli 1996. Av skäl som redan nämnts är det angeläget att en förändring verkligen sker vid denna tidpunkt.

På grundval av riksdagsbeslutet bör en organisationskommitté tillsättas dels nationellt, dels i varje län för att förbereda reformen. De regionala kommittéerna bör fungera som interimistiska yrkeshögskolestyrelser fram till halvårsskiftet och därför ha en sammansättning som nära ansluter till den kommande styrelsens. Den nationella kommittén har att förbereda också det centrala arbete med yrkeshögskolan. Denna nationella kommitté bör också ha ett särskilt ansvar för att snabbt bygga upp grunderna för det informationssystem, som är en förutsättning för en mycket resursknapp administration av yrkeshögskolan.

Förkortningar

ABB	Asea Brown Boveri
AES-sektorn	Sektorn för administrativa, ekonomiska och sociala yrken (inom högskolan)
AMS	Arbetsmarknadsstyrelsen
APU	Arbetsplatsförlagd utbildning (i gymnasieskolan)
BA	Berufsakademie
CD-ROM	Compact Disc - Read Only Memory
CNC	Computer and numeric control
Dir.	Direktiv
EU	Europeiska unionen
FMS	Flexible manufacturing system
HF	Högskoleförordningen
IT	Informationsteknologi
KEY	Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning
KF	Kooperativa Förbundet
KTS	Katrineholms tekniska skola
LA-kurser	Lokalt anordnade kurser (i gymnasieskolan)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
RA-kurser	Regionalt anordnade kurser (i gymnasieskolan)
RUT93	Utredningen om uppföljning av 1993 års universitets- och högskolereform
SAF	Svenska arbetsgivareföreningen
SCB	Statistiska centralbyrån
SFS	Svensk författningssamling
SKF	Svenska kullagerfabriken AB
SL	Skollagen
SOU	Statens offentliga utredningar
SÖ	Skolöverstyrelsen
VHS	Verket för högskoleservice
VVS	Värme, vatten och sanitet
YTH	Yrkesteknisk högskoleutbildning

Kommittédirektiv

Dir. 1994:36

Utredning om kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning

Dir. 1994:36

Beslut vid regeringssammanträde den 21 april 1994.

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare skall utreda frågor om kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning.

Utredaren skall

- beskriva och definiera behovet av kvalificerad yrkesutbildning på eftergymnasial nivå,
- pröva vilka olika insatser som behövs för att stimulera tillväxten av den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen,
- bedöma behovet av avgränsningar mellan den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen och andra utbildningssektorer och, om sådana bedöms behövliga, lämna förslag till sådana avgränsningar,
- beakta möjligheterna att inom ett system för kvalificerad yrkesutbildning tillgodose behoven av kontinuerlig kompetensutveckling för anställda i mindre och medelstora företag,
- behandla tillträdesfrågor för påbyggnadsutbildningar inom komvux med anledning av att antagning till en utbildning i en annan kommun än hemkommunen beror på om hemkommunen vill betala,
- pröva olika finansieringsmöjligheter och
- överväga hur statliga stödinsatser kan utformas och administreras.

Utredaren skall också administrera de statliga insatserna i fråga om trainee-utbildning.

Bakgrund

Det svenska välståndet är i utomordentligt hög grad beroende av Sveriges internationella konkurrensförmåga. Många svenska företag intar en internationell tätposition och en stor del av vår tillverkningsindustri är högteknologisk. Den tekniska utvecklingen, den informations-teknologiska utvecklingen och utvecklingen av nya branscher och affärsmetoder påverkar, på grund av vårt utlandsberoende, Sverige i större utsträckning än de flesta andra länder. Därmed är också behoven av kompetens i den svenska arbetskraften av särskild betydelse.

I propositionen om utbildning och forskning Kvalitet och konkurrenskraft (prop. 1993/94:177) föreslog regeringen att den eftergymnasiala utbildningen borde öka med minst 20 000 helårsstudenter på eftergymnasial nivå fram till sekelskiftet. Förstärkningen skulle främst inriktas mot kvalificerad yrkesutbildning.

I propositionen påvisades att andelen av arbetskraften med såväl korta som långa eftergymnasiala utbildningar är relativt låg i Sverige jämfört med andra länder.

I många andra länder pågår en utveckling av den kvalificerade yrkesutbildningen. Tysktalande länder har sin tradition av Fachhögskolor (Fachhochschulen) och en liknande utveckling har satts i gång i Finland. Många andra OECD-länder har sådan verksamhet i mer eller mindre hög utsträckning och åtskilliga överväger olika insatser för att främja den kvalificerade yrkesutbildningen, bl.a. som ett alternativ till högre utbildning i traditionell mening.

I det svenska utbildningsväsendet finns inte något egentligt begrepp som täcker in och hanterar den kvalificerade yrkesutbildningen på eftergymnasial nivå. En del sådan utbildning erbjuds inom ramen för universitet och högskolor, en del som påbyggnadsutbildning inom komvux och ytterligare en del vid fristående kompletterande skolor. Därutöver pågår utbildning på denna nivå i näringsliv och organisationer.

Uppdraget

En särskild utredare skall tillsättas för att ge underlag till fortsatta ställningstaganden i fråga om strukturen för den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen.

Den kvalificerade yrkesutbildningen skall vara eftergymnasial. Det betyder att den kräver en genomgången godkänd gymnasieutbildning eller motsvarande kunskaper förvärvade på annat sätt. Den bygger i hög grad på kunskapstillämpning och är därmed praktiskt inriktad. Organisatoriskt kan många olika typer av utbildningsanordnare tas i anspråk, både befintliga och nya. Det bör även kunna innefatta företag eller företag i samverkan med olika utbildningsanordnare. I sådana fall kan de teoretiska delarna upphandlas från befintliga utbildningsanordnare eller även de bedrivs i egen regi.

I vårt nuvarande utbildningssystem finns bl.a. hantverksutbildningar och konstnärliga utbildningar på en nivå som svarar mot den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen. I en utbildningsstruktur på eftergymnasial men icke akademisk nivå kan också inrymmas utbildning som inte är direkt företagsinriktad. Utredarens uppdrag bör innefatta även organisatoriska former som inte ansluter direkt till någon arbetsplats och utbildningar vars innehåll visserligen har en prägel av tillämpning men därför inte är direkt yrkesförberedande eller färdigutbildande för ett visst yrke.

Utredaren bör pröva vilka olika insatser som kan behövas för att stimulera tillväxten av den kvalificerade yrkesutbildningen.

Utredaren bör bedöma vilka avgränsningar som kan vara ändamålsenliga mellan den akademiska högre utbildningen, gymnasieskolan och komvux å ena sidan och den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen å den andra. Det står därvid utredaren fritt att föreslå förändringar i tillhörigheten för befintliga utbildningar. En annan viktig avgränsning som bör göras är den mot sådan yrkesutbildning och fortbildning som rimligen bör vara ett ansvar för företag och arbetsgivare och således utgör personalutbildning. En kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning får inte utformas så att den på något sätt reducerar arbetsgivarens ansvar och incitament för personalutbildning.

För att framväxten av en kvalificerad yrkesutbildning skall främjas är med stor säkerhet tydligheten viktig. Det gäller både från den utbildningssökandes utgångspunkt och från anordnarens. En huvudsaklig infallsvinkel på gränsdragningsfrågorna bör därför vara behovet av en tydlig identitet hos den delvis nya utbildningsformen. Självfallet har en identitet också betydelse från administrativ synpunkt.

Utredaren skall pröva vilka finansieringsmöjligheter som kan stå till buds för den kvalificerade yrkesutbildningen. Utredaren skall pröva om delar av nuvarande finansieringssystem på utbildningsområdet skulle kunna organiseras om i syfte att åstadkomma ett mer enhetligt och överblickbart system.

Syftet med en ny struktur för den kvalificerade yrkesutbildningen är att höja arbetskraftens kompetens. Det sker genom innehållsmässiga förstärkningar och större utbildningskapacitet. I prop. 1993/94:177 har regeringen satt upp målet att öka den eftergymnasiala utbildningen med 20 000 studerande per år. Det är i fråga om den kvalificerade yrkesutbildningen viktigt att pröva andra finansieringskällor än offentliga. Ett skäl är givetvis att denna utbildningssatsning i hög grad tar direkt sikte på näringslivets omedelbara behov. Ett annat att en kvalificerad yrkesutbildning oundvikligen bidrar till att arbetskraften blir mer omedelbart användbar, vilket minskar inskolningskostnaderna. Ett tredje skäl är att den som betalar också engagerar sig. För att den kvalificerade yrkesutbildningen skall bli ändamålsenlig krävs ett starkt engagemang från arbetslivets sida.

För små och medelstora företag kan kompetensuppbyggnaden innebära särskilda problem. Dels kan det vara fråga om bristande ekonomiska möjligheter att låta personalen utbilda sig på arbetstid, dels kan företagen ha svårt att helt avvara arbetskraften i fråga, dels kan såväl den anställde som arbetsgivaren ha svårt att orientera sig i utbildningsvärlden och att hitta en utbildning som tillgodoser deras behov. Dessa praktiska hinder kan vara en bidragande orsak till att de små och medelstora företagen har svårt att genomföra sin kompetensuppbyggnad. Utredaren bör mot denna bakgrund också beakta möjligheterna att inom ett system för kvalificerad yrkesutbildning tillgodose behoven av kontinuerlig kompetensutveckling för anställda i mindre och medelstora företag.

Behovet av kvalificerad yrkesutbildning kommer att expandera i olika riktningar, varav många inte låter sig förutses med någon säkerhet. En struktur på området måste därför i hög grad vara flexibel och anpassningsbar till mångskiftande behov i fråga om korta såväl som långa utbildningsbehov. Inriktningen bör vara att skapa förhållanden som gynnar uppkomsten av kvalificerad yrkesutbildning och som ger goda möjligheter för en mångfald producenter att åstadkomma utbildningen. En dynamisk och vital struktur för kvalificerad yrkesutbildning kan också innebära att existerande utbildningar försvinner eller förvandlas i takt med omvärldens krav och efterfrågan.

För dagens påbyggnadsutbildningar inom komvux är tillträdesfrågorna ett särskilt problem, eftersom antagning till en utbildning i en annan kommun än hemkommunen ofta beror på om hemkommunen vill betala. Utredaren bör behandla även denna fråga.

Utredaren bör överväga åtgärder för att främja den kvalificerade yrkesutbildningen och hur statliga insatser på området skall kunna administreras. De uppgifter det främst kan bli fråga om är kvalitetsgranskning och bedömning av nyttan som underlag för ställningstaganden till statligt stöd och studiestöd. Utredaren bör belysa vilka konsekvenser studiestödssystemet får för eventuell ny utbildningsform.

I 1994 års budgetproposition (prop. 1993/94:100 bil. 9) aviserade regeringen sin avsikt att återkomma till riksdagen med förslag om bl.a. en trainee-utbildning inom ramen för de utbildningsinsatser som förädlats av läget på arbetsmarknaden. Erfarenheter från denna trainee-utbildning bör kunna tillgodoföras arbetet med den kvalificerade yrkesutbildningen. Utredaren skall därför också administrera denna trainee-utbildning i enlighet med de bestämmelser regeringen avser att utfärda när riksdagen fattat beslut med anledning av kompletteringspropositionen.

Ramar för utredningens arbete

Utredaren skall senast den 1 september 1994 redovisa uppdraget om trainee-utbildning.

Förslag i fråga om den kvalificerade yrkesutbildningen skall lämnas före den 1 november 1994.

Kostnader för utredningen skall belasta åttonde huvudtitelns anslag A 2. Utredningar m.m. Utredaren skall före den 15 juni 1994 inkomma med en budgetplan över beräknade kostnader för utredningen.

Utredaren skall beakta regeringens direktiv (dir. 1994:23) till samtliga kommittéer och särskilda utredare att pröva offentliga åtaganden. Utredaren skall även i tillämpliga delar följa regeringens direktiv (dir. 1988:43) till kommittéer och särskilda utredare angående beaktande av EG-aspekter i utredningsverksamheten, samt (dir. 1992:50) om regionalpolitiska konsekvenser. Utredaren skall analysera konsekvenserna av förslaget från ett jämställdhetsperspektiv samt samverka med andra kommittéer i frågor som kan beröra uppdraget.

(Utbildningsdepartementet)

Förteckning över utredningens sakkunniga och experter.*Sakkunniga*

Torsten Björkman, professor
Anna Gustin, civilekonom
Nils-Gunnar Håkansson, general manager
Torsten Lundgren, direktör
Eva Löfgren, länsarbetsdirektör
Christer Marking, civilingenjör
Sven Erik Wallin, departementsråd

Experter i referensgrupper

Per-Ivan Andersson, AmuGruppen
Gert Assermark, ALMEGA
Eva-Maria Danvind, TCO
Maria Taavo Davidsson, Handelns och Tjänsteföretagens Arbetsgivar-
organisation
Ernst Erik Ehnmark, SACO
David Englund
Carl Magnus Hektor, Sveriges Verkstadsindustrier
Lars-Åke Henriksson, LO
Lars Hillefors, Högskolan i Trollhättan/Uddevalla
Anders Höglund, Utbildningsföretagens förening
Christina Lundh, Företagarnas Riksorganisation
Kerstin Mattsson, Skolverket
Sture Mattsson, Riksförbundet för kommunal och statlig vuxenutbild-
ning
Lars Olof Nilsson, Universitetet i Lund
Marta Olsson, Landstingsförbundet
Per Sandbäck, Sveriges Förenade Studentkårer
Levi Svenningsson, Arbetsmarknadsstyrelsen
Mats Söderberg, Kommunförbundet

Förtäring över utvärderings rekommendationer och experter

Rekommendationer

Torsten Björkman, professor
 Anna Göstlin, civilingenjör
 Mikko-Gunnar Håkansson, general manager
 Torsten Lundgren, direktör
 Eva Löfgren, länschefskollega
 Christer Månberg, civilingenjör
 Sven Erik Wallin, departementsråd

Experter i referensgrupper

Peter-Ivan Andersson, AmnGruppen
 Göte Åssemark, ALMBOA
 Eva-Maria Davud, TCO
 Maria Tavao Davidsson, Handens och Tjänstförhållningens Arbetsgivar-
 organisation
 Ernst Erik Ehnmark, SACO
 David Haglund
 Carl Magnus Hektor, Sveriges Verksamhetsledare
 Lars-Åke Henriksson, I.O.
 Lars Hillefors, Högskolan i Tekniska Utbildnings-
 Anders Haglund, Utbildningsförhållningens förning
 Christian Lundh, Föreläsarens Riksförbundet
 Kerstin Mattsson, Skolvärdet
 Sture Mattsson, Riksförbundet för kommunal och statlig vuxenutbild-
 ning
 Lars Olof Nilsson, Universitetet i Lund
 Maria Olsson, Landsbyggsförbundet
 Per Sandbäck, Sveriges Förenade Skolexekutiv
 Levi Svemingson, Arbetsmarknadsstyrelsen
 Mats Söderberg, Kommunförbundet

Resursberäkningar i ett genomförandeskede

Tabell 1. Förändringar i antal platser under en femårsperiod för ingående utbildningskapacitet

År	Årselevplatser ¹		Summa		Kostnader i kkr		Summa		Genererade äep ²		Delsum. nya plats.	Totalt "bas-äep"
	Höggkostn.	Låggkostn.	Höggkostn.	Låggkostn.	Höggkostn.	Låggkostn.	Höggkostn.	Låggkostn.	Höggkostn.	Låggkostn.		
1994/95												
1995/96												
1996/97	6700	3300	0	10000	402000	148500	0	550500	0	0	0	10000
1997/98	6700	3300	0	10000	375200	138600	0	513800	670	330	0	11000
1998/99	6700	3300	0	10000	348400	128700	0	477100	1340	660	0	12000
1999/00	6700	3300	0	10000	321600	118800	0	440400	2010	990	0	13000
2000/01	6700	3300	0	10000	294800	108900	0	403700	2680	1320	0	14000
2001/02	6700	3300	0	10000	268000	99000	0	367000	3350	1650	0	15000

Tabell 1 b

Kkr/äep	3/3	2/3
Höggkostn	60	40
Låggkostn	45	30
Övr	45	30

1) Antalet årselevplatser (äep) har fördelats i förmållandet 2:1 mellan hög- resp. låggkostnadsutbildning. Beräkningen grundar sig på att denna fördelning kvarstår under femårsperioden. Kostnaderna ändras dock successivt till 2/3 i och med att en större andel arbetsplatsförläggs med 1/3 av utbildningstiden.

2) Dessa äep genereras genom förändring av kostnader från 3/3 till 2/3.

Tabell 2. Ny utbildningskapacitet

År	Nya årselevplatser ¹		Summa åp	Kostnader ²		Summa kostnader	Totalt "bas-åp" ³	Utb.volym "basen" ³	Kostn i "basen" ³	Total kost kkr
	Höggkostn	Låggkostn		Övr	Höggkostn					
1994/95										
1995/96										
1996/97	1000	1000	0	2000	40000	0	70000	12000	550500	620500
1997/98	3000	3000	0	6000	120000	0	210000	17000	550500	760500
1998/99	5000	5000	0	10000	200000	0	350000	22000	550500	900500
1999/00	7000	7000	0	14000	280000	0	490000	27000	550500	1040500
2000/01	9000	9000	0	18000	360000	0	630000	32000	550500	1180500
2001/02	10000	10000	0	20000	400000	0	700000	35000	550500	1250500

1) Fördelningen mellan hög- resp. låggkostn. är en bedömning. Här har antagits att det nya utbudet har förhållandet 1:1 mellan hög- resp. låggkostnadsutbildning jfr. Tabell 3.

2) Kostnaderna baseras högra kolumnen i tabell 1 b.

3) Dvs. kostnader som nuvarande utbud genererar.

Tabell 3. Fördelning av ny utbildningskapacitet

År	Ny kapacitet ¹		Fördelningsfaktor ²			Summa
	Nya	Intag	Höggkostn	Låggkostn	Övr	
1994/95		0	0			0
1995/96		0	0			0
1996/97	2000	2000	2000	50	50	100
1997/98	2000	4000	6000	50	50	100
1998/99	2000	6000	10000	50	50	100
1999/00	2000	8000	14000	50	50	100
2000/01	2000	10000	18000	50	50	100
2001/02	0	10000	20000	50	50	100

1) Kolumnerna visar ny utbildningskapacitet, årlig intagning av elever samt antal årselevplatser för den nya utbildningskapaciteten. Det senare är beräknat på tvååriga utbildningar.

2) Förhållandet mellan hög- resp. låggkostnadsutbildning har antagits till 1:1.

Tabell 4. Total verksamhet - utbildningskapacitet och kostnader

År	Administration (kostn. kkr)		Utb kostnader kkr ³		Utb.volyml äpl. ⁵	Kostnader totalt(kkr.)		tot.kostn äp
	Centr. ¹	Reg. ²	Totalt	Utbildning		exkl studs	inkl.studst	
1994/95		0	0			0	0	
1995/96	1000	1000	2000		12000	2000	849500	71
1996/97	9000	10000	19000	620500	210000	639500	1074000	63
1997/98	9000	7000	16000	760500	297500	776500	1301500	59
1998/99	9000	7000	16000	900500	385000	1056500	1529000	57
1999/00	9000	7000	16000	1040500	472500	1196500	1756500	55
2000/01	9000	7000	16000	1180500	560000	1266500	1879000	54
2001/02	9000	7000	16000	1250500	612500	35000		

1) Baserat på 25 personer

2) Lsty:s utb. experter ej inräknade. 1996/97 antas en initial extra kostnad som nödvändig.

3) Utbildningskostnaderna från tabell 2 ovan.

4) Studiestödkostnad: 17.500 kr (samma som för högskolan)

5) Utbildningsvolymen baseras på tabell 2 ovan.

ENKÄT
1994-08-16

1(2)
Dnr 9/94

Till
Utbildningsanordnare
enl lista

Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning

Regeringen har den 21 april 1994 beslutat tillkalla en särskild utredare med uppdrag att ge underlag till fortsatta ställningstaganden i fråga om strukturen för den kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningen. I uppdraget ingår bla att bedöma vilka avgränsningar mot t ex den högre akademiska utbildningen och mot komvux som kan vara ändamålsenliga; att behandla vissa frågor rörande påbyggnadsutbildningar i komvux; att pröva olika finansieringsmöjligheter; samt att överväga hur statliga stödinsatser kan utformas och administreras. (Dir 1994:36)

En förutsättning för att uppdraget skall kunna fullgöras är att det befintliga utbudet av kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning är någorlunda väl känt. Utredningen har därför beslutat vända sig till offentliga och privata utbildningsanordnare med begäran om en redovisning av utbildningar som anordnas budgetåren 1993/94 och/eller 1994/95 och som kan bedömas falla inom ramen för den preliminära definition som anges i det följande.

Det bör redan här påpekas att utredningens primära uppgift är att pröva vilka *insatser som kan behövas för att stimulera tillväxten av utbildning* inom området. Det föreligger därför inte något primärt uppdrag att föreslå förändrade villkor för väl fungerande verksamheter, även om de skulle rymmas inom definitionen.

Utredningen önskar **senast den 8 september 1994** en förteckning över de kvalificerade eftergymnasiala yrkesutbildningar som ni anordnar.

Av förteckningen skall framgå

1. utbildningens namn och ev kurskod, (läroplans- eller kursplanenummer eller motsvarande),
2. utbildningens huvudsakliga inriktning, i den mån detta inte framgår av beteckningen,
3. antalet (planerade) utbildningsplatser/deltagare läsåren(budgetåren) 1993/94 och 1994/95,
4. (i förekommande fall) antalet behöriga sökande till utbildningen nämnda budgetår
5. formella förkunskapskrav och - i den mån avvikelser är betydande - de sist antagna studerandenas förkunskaper.

Utredningen tar också gärna emot synpunkter på om och i så fall hur en förändring av tillhörighet, styrning eller finansiering skulle kunna främja utvecklingen av någon eller några av de utbildningar som tagits upp i förteckningen.

Svaren på denna enkät insändes i bifogade svarskuvert senast den 8 september 1994. Marknadsfakta AB i Härnösand svarar för distribution och insamling av enkäten, samt för bearbetning av svaren. Ev. förfrågningar med anledning av enkäten kan riktas till utredningens sekreterare på telefon 08/763 1917.

Med tack på förhand för Er medverkan och med vänliga hälsningar

Rolf Nordanskog

Anders Franzén

*Med kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning
avses utbildning, som*

bygger på grundläggande utbildning i
gymnasieskolan och ev på praktik,
ger fördjupad eller specialiserad yrkeskompetens men
inte nödvändigtvis färdigutbildning,
i väsentliga delar handlar om praktisk tillämpning av
känd kunskap och teknik,
inte är akademisk i traditionell mening, samt
syftar i första hand till verksamhet inom näringslivet.

En preliminär definition av kvalificerad eftergymnasial utbildning med utgångspunkt i direktiven och prop 1994/94:177.

Bilder ur den kvalificerade yrkesutbildningens historiska bakgrund

Skråväsendet

Yrkesutbildning har funnits i vårt land ända sedan medeltiden. De äldsta bevarade dokumenten är skråordningar för olika hantverksyrken – det äldsta daterat 1356.

I skråordningarna fanns bl.a. bestämmelser om utbildningstiden för lärlingar och gesäller samt krav för att få mästarbrev. Antalet mästare var ofta maximerat och det hade till följd att gesällerna inte sällan fick vänta länge på att bli mästare.

Under 1800-talet fanns ett fåtal skolor för yrkesutbildning (vårdsskolor, handelsskolor, lantbruksskolor och sjömannaskolor).

Genom riksdagsbeslut år 1846 avskaffades skråväsendet. Vissa bestämmelser om lärlingar och gesäller bibehölls dock fram till år 1864 då riksdagen fattade beslut om näringsfrihet.

Yrkesskolväsendet

Olika utredningar som gjordes i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet framhöll behovet av samhällsinsatser för att yrkesutbildningen skulle få större omfattning och högre kvalitet. Bl.a. på grundval av dessa utredningar fattade riksdagen våren år 1918 beslut om att inrätta praktiska ungdomsskolor för elever som genomgått folkskola och fortsättningsskola.

De praktiska ungdomsskolorna var av två slag:

- lärlingsskolor för industri och hantverk, för handel och för husligt arbete
- yrkesskolor som byggde på lärlingsskolorna.

Ansvarig myndighet för ungdomsskolorna blev Kungl. Skolöverstyrelsen. På förslag av Skolöverstyrelsen inrättades år 1920 en yrkespedagogisk anstalt i Stockholm (Ypecea) för utbildning av yrkeslärare.

För utvecklingen av yrkesskolorna hade bestämmelserna i 1921 års yrkesskolstadga stor betydelse. Enligt denna stadga utgick statsbidrag till kommunala yrkesskolor på heltid för industri och hantverk. Även andra kommunala yrkesutbildningar fick statsbidrag, bl.a. deltidskurser för lärlingar.

Under 1930-talets ekonomiska kris beslöt riksdagen om vissa ökning av yrkesskolväsendet. På basis av förslag från 1937 års verkstadsskoleutredning inrättades centrala verkstadsskolor. Vidare inrättades en särskild central myndighet för yrkesutbildningen, Kungliga överstyrelsen för yrkesutbildning (KÖY). Denna myndighet verkade under åren 1944 – 1964.

År 1939 tillsatte Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) och Landsorganisationen (LO) en kommitté för att se över lärlingsutbildningen och rekryteringen till den. Kommittén hade bl.a. i uppdrag att undersöka vilka åtgärder arbetsmarknadens parter kunde åta sig och vilket ansvar som kunde läggas på parterna. Kommitténs arbete resulterade år 1944 i bildandet av Arbetsmarknadens Yrkesråd (AY) med följande uppgifter:

- att utreda och följa utbildningsbehovet inom huvudorganisationernas verksamhetsområden
- att genom åtgärder av olika slag verka för en ökad och effektivare yrkesutbildning inom näringslivet
- att övervaka och samordna lärlingsnämndernas verksamhet
- att upptaga frågor av allmän eller principiell betydelse på yrkesutbildningsområde samt
- att hålla kontakt med myndigheternas och andra organisationers arbete med dessa frågor.

Yrkesskolorna ökade starkt i omfattning inte minst under perioden 1944 – 1964 (från cirka 10 000 till 70 000 elever i heltidskurser om minst fem månader).

Utmärkande för yrkesskolorna var en stark lokal förankring. Samarbetet mellan yrkesskolan och arbetslivet fungerade i regel väl och många yrkesskolekurser inrättades för att tillgodose ett behov av arbetskraft för det lokala arbetslivet. Kursplaner fick beslutas av kommunens skolstyrelse.

Samtidigt växte de centrala yrkesskolorna och allt oftare insåg man att man stod vid en skiljeväg: antingen skulle utvecklingen ledas centralt eller så skulle man lita till att de lokala initiativen skulle vara tillräckliga. På grundval av förslagen från 1946 års skolkommision (SOU 1948:27) och 1952 års yrkesutbildningskommision (SOU 1954:11)

fattade riksdagen år 1955 ett principbeslut om att staten skulle ta huvudansvaret för yrkesutbildningens utveckling.

1955 års yrkesutbildningssakkunniga framhöll i sitt betänkande (SOU 1962:28) bl.a. att ett 25-tal ämbetsverk hade tillsyn över någon form av yrkesutbildning och att frågor om yrkesutbildningen berörde flera departement. Utredningen ansåg att ett centralt ämbetsverk skulle ha ansvaret för såväl det allmänna undervisningsväsendet som yrkesutbildningsväsendet. Riksdagen beslöt enligt förslagen, vilket medförde att KÖY upphörde 1964 samtidigt som Skolöverstyrelsen (SÖ) fick ansvaret såväl för yrkesutbildning som för övrig skolutbildning.

Av stor betydelse för den fortsatta utvecklingen av yrkesutbildningen fick de förslag som Yrkesutbildningsberedningen (YB) avgav i sina betänkanden under åren 1966 - 1970.

YB föreslog att yrkesutbildningen efter grundskolan i princip skulle ges i form av tvååriga linjer och dimensioneras så att alla ungdomar som önskade yrkesutbildning skulle få det. YB framhöll att yrkesutbildningen skulle såväl kvantitativt som kvalitativt anpassas efter näringslivets behov. Lokalmässigt och pedagogiskt borde yrkesutbildningen samordnas med gymnasiet och fackskolan till en integrerad gymnasieskola.

Enligt YB var det viktigt att yrkesutbildningen på de tvååriga linjerna var kvalificerande för fortsatt utbildning. Därför föreslogs specialutbildningar, avsedda såväl för vuxna med några års yrkeserfarenhet som för elever som genomgått tvåårig linje. Dessa påbyggnadsutbildningar borde enligt YB i regel vara ettåriga.

Gymnasieskolan enligt Lgy 70

Genom beslut vid 1970 års riksdag infördes fr.o.m. höstterminen år 1971 en gymnasieskola i vilken integrerades de tidigare skolformerna gymnasium, fackskola och yrkesskola. Yrkesutbildningen kom att utformas i princip efter YB:s grundtankar med tvååriga yrkesinriktade linjer som ett väsentligt inslag. Reformen innebar för dessa linjer att omfattningen av de allmänna ämnena ökade medan tiden för yrkesämnen minskade. Gymnasieskolans yrkesutbildning avsågs vara en grundutbildning som normalt skulle fullföljas av en färdigutbildning i arbetslivet.

Under den tid gymnasieskolan tillämpade 1970 års läroplan (Lgy 70) visade utvecklingen två huvuddrag:

- ökad dimensionering
- en alltmer splittrad studievägsstruktur

Gymnasieskolan ökade i omfattning praktiskt taget årligen – efter förslag i SÖ:s anslagsframställningar. Ökningen gällde framför allt den yrkesinriktade delen av gymnasieskolan som relativt snart blev mer omfattande än den studieförberedande delen. Som exempel kan nämnas att läsåret 1984/85 gick 76 procent av gymnasieskolans 104 800 nybörjare till en yrkesinriktad utbildning.

Studievägsstrukturen blev alltmer splittrad genom tillkomsten av ett stort antal specialkurser vid sidan om gymnasieskolans linjer. Under 1980-talet blev antalet specialkurser mer än 500. Vissa specialkurser byggde på en fullföljd grundskoleutbildning medan andra (högre specialkurser/påbyggnadsutbildningar) byggde på genomgången tvåårig yrkesinriktad linje. Eftersom många specialkurser endast fanns på ett fåtal orter var utbudet på åtskilliga studieorter med gymnasieskola dock inte särskilt stort.

År 1976 tillsattes en kommitté för att utreda den gymnasiala utbildningen – Gymnasiutredningen (GU), som år 1981 – efter ett omfattande analysarbete – presenterade sitt huvudbetänkande (SOU 1981:96). GU föreslog bl.a. en ny studievägsstruktur med sex breda ingångar, dvs. att uppdelningen mellan tvååriga yrkesinriktade och treåriga studieförberedande studieprogram skulle ske först efter den första årskursen.

GU:s förslag till studievägsstruktur kom emellertid aldrig till genomförande. I stället resulterade GU:s arbete i en försöksverksamhet för att ge underlag för ett slutligt ställningstagande.

En arbetsgrupp för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY), tillsattes år 1984. Arbetsgruppen avlämnade i februari år 1986 sitt slutbetänkande *En treårig yrkesutbildning* (SOU 1986: 2 - 3).

ÖGY föreslog att gymnasieskolans yrkesutbildningar skulle vara treåriga. Utökningen av utbildningstiden borde användas dels till förstärkning av inslaget av allmänna ämnen, dels till arbetsplatsförlagd utbildning, framför allt under det tredje året (60 procent av utbildningstiden).

Genom inslaget av arbetsplatsförlagd utbildning ökar arbetslivets ansvar för yrkesutbildningen. Enligt ÖGY borde den arbetsplatsförlagda utbildningen finansieras genom ett bidrag från arbetslivet motsvarande en viss del av lönesumman. ÖGY föreslog att kursplanerna skulle vara indelade i moduler, dvs. målpreciserade utbildningsavsnitt som motsvarar en kompetens i arbetslivet.

Regeringen gav SÖ i uppdrag att genomföra försöksverksamhet enligt ÖGY:s riktlinjer. Försöksverksamheten omfattande som högst 11 000 intagningsplatser under åren 1987-1990.

Försöksverksamheten gav bl.a. skolor, skolhuvudmän och skolmyndigheter erfarenheter bl.a. av arbetsplatsförlagd utbildning. Fastare samarbetsformer utvecklades mellan skolan och arbetslivet. Handledarutbildningen och lärarfortbildningen bidrog till de förbättrade kontakterna. Ett nyckelproblem var de stora behov av ny och dyrbar utrustning som försöksverksamheten medfört. Ett annat problem var att de detaljerade kursplanerna medförde en alltför hård styrning av den lokala verksamheten.

En gymnasieskola med nationella program

Försöksverksamheten med treåriga yrkeslinjer visade på behovet av en översyn av gymnasieskolans studievägsstruktur. Regeringen gav år 1988 SÖ två uppdrag att utreda en tänkbar studievägsstruktur, dels för de studieförberedande linjerna, dels för yrkesutbildningen. För det s.k. mittblocket (sociala linjen, konsumtionslinjen, musiklinjen och den estetisk-praktiska linjen) tillkallades en särskild utredare.

Grundragen i reformeringen av gymnasieskolan och den kommunala vuxenutbildningen redovisades i propositionen *Växa med kunskaper* (1990/91:85). Reformens syfte är

”att höja den allmänna utbildningsnivån och förbereda alla för ett livslångt lärande, där återkommande utbildningar blir allt vanligare”.

Riksdagen fattade år 1991 beslut bl.a. om en treårig gymnasieskola med 16 nationella program.

För de nationella programmen finns program mål som anger syfte, strävan och krav på utbildningen inom varje program. De av riksdagen fastställda timplanerna anger den minsta tid för undervisning som eleverna skall garanteras. Tiden är angiven i undervisningstimmar à 60 minuter.

Kommunerna skall erbjuda ett allsidigt urval av nationella program i hemkommunen eller i kommun som man har samarbetsavtal med. Vid organisationen av studievägarna skall stor hänsyn tas till elevernas önskemål.

Ungdomar som inte tagits in på nationellt fastställda program skall erbjudas specialutformade eller individuella program enligt en plan som

fastställs lokalt för varje elev. Ett specialutformat program innehåller samma andel kärnämnen som de nationella programmen.

I december år 1993 fattade riksdagen beslut med anledning av propositionen *En ny läroplan, 1992/93:250*. Riksdagsbeslutet innehöll bl.a. en starkare betoning på en kursutformad gymnasieskola, där alla ämnen är indelade i kurser, samt beslut om ett nytt mål- och kunskapsrelaterat betygssystem. Efter riksdagsbeslutet fattade regering beslut om en ny läroplan för de frivilliga skolformerna, Lpf94, som gäller fr.o.m. läsåret 1994/95.

Kompetensinriktad vuxenutbildning – komvux

Komvux omfattar grundläggande vuxenutbildning, gymnasial vuxenutbildning och påbyggnadsutbildning.

Den gymnasiala vuxenutbildningen avser att erbjuda vuxna utbildning som motsvarar den som ungdomar får i gymnasieskolan. Yrkesutbildning har sedan komvux bildades 1968 kunnat anordnas efter samma kursplaner som i gymnasieskolan. Efter reformeringen av gymnasieskolan och vuxenutbildningen år 1993 har de båda skolformerna samma kursindelning för samtliga ämnen. Detta ger kommunerna större möjligheter än tidigare att öka det totala utbildningsutbudet i kommunen genom en samverkan mellan skolformerna. Yrkesutbildning i komvux har huvudsakligen inriktats mot ekonomi, handel, omvårdnad och social service. Därutöver har många vuxna erhållit teknisk utbildning motsvarande T-linjen inom komvux.

Påbyggnadsutbildning är en utbildning som skall ge vuxna en ny nivå i yrket eller leda till ett nytt yrke. Dessa utbildningar är avsedda såväl för vuxna med arbetslivserfarenhet som ungdomar som genomgått gymnasieskolan.

Arbetsmarknadsutbildning

Arbetsmarknadsutbildningen är ett aktivt arbetsmarknadspolitiskt instrument som ska underlätta för personer som blivit eller riskerar att bli arbetslösa att få ett nytt arbete. Samtidigt skall arbetsmarknadsutbildningen underlätta omstruktureringen inom näringsliv och offentlig sektor. Arbetsmarknadsutbildningen upphandlas idag av AMS, som blivit Sveriges i särklass största utbildningsupphandlare och har de sista åren köpt utbildning för ca 6 miljarder kronor.

Under början av 1900-talet uppmärksammades att den ökade industrialiseringen medförde en ökad konjunkturkänslighet. Tider med överfull sysselsättning avlöstes av arbetslöshetsperioder. Statens Arbetslöshetskommission skapades år 1914 för att bl.a. verka för att arbetslösa inom tobaksindustrin och textilindustrin skulle få utbildning. Verksamheten ökade och under 20-talet hölls kurser för arbetslösa relativt allmänt.

30-talet kännetecknades av en ekonomisk kris med ökad arbetslöshet. Kommunerna anordnade yrkesutbildning med statliga bidrag. Viktiga teoretiska inslag var yrkestekniska ämnen som studerades jämsides med praktiska övningar. Kurserna anpassades till näringslivets behov av arbetskraft och utbildningen inriktades på speciella yrken.

Efter krigsutbrottet år 1939 skapades Statens Arbetsmarknadskommission (SAK) då staten hade behov av att följa utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden. SAK hade också ansvaret för arbetsmarknadsutbildningen som bestod i omskolning av äldre arbetskraft och fortbildning av yrkesverksamma. Arbetsmarknadsutbildningen fick också rollen av att nyutbilda yngre människor. Främsta skälet till detta var den strukturella förändringen i arbetslivet som kännetecknades av en omvandling från ett jordbrukssamhälle till ett industrisamhälle. Bristen på yrkesutbildad arbetskraft medförde även att vissa företag byggde upp egna skolor, t.ex. Industriskolan på Scania i Södertälje. Organisationen för arbetsmarknadsutbildningen blev också fastare och kursverksamheten drevs efter bl.a. centralt framtagna kursplaner. Samarbetet med parterna på arbetsmarknaden stärktes också. När det nya verket Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) bildades i slutet av 40-talet överfördes ansvaret, vad gällde utbildningsinriktning och utbildningsvolym, för arbetslöshetsåtgärder dit.

Samtidig diskuterades tillsynsansvaret för yrkesutbildningen. Inom Kungliga överstyrelsen för yrkesutbildning (KÖY) fanns en fristående sektion, som från år 1945 fick ansvaret för administrativa och tekniska frågor för omskolningsverksamheten. Den fristående sektionen hade ansvaret för verksamheten ända tills KÖY upplöstes år 1964 och ansvaret för arbetsmarknadsutbildningen övergick till SÖ.

Utbildningssamarbetet med kommunerna minskade och istället bildades statliga utbildningscentra. Begreppet AMU infördes inte formellt förrän i början av 1970-talet. Antalet deltagare i utbildning ökade snabbt och under år 1959 hade 8 500 personer påbörjat någon form av utbildning. År 1961 var deltagarantalet 20 000 och år 1963 hade antalet ökat till 30 000. Samtidigt infördes begreppet bristyrkesutbildning. Arbetslösa

eller de som ville byta yrke kunde få utbildning om de sökte utbildning inom en bransch med brist på yrkeskunniga arbetare.

Invandringen till Sverige tog också fart och antalet arbetssökande ökade. Det gjorde också antalet deltagare i arbetsmarknadsutbildning och verksamheten nådde ett tak under 1978 då 245 000 personer började någon form av arbetsmarknadsutbildning. AMU hade också en betydande roll i att utbilda invandrare i svenska språket.

År 1986 ändrades ansvarsfördelningen mellan AMS och SÖ. AMS blev nu upphandlare av utbildningen. För utbildningsverksamheten svarar en ny myndighet – AMU-gruppen. Samtidigt förändrades regelsystemet för det etablerade skolväsendet och även gymnasieskolor och komvux i kommuner och landsting samt högskolor fick tillsammans med privata utbildningsföretag genomföra uppdragsutbildning på liknande villkor som AMU-gruppen. AMU-gruppens marknadsandelar har därför stadigt minskat från närmare 90 % i slutet av 80-talet till 50 % under 1994.

År 1994 bildades det statliga bolaget AmuGruppen AB.

Yrkesteknisk högskoleutbildning (YTH)

Yrkesutbildningsberedningen uppmärksammade också behovet av yrkesteknisk vidareutbildning för yrkesverksamma och föreslog därför i ett betänkande (SOU 1970:8) inrättande av yrkesteknisk högskoleutbildning, inte minst för att tillgodose industrins behov av kvalificerade yrkesmäniskor. Trots en positiv remissopinion till YB:s förslag dröjde det till år 1975 innan en yrkesteknisk högskoleutbildning (YTH) inrättades, först på försök och senare som reguljär verksamhet.

YTH-utbildningar finns f.n. på ett tjugotal orter. Organisatoriskt hör dessa utbildningar till ett universitet eller en högskola. Studierna motsvarar 60 högskolepoäng. Antalet studerande är cirka 1 000. För att antas till YTH krävs minst fyra års yrkesverksamhet och kunskaper motsvarande tvåårig yrkesinriktad linje i gymnasieskolan.

Tekniska gymnasier m.m.

De tekniska utbildningarna blev mer formaliserade i mitten av 1800-talet. De första tekniska skolorna tillkom på 1820- och 1830-talet. Bland annat tillkom då Teknologiska institutet, som sedermera utvecklades till Kungliga tekniska högskolan i Stockholm. Den dåvarande rektorn vid

Teknologiska institutet, Lars Johan Wallmark, föreslog att teknisk utbildning skulle ske i tre olika nivåer, som liknar den organisation som funnits under 1900-talet dvs. teknisk högskola, tekniskt gymnasium och teknisk aftonskola. En nivå var de tekniska elementarskolorna som tillkom på 1850-talet i Norrköping, Malmö, Borås och Örebro. Målet för de tekniska elementarskolorna var att ge en teknisk utbildning som vilade på naturvetenskaplig och matematisk grund.

På 1870-talet fick de tekniska elementarskolorna en förändrad målsättning, vilket bl.a. innebar att teknisk specialisering, fackindelning, infördes. År 1912 framlade 1907 års tekniska kommitté sitt betänkande. I detta föreslogs att de tekniska elementarskolorna skulle ersättas med tvååriga tekniska fackskolor efter liknande modell som i Tyskland. Utbildningen skulle vara specialiserad och förutsätta att eleverna hade minst två års yrkespraktik. Utredningens förslag mötte dock kritik – främst vad gällde förslaget att ersätta en mer allmänt inriktad teknisk utbildning med en hårt specialiserad utbildning. Kommitténs betänkande bereddes inom departementet och det beslut 1918-års riksdag fattade innebar att det bildades två skolformer – tekniska fackskolor och tekniska gymnasier. De tekniska gymnasierna skulle i motsats till fackskolorna ha en allmän icke specialiserad inriktning. Detta kom redan i början på 1920-talet att ändras så att även de tekniska gymnasierna genomförde utbildning med en viss fackspecialisering.

I 1960-års gymnasieutredning (GU) behandlades, i samråd med industrins branschorganisationer, de tekniska gymnasiernas möjlighet till fackspecialisering. I betänkandet konstaterades nödvändigheten av en branschanpassad facklig specialisering.

Någon officiell examensbenämning fanns inte för de tekniska utbildningarna – varken för de tekniska fackskolorna eller de tekniska gymnasierna. År 1944 infördes benämningarna tekniska fackskolans ingenjörsexamen resp. tekniska gymnasiets ingenjörsexamen. Därmed infördes även begreppet läroverksingenjör på arbetsmarknaden. Statsunderstödda kommunala och privata tekniska läroanstalter fick inte ange "ingenjörsexamen" i sina betygsformulär förrän efter ett regeringsbeslut år 1958.

Ingenjörutbildningarna stod fram till 1920-talet under tillsyn av kommerskollegium. Fram till 1944 låg tillsynsansvaret på den nyinrättade myndigheten Skolöverstyrelsen. Därefter förflyttades tillsynsansvaret till KÖY. Fr.o.m. 1964, då KÖY lades ned, låg ansvaret åter igen på Skolöverstyrelsen.

Parallellt med de statliga tekniska läroanstalterna fanns en omfattande utbildning av tekniker och ingenjörer, som gick under beteckningen

institutingenjörsutbildningar. I dessa utbildningar hade de studerande i allmänhet ett antal års yrkeserfarenhet bakom sig när de påbörjade studierna. Utbildningarna gavs bl.a. vid tekniska institut, tekniska skolor och tekniska aftonskolor t.ex. Stockholm Tekniska Institut, STI, Hässleholms Tekniska skola, Katrineholms tekniska skola och Stockholms stads tekniska aftonskola (SSTA). Dessa institut bildades i en tid då Sverige i hög grad omvandlades från ett bondesamhälle till ett industrisamhälle och institutingenjörerna har haft stor betydelse för utvecklingen inom svensk industri.

Två av de studieförberedande linjerna i gymnasieskolan (enligt Lgy 70) hade inslag av yrkesutbildning, nämligen treårig ekonomisk linje (E-linjen) och fyraårig teknisk linje (T-linjen).

Under slutet av 1970-talet fördes en diskussion om en förstärkning av den tekniska utbildningen som gavs på T-linjen. Det påtalades att motsvarande utbildningar i andra länder var längre än fyra år och gav en formell ingenjörskompetens.

För att belysa dessa problem bedrevs en försöksverksamhet med förlängning av T-linjen med ett femte år. I samband med denna försöksverksamhet uppkom frågan om denna högre tekniska utbildning skulle tillhöra gymnasieskolan eller högskolan. Det fanns skäl som talade för båda alternativen. En förläggning till gymnasieskolan skulle medföra att befintliga resurser i form av personal, lokaler och utrustning kunde utnyttjas. En förläggning till högskolan skulle ge möjligheter till viss samordning med t.ex. civilingenjörsutbildningen.

När regeringen år 1987 tillsatte en arbetsgrupp för samordnad ingenjörsutbildning på mellannivå (SIM-utredningen) innehöll direktiven ett klart uttalande om att all teknisk utbildning på mellannivå borde föras till högskolan. Så blev också riksdagsbeslutet på grundval av utredningen. En tvåårig ingenjörsutbildning byggd på en treårig gymnasieutbildning inrättades fr.o.m. höstterminen år 1989.

Denna ingenjörsutbildning omfattar f.n. närmare 6 000 studenter och finns vid mer än 20 universitet och högskolor. På de flesta orter kan studenterna efter den tvååriga utbildningen om 80 högskolepoäng fortsätta ytterligare ett år och uppnå 120 högskolepoäng.

Universitet och högsolor

När de europeiska universiteten organiserades på 1100-talet var de nära förbundna med kyrkans intressen. När det första svenska universitetet tillkom i Uppsala år 1477 anslöt det sig helt till det gängse medeltida mönstret. Undervisningen var huvudsakligen inriktad på rekrytering av högre prästerliga tjänster. När universitetet återupprättades i slutet av 1500-talet var det åter landets behov av prästutbildning, som stod i förgrunden. Under Gustav II Adolf stärktes dock universitetets funktion som rekryteringsbas för den växande statsförvaltningen och nya universitet inrättades i Åbo och Dorpat.

Under frihetstiden utvecklades forskningen vid universiteten, men mer som uttryck för professorernas personliga intresse än som någon förväntan från myndigheternas sida att universiteten skulle leverera ny vetenskaplig kunskap. Under nyromantiken i början av 1800-talet framträder en utbildningssyn, som vänder universitetsutbildningen bort från de praktiska näringarna. Universitetsutbildningen skall rikta sig till statsämbetsmännen som skall se bort från all egennyttan och inrikta sin verksamhet på det allmänliga. Naturvetenskaperna bedrivs inte för att finna tillämpningar inom industri och hantverk utan för att finna Sanningen.

En följd av denna boskillnad mellan upphöjd bildning och nyttoinriktad utbildning var att näringsidkare inom industri och hantverk började kräva en utbildning som passade deras intressen. På 1820-talet tillkom de läroanstalter som skulle utvecklas till tekniska högskolor i Stockholm och Chalmers i Göteborg. Veterinärhögskolan, skogshögskolan och farmaceutiska institutet tillkom också under 1820- och 30-talen, de institut som utgjorde grunden för lantbrukshögskolan något senare. En mer avancerad teknisk skolning fanns vid det högre artilleriläroverket på Marieberg för främst militära men också vissa civila behov. Tack vare tillkomsten av Karolinska institutet utanför universiteten utvecklades den praktiska medicinen under 1800-talet.

Under 1800-talets sista årtionden utvecklas universiteten till verkliga forskningsanstalter. De tekniska högskolorna når då samma vetenskapliga nivå som universiteten. I Stockholm och Göteborg bildades universitetsliknande kommunalt anknutna högsolor. Under denna tid skedde också en breddningen av vetenskaperna och många ämnen fick den form vi känner idag. Kring sekelskiftet tillkom tandläkarhögskolan och handelshögskolan i Stockholm.

Utbildningen vid universitet och högskolor var länge av mycket begränsad omfattning. I början av 1930-talet avlade årligen omkring 2 500 personer studentexamen och knappt hälften av dem skrevs in vid universitet och högskolor. Fortfarande år 1950 var nettoantalet inskrivna studerande vid universitet och högskolor sammanlagt bara omkring 18 000.

Nästa period av kraftig förändring av den eftergymnasiala utbildningen inträder under 1960- och 70-talen, som präglas av en våldsamt kvantitativ expansion. Under 1960-talet tredubblades antalet första gången inskrivna vid universitet och högskolor. Antalet närvarande studerande ökade från ca 34 000 till närmare 110 000 under detta årtionde. Intagningskapaciteten vid de utbildningslinjer som låg utanför universitetssektorn mer än fördubblades till ca 15 000 platser på sju år fram till 1967. Socionom- och lärarutbildningarna ökade särskilt starkt.

Under denna period tillkommer bl.a. social-, journalist- och bibliotekshögskolorna, de förstnämnda med rötter i socialinstituterna som startat några årtionden tidigare. Seminarierna för lärarutbildning omvandlas till lärarhögskolor. En systematisk geografisk spridning av eftergymnasial utbildning inleds med tillkomsten av universitetet i Umeå och universitetsfilialerna i Linköping, Växjö, Karlstad och Örebro i mitten av 1960-talet. Kring 1970 tillkom högskolan i Luleå och den högre utbildningen i Linköping sammanfördes till ett sjätte universitet.

Politiken under 1960-talet präglades av en ambition att avlänka studerande från en alltför teoretisk, akademisk utbildning till något mer praktiskt och arbetsmarknadsanpassat. Inom de filosofiska fakulteterna vidtogs åtgärder i form av yrkesinriktade kurser och fasta studiegångar, för att göra utbildningen bättre anpassad till arbetsmarknadens behov.

1968 års utbildningsutredning (U 68) tillsattes bl.a. mot bakgrund av den starka kvantitativa tillväxten vid främst de filosofiska fakulteterna och avsaknaden av planeringsunderlag för 1970-talet. Ett annat motiv var att reformerna inom grundskolan och gymnasieskolan krävde en fortsättning på det eftergymnasiala området. I direktiven till utredningen framhöll departementschefen, statsrådet Palme, att

”det eftergymnasiala utbildningsområdet består av dels universitet och högskolor, dels ett stort antal utbildningslinjer utanför universitetssektorn, vilka vanligen har gymnasium och fackskola som grund men som även i betydande utsträckning bygger på enbart grundskola. Den hittills tillämpade uppdelningen på en akademisk och en icke-akademisk sektor bör enligt min mening inte användas längre.”

Utredningsarbetet ledde fram till 1975 års beslut om en högskole-reform som genomfördes år 1977. Reformens tre huvudsyften formulerades på följande sätt i prop 1975:9:

- att ytterligare öka utbildningens tillgänglighet, särskilt för andra studerandegrupper än de traditionella, och därmed främja den sociala utjämningen
- att bredda och differentiera det samlade utbildningsutbudet, särskilt med hänsyn till anknytningen till arbetsmarknaden och förnyelsen av arbetslivet
- att demokratisera utbildningens organisation och anpassa dess verksamhetsformer till en mer allsidig rekrytering av studerande.

Med reformen introducerades det vidgade högskolebegreppet, som kom att innefatta all eftergymnasial utbildning. Den enhetligare organisationen hade två syften. Det ena är att ge uttryck för en gemensam grundsyn på utbildningens mål, på dess anknytning till yrkesliv och forskning och på sättet för de studerandes och personalens inflytande. Det andra syftet är att ge förutsättningar för ökad lokal frihet i fråga om utbildningens innehåll och uppläggning. Organisatoriskt sammanfördes de skilda institutioner för eftergymnasial utbildning som fanns på en ort eller i ett län, ofta med lärarutbildning som kärna, till en högskola.

I propositionen slog utbildningsministern fast att högskoleutbildningens primära uppgift är att ge de studerande kunskaper och färdigheter som fordras för yrkesverksamhet samtidigt som han förklarar att högskolans uppgift inte får begränsas till rena yrkesmotiv. Som karaktäristiskt för all högskoleutbildning anges anknytningen till vetenskaplig verksamhet och träningen i att se utbildningen och yrkesverksamheten i ett vidare sammanhang, att kritiskt bedöma företeelser, som möter i arbetslivet och samhället, och att medverka till utveckling och förnyelse.

Riksdagsbeslutet innebar också att en anknytning till forskning skall finnas för all högskoleutbildning. Två former för forskningsanknytning framhölls i propositionen: en är att forskarutbildning skall kunna bygga på varje slag av grundläggande högskoleutbildning, en annan att forskning och forskarutbildning skall utvecklas i direkt anknytning till olika grundutbildningars innehåll och problemområden. Forskningsanknytningens innebörd diskuterades dock länge intensivt och kom ofta att kretsa kring konstruktionen av läartjänster och forskningens lokalisering.

I en informationsskrift från 1985 karaktäriseras högskoleutbildningen på följande sätt:

”Utmärkande ... är dess koppling till forskning. Utbildningen skall ge kunskap om var forskningen står och dess metoder och resultat skall vara basen i all högskoleutbildning. Det är naturligt när det gäller forskarutbildning men gäller även grundutbildningen. De studerande ska inte bara lära sig fakta utan också att kritiskt granska fakta och kunna urskilja väsentligheter, att analysera och systematisera och att kunna presentera sina förvärvade kunskaper. Att lära ut vetenskapligt tänkande i hanteringen och bedömningen av material är en av högskoleutbildningens främsta uppgifter.”

Under åren efter 1975 års högskolereform och under 1980-talet fullföljdes den geografiska utbyggnaden av den eftergymnasiala utbildningen. I län som saknat högskoleutbildning upprättades nya högskolor. Utbildningsutbudet breddades kraftigt på de ”nya” högskoleorterna. Längre och kortare utbildningsprogram med uttalad yrkesinriktning utvecklades.

Alltsedan de mindre högskolorna tillkom har krav på att tillföra dessa högskolor fasta resurser för forskning förts fram. Motiven har varit såväl en strävan att säkerställa grundutbildningens forskningsanknytning och kvalitet som av närings- eller regionalpolitisk natur.

Ett genomgripande reformarbete avseende högskolan under de första åren av 1990-talet inleddes av den socialdemokratiska och fullföljdes av den borgerliga regeringen. Den sistnämndas strategi för att förändra det svenska universitets och högskolesystemet bestod av tre delar:

1. Ökad frihet för och skapande av incitament för utveckling och kvalitet inom statliga universitet och högskolor,
2. Införandet av fasta och entydiga regler för relationerna mellan statens och fristående universitet och högskolor,
3. Förändrat, icke-statligt, huvudmannaskap för vissa universitet och högskolor.

Sammantaget innebär förändringarna en övergång till en i huvudsak mål- och resultatorienterad styrning av högskolans utbildning. Friheten för högskolorna att själva fatta beslut om bl.a. studieorganisation, utbildningsutbud, antagning av studenter, institutionell organisation och disposition av resurser till grundutbildningen vidgades kraftigt. Chalmers tekniska högskola och högskolan i Jönköping privatiserades.

I detta sammanhang aktualiserades också en utbyggnad av en kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning vid sidan av högskolan. En bakgrund härtill var en ytterligare kraftig ökning av antalet studerande vid

universiteten och högskolor under 1990-talets början: ca 40 procent mellan 1990/91 och 1994/95. En annan var behovet att möta efterfrågan på utbildad arbetskraft inom de små och medelstora företagen, en uppgift som högskolan haft svårt att tillgodose.

Källor:

G Bergendahl: På väg mot en ny högskola

Elfman N.O. (1990), T4-skolornas rektorskonvents jubileumsskrift 40 år. Skola med framtidstro (1994), Stockholms tekniska institut.

David Englund, PM 1995

Lennart Kördel, PM 1995

Fakta om högskolan, UHÄ och Liber Utbildningsförlaget, 1985.

Prop 1975:9 Reformering av högskoleutbildningen m.m.

Prop 92/93:1 Universitet och högskolor - Frihet för kvalitet

Prop 92/93:169 Högre utbildning för ökad kompetens

SOU 1973:2. Högskolan, prop 1975:9,

University of California, Berkeley, California
Division of Biological Sciences
Department of Zoology

References

Chapman, R. A. 1953. The biology of the
 house fly, *Musca domestica* L. (Diptera: Muscidae).
 California Agricultural Experiment Station, Bulletin 813.
 Davis, R. W. 1953. The house fly, *Musca domestica* L.
 (Diptera: Muscidae). California Agricultural Experiment
 Station, Bulletin 813.
 Ewing, R. W. 1953. The house fly, *Musca domestica* L.
 (Diptera: Muscidae). California Agricultural Experiment
 Station, Bulletin 813.
 Felt, J. P. 1953. The house fly, *Musca domestica* L.
 (Diptera: Muscidae). California Agricultural Experiment
 Station, Bulletin 813.
 Felt, J. P. 1953. The house fly, *Musca domestica* L.
 (Diptera: Muscidae). California Agricultural Experiment
 Station, Bulletin 813.
 Felt, J. P. 1953. The house fly, *Musca domestica* L.
 (Diptera: Muscidae). California Agricultural Experiment
 Station, Bulletin 813.

Utdrag ur Kanslersämbetets rapport 1993:1 De frikyrkliga seminarierna som högskolor - en utredning

2 Förutsättningar och kriterier

Uppdraget avser att granska de frikyrkliga teologiska seminariernas högskolemässighet. I det uppdraget ligger att undersöka studerande- och lärarkompetens, relationen mellan forskning och utbildning, utbildningens organisation (ämbnesbredd och ämbnesdjup) samt hur stor del av utbildningen som kan anses ha praktisk övningskaraktär och därmed konfessionell inriktning. Utbildningsinstitutionernas lokaler och utrustning ingår också i prövningen.

Som grundval för vår bedömning har vissa kriterier uppställts varigenom kvalitetskraven kan tillgodoses.

2.1 Begreppet ämne

Begreppet ämne innehåller flera aspekter. Ett ämne kan för det första vara en utbildning med egen forskarorganisation. Ett sådant ämne företräds av en eller flera professorer. Inom dessa ämnen finns alltid flera disputerade lärare anställda. Ett ämne kan för det andra vara en övergripande kurs som är sammansatt av flera olika forskarämnena, t.ex. afrikanistik eller journalistutbildning. Det är då det övergripande temat som utgör "ämnet" medan lärarna kan ha sin förankring i andra forskarämnena. Ett ämne kan för det tredje i praktiken bestå av flera forskningsområden med egna ämbnesföreträdare. Biologi, kemi och fysik kan anföras som exempel i det sammanhanget. Denna genomgång visar att ämbnesbegreppet är sammansatt vilket leder till olika möjliga tolkningar. Vid Teologisk fakultet är det den första ämbnesdefinitionen som är den gällande. Det gör att forskning och undervisning utövas inom ramen för de olika examensämnena som är Nya testamentets exegetik, Gamla testamentets exegetik, Religionshistoria, Kyrkohistoria, Missionsvetenskap, Kyrko- och samfundsvetenskap, Tros- och livsåskådningsvetenskap, Etik, Religionsfilosofi, Religionspsykologi och Religionssociologi. Dessutom tillkommer forskarämnena Judaistik och Islamologi. Dessa ämnen grupperades dock samman till fem ämbnesområden eller avdel-

ningar i samband med utbildningsreformerna på 1970-talet. Något senare överfördes den konfessionellt orienterade praktisk-teologiska övningskursen till Svenska kyrkan (1979). Från och med 1980-talet finns fem ämnesområden med inriktning mot exegetisk teologi, systematisk teologi, historisk teologi, religionshistoria och religionsbeteendevetenskap. När utbildningsministern i proposition 1992/93:1 hänvisar till departementspromemorians förslag att magisterexamen skall få ges vid universitet och högskolor i de ämnen som har en fast forskarorganisation, syftas både på redan väl uppbyggda ämnen med egna företrädare och på ämnen som är under uppbyggnad eller som hålls samman av olika delområden. De frikyrkliga teologiska seminarierna har ingen egen forskarorganisation uppbyggd vare sig kring de olika ämnena som undervisning bedrivs i eller inom de fem olika ämnesområdena. Det är snarare lämpligt att jämföra seminarierna t.ex. med journalistutbildningen där forskarorganisationen är uppbyggd kring det tema som håller samman de olika ämnesområdena.

Liknande aspekter kan anföras då de religionsvetenskapliga avdelningarna vid universiteten i Göteborg, Linköping och Umeå berörs. Dessa avdelningar har ingen fullständig forskarorganisation knuten till enskilda ämnen med ämnesföreträdare utan den professur som är under tillsättning i Göteborg och den professur som är knuten till den religionsvetenskapliga avdelningen i Umeå avser religionsvetenskapen i mer övergripande mening, men med en egen profil. I dessa fall kan man således tala om undervisnings- och forskningsinstitutioner inriktade på ett ämnesområde, nämligen religionsvetenskapen. Det är snarast denna ämnesdefinition som är tillämplig på de fria seminarierna.

2.2 Lärarkompetens; kompetensutveckling

Högskolelagen (HL 1992:1434) föreskriver att verksamheten vid högskolan "skall bedrivas så att det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning" (1 kap 3 §). För högskolans utbildning innebär detta att den skall vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet (2 §). Denna principiella syn på högskole- och universitetsutbildning överensstämmer helt med internationell uppfattning och praxis liksom med svensk universitetstradition. Bl.a. kommer denna uppfattning klart till uttryck i universitetens Magna Charta antagen av den europeiska rektorskonferensens ledamöter i Bologna 1988:

Undervisningen och forskningen vid universiteten får inte åtskiljas om utbildningen skall kunna motsvara förändrade behov, samhällets krav och vetenskapliga framsteg.

Helt i linje med denna uppfattning uppställer HL (4 kap) som krav för behörighet till såväl professors- som lektorstjänster både vetenskaplig och pedagogisk skicklighet, dvs avlagd doktorsexamen eller motsvarande (10 §). För adjunktstjänster gäller dock examen från grundläggande högskoleutbildning (motsvarande) jämte pedagogisk skicklighet. Dessutom gäller enligt HF att den sökandes allmänna lämplighet för tjänsten måste prövas. Villkor av politisk, religiös eller annan ideologisk art får inte uppställas.

Dessa principer har slagit igenom vid högskolan i dag. Även om det finns lärare som inte har avlagt doktorsexamen, eller har motsvarande kompetens, finns det alltid en fast kärna av vetenskapligt kvalificerade lärare vid institutionen ifråga. I många fall utgör de den helt dominerande delen av lärarstaben. Dessutom är flertalet odisputerade lärare på ett eller annat sätt vanligen indragna i forskarutbildning eller forskningsarbete.

Då vi skall precisera vad som är utmärkande för högskolans undervisning och utbildning är det därför naturligt, att som ett särskilt kriterium markera kravet på lärarnas vetenskapliga kompetens och kvalitet. Till detta hör också möjligheten att upprätthålla och vidareutveckla denna kompetens. Dessutom bör icke forskarutbildade ges möjlighet till forskarutbildning. Förutom krav på vetenskaplig skolning ställs givetvis också krav på pedagogisk skicklighet och allmän lämplighet för tjänsten.

Kraven på vetenskaplig och pedagogisk skicklighet och kompetens är avsedda att så långt som möjligt garantera kvaliteten i utbildningen. För att en utbildning skall kunna karakteriseras som högskoleutbildning krävs en kvalificerad lärarkompetens. Normalt måste det enligt vår uppfattning finnas minst två lärare med genomgången forskarutbildning inom varje ämne om kandidatexamen eller magisterexamen på 160-poängsnivån skall kunna utfärdas. Denna ordning har redan fastställts av regeringen i högskoleförordningen 1993:100, bilaga 3:2, som grundar sig på utredningen "Magisterexamen vid vissa högskolor", Ds 1992:127. Däremot är det också fullt möjligt att använda sig av begreppet ämnesområde. Med ämnesområde inom religionsvetenskapen avses de fem avdelningar som nämndes ovan. Vi menar att det är rimligare att använda sig av begreppet ämnesområde då examinationen motsvarande kandidatexamen övervägs. Då kandidatexamen på 120-poängsnivån diskuteras räcker det dock med minst en disputerad lärare inom ämnes-

området och inte forskarämnet. Både kandidat- och magisterexamen skall avslutas med ett examensarbete om 10 eller 20 poäng. Även om dessa arbeten inte nödvändigtvis är av forskarförberedande karaktär är de dock av den storleksordningen att handledningen bör omhänderhas av forskarutbildade lärare. För att en utbildning skall kunna karakteriseras som högskoleutbildning måste således ämnet eller ämnesområdet företrädas av disputerade lärare som själva bedriver eller har kontakt med aktuell forskning.

Samtidigt som kravet på forskarutbildade lärare vid en högskoleutbildning är oavvisligt, bör dock antalet lärare med doktorsgrad stå i proportion till den nivå examen avser. Det är i detta sammanhang som den ovanstående diskussionen om ämnesbegreppet blir intressant. Det är uppenbart att kravet på forskarutbildade lärare är större vid institutioner som avser att utfärda kandidat- eller magisterexamen och där undervisningen är relaterad till enskilda forskarämnena eller ämnesområden jämfört med institutioner som framför allt är inriktade på undervisning kring ett tema eller ämnesområde av typ religionsvetenskap motsvarande 80-poängsnivån. Enligt HF, bilaga 3, anges endast att "högskoleexamen uppnås efter fullgjorda kursfordringar om sammanlagt minst 80 poäng med viss inriktning enligt respektive högskolas närmare bestämmande". I den mån högskolan avser att examinera på 80-poängsnivån är det acceptabelt att lärare motsvarande adjunktstjänster återfinns, som kan tillsättas efter delvis andra kriterier än lektorstjänster. Det är dock nödvändigt att utbildningsinstitutioner med en bredare ämnesdefinition också leds av minst två forskarutbildade lärare. Dessa skall svara för undervisningens forskningsanknytning, bedriva egen forskning och svara för utvecklingsarbetet vid institutionen ifråga. De skall ha god relation till forskarsamhället i övrigt.

Ett avgörande kriterium vid bedömningen av en utbildnings högskolemässighet är således att undervisningen bedrivs av disputerade lärare med ansvar för forskning och utveckling inom ämnet eller ämnesområdet. Antalet disputerade lärare bör stå i proportion till den nivå examen avser.

2.3 Behörighet och antagning

I högskoleförordningen (HF) 8 kap anges vissa generella regler rörande tillträde till grundläggande utbildning vid universitet och högskolor. I § 2, föreskrivs:

För att bli antagen till grundläggande högskoleutbildning krävs att sökanden har allmän behörighet och dessutom den särskilda behörighet som kan vara föreskriven.

Den allmänna behörigheten består i att den sökande fullföljt svensk eller utländsk gymnasieutbildning eller motsvarande. Den särskilda behörigheten består i de krav på särskilda förkunskaper som högskolan uppställer för den aktuella utbildningen.

Ovan angivna behörighetskrav är av grundläggande karaktär och vill skapa garantier för att den sökande för det första har uppnått en viss given kunskapsnivå av både allmän och särskild art och därmed skall ha möjlighet att följa undervisningen, och för det andra endast kommer att prövas och antas med utgångspunkt i kunskaps- och färdighetskompetens utan hänsynstagande till andra kvalifikationer. Med andra kvalifikationer avses politisk, religiös eller annan ideologisk uppfattning, som kan anses kvalificera före eller vid sidan om kunskap och färdighet. Detta är en markering som helt ansluter sig till vad som sagts om tillträdet till högre studier av FN och Europarådet i de olika dokumenten om mänskliga rättigheter.

Ett viktigt kriterium för bedömningen av en utbildnings högskolekaraktär är alltså tillämpningen av HF:s bestämmelser om behörighet och antagning.

2.4 Utvärdering och kvalitetssäkring

Utbildningsministern har i proposition 1992/93:1 kap 10 "kvalitet och utvärdering" framhållit att en viktig del av högskolans verksamhet är att den har ett väl fungerande system för kvalitetskontroll. Ministern skriver: "En fungerande kvalitetssäkring för grundutbildningen är en nödvändig förutsättning för en resurstilldelning som i huvudsak bygger på kvantitativa resultat". I den interna utvärderingsverksamheten är det viktigt att varje högskolestyrelse tillser att "det utarbetas planer/program/strategier för en systematisk och kontinuerlig utvärderingsverksamhet". Denna typ av utvärderingar är i dag en självklar del av högskolans verksamhet. I propositionens förslag till "Lag om tillstånd att utfärda vissa examina" föreskrivs också i femte paragrafen:

"En enskild utbildningsanordnare som fått tillstånd att utfärda examina är skyldig att medverka i uppföljningar och utvärderingar av utbildningen".

2.5 Ämnesdjup och ämnesbredd

För att fordringarna för examen på kandidat- och magisternivå skall uppfyllas krävs vidare att undervisningen både innebär en breddning och fördjupning. Kravet på fördjupning leder till att de studerande på ett tidigt stadium skall kunna identifiera ett problem som är relaterat till ett ämne. Fördjupningen skall ske både genom ämnesmässiga fördjupningsstudier och genom ett problemorienterat uppsatsarbete.

Kravet på ämnesfördjupning bör kompletteras med kravet på ämnesbredd. Det handlar om den vetenskapliga totalmiljö i vilken det enskilda ämnet finns. Det innebär att inte bara religionsvetenskapens områden bör belysas väl utan att relationen mellan religionsvetenskap och näraliggande vetenskapsområden också hålls öppen. På detta sätt vidgas de studerandes möjligheter att välja fördjupningsämne.

För att en utbildning skall anses vara högskolemässig bör den således organiseras på så sätt att det ämnesområde som skall behandlas blir väl belyst genom att perspektivmängden redovisas samt att en ämnesmässig fördjupning tillåts.

2.6 Kritisk och kreativ miljö

En god och stimulerande arbetsmiljö utgör en förutsättning för att högskolornas lärare och studerande skall fungera på bästa sätt. Detta gäller såväl den intellektuella som den materiella miljön. I detta avseende råder det i dag stora skillnader inom högskolevärlden. Ett rikt spektrum av ämnen relaterade till varandra har alltid uppfattats som pådrivande och stimulerande för att åstadkomma en kvalitativt god utbildning. Därmed bereds lärare och studerande utvecklande kontakter över ämnes- och institutionsgränser. Att sådana kontakter vidgar perspektiven och höjer den andliga spänsten omvittnas allmänt. På så sätt hoppas man också kunna undvika isolering och ensidighet. Det hör till universitetets idé att söka famna så mycket som möjligt av den enorma kunskapsmassan som är grunden för vår världsbild och samtidigt försöka göra så många som möjligt – särskilt inom den egna lärar- och forskarkåren – och därmed de studerande delaktiga av denna.

Storleken på högskolan, dvs. antalet lärare och studerande, är därför inte utan betydelse. På vissa håll, t.ex. inom de konstnärliga utbildningarna, finns i dag små utbildningsenheter. Trots att de genom ett ut-

vecklat kontaktnät försöker brygga över till andra närbesläktade utbildnings- och forskningsområden, kan de uppleva svårigheter med den lilla enheten och den avgränsade miljö som den erbjuder.

Det är enligt vår uppfattning viktigt att beakta utbildningsmiljöns förutsättningar, vilka kontakter med angränsande ämnesområden som finns och möjligheten till vidgade perspektiv. Ett betydelsefullt kriterium är därför en kvalitativ intellektuell miljö som i enlighet med HL 1 kap § 9 anger att "den grundläggande högskoleutbildningen skall, utöver kunskaper och färdigheter, ge studenterna förmåga till självständig och kritisk bedömning, förmåga att självständigt lösa problem samt förmåga att följa kunskapsutvecklingen, allt inom det område som utbildningen avser. Utbildningen bör också utveckla studenternas förmåga till informationsutbyte på vetenskaplig nivå".

2.7 Bibliotek och litteraturförsörjning

Inom alla ämnesområden är god tillgång till vetenskaplig litteratur nödvändig. Det gäller inte endast aktuell facklitteratur inom de ämnesområden som utbildningen är inriktad på. Det gäller också historiskt material liksom de senaste rönen inom forskningen. Tillgång till goda sökmöjligheter i litteratur- och tidsskriftsdatabaser är numera också en nödvändighet. Nära tillgång till material ökar förutsättningen för att studenten får både perspektiv på sina ämnesstudier och djup i sitt examensarbete. Vi har därför vägt in de Teologiska seminariernas möjligheter att ge biblioteksservice på en vetenskapligt acceptabel nivå. En god litteraturförsörjning och tillgång till tidskrifter är nödvändig vid en högskoleutbildning.

2.8 Lokaler och utrustning

Tillgång till ändamålsenliga undervisningslokaler och adekvat utrustning för att bedriva en effektiv undervisning är också viktig. Lärarna bör ha tillgång till egna tjänsterum utrustade med persondatorer och de studerande bör, i anslutning till biblioteken, ha tillgång till arbetsplatser och persondatorer. Detta är viktigt för miljöaspekten eftersom lärare och studenter då kan mötas på samma arbetsplats. Goda utrymmen gör att grupparbete och "kamratundervisning" också stimuleras. En god arbetsmiljö är också viktigt för de studerandes möjlighet att arbeta med redovisningar och uppsatser. Ändamålsenliga undervisningslokaler och

arbetsplatser i relation till biblioteken är viktig för en framgångsrik högskoleutbildning.

2.9 Internationalisering

Vi anser också att ett internationellt, perspektiv i grundutbildningen är en viktig och oeftergivlig kvalitetsaspekt. Dessa aspekter har sin naturliga utgångspunkt i den forskning som bedrivs inom ämnesområdet och som alltid har en självklar internationell orientering. Den märks dock tydligast i institutionens liv genom ett utvecklat lärarutbyte med motsvarande undervisningsinstitutioner i andra länder. Den bör också ta sig uttryck i ett internationellt utbyte av studerande och avtal som gör att utbildningen vid internationella utbildningsinstitutioner kan tillgodoräknas i Sverige, t.ex. genom Nordplus eller ERASMUS-projekt. Ett kontinuerligt internationellt utbyte av lärare och studenter skapar en internationell miljö som främjar djup och bredd i undervisningen. En högskoleutbildning har därför alltid en naturlig internationell orientering.

2.10 Övergångsmöjligheter till forskarutbildning

Enligt högskoleförordningens intentioner skall en utbildning som leder till magisterexamen självklart vara relaterad till en forskarutbildning. Detta markerar fördjupningsstudiernas vetenskapliga sammanhang. Även om dessa krav inte är lika markerade då utbildning till kandidatexamen diskuteras är intentionen i grunden densamma. En utbildning som leder till kandidatexamen skall genom fördjupningsstudier och examensarbete i princip ge grunden för forskarutbildning. Därför skall en högskola som meddelar examen på dessa nivåer ha möjlighet att meddela eller förmedla forskarutbildning. Om institutionen eller högskolan själv inte har en egen uppbyggd forskarorganisation kan sådana möjligheter säkras genom samverkan med universitet och högskolor med forskarutbildning. Det kan t.ex. ske genom ett mer eller mindre formaliserat samarbete kring examinationen av fördjupningskurser och examensarbeten. Undervisning som leder till högskoleexamen på 80-poängsnivån har inte samma direkta krav på relatering till forskarutbildning. Det är en utbildning som bör ges en viss profil genom att 5-10 poäng reserveras för fördjupningsstudier och uppsatsarbete. Dessa är dock inte forskarförberedande.

(s. 11-17)

Statens offentliga utredningar 1995

Kronologisk förteckning

---

1. Ett renodlat näringsförbud. N.
  2. Arbetsföretag – En ny möjlighet för arbetslösa. A.
  3. Grön diesel – miljö- och hälsorisker. Fi.
  4. Långtidsutredningen 1995. Fi.
  5. Vårdens svåra val.
Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen. S.
  6. Muskövarvets framtid. Fö.
  7. Obligatoriska arbetsplatskontakter för arbetslösa. A.
  8. Pensionsrättigheter och bodelning. Ju.
  9. Fullt ekonomiskt arbetsgivaransvar. Fi.
  10. Översyn av skattebrottslagen. Fi.
  11. Nya konsumentregler. Ju.
  12. Mervärdesskatt – Nya tidpunkter för redovisning och betalning. Fi.
  13. Analys av Försvarsmaktens ekonomi. Fö.
  14. Ny Elmarknad + Bilagedel. N.
  15. Könshandeln. S.
  16. Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. S.
  17. Homosexuell prostitution. S.
  18. Konst i offentlig miljö. Ku.
  19. Ett säkrare samhälle. Fö.
  20. Utan el stannar Sverige. Fö.
  21. Staden på vatten utan vatten. Fö.
  22. Radioaktiva ämnen slår ut jordbruk i Skåne. Fö.
  23. Brist på elektronikkomponenter. Fö.
  24. Gasmoln lamslår Uppsala. Fö.
  25. Samordnad och integrerad tågtrafik på Arlandabanan och i Mälardalsregionen. K.
  26. Underhållsbidrag och bidragsförskott, Del A och Del B. S.
  27. Regional framtid + bilagor. C.
  28. Lagen om vissa internationella sanktioner – en översyn. UD.
  29. Civilt bruk av försvarets resurser – regelverken, erfarenheter, helikoptrar. Fö.
  30. Alkylat och Miljöklassning av bensin. M.
  31. Ett vidareutvecklat miljöklasssystem i EU. M.
  32. IT och verksamhetsförnyelse inom rättsväsendet. Förslag till nya samverkansformer. Ju.
  33. Ersättning för ideell skada vid personskada. Ju.
  34. Kompetens för strukturomvandling. A.
  35. Avgifter inom handikappområdet. S.
  36. Förmåner och sanktioner – en samlad redovisning. Fi.
  37. Vårt dagliga blad – stöd till svensk dagspress. Ku
  38. Yrkeshögskolan – Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. U.
-

Statens offentliga utredningar 1995

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Pensionsrättigheter och bodelning. [8]
- Nya konsumentregler. [11]
- IT och verksamhetsförnyelse inom rättsväsendet.
- Förslag till nya samverkansformer. [32]
- Ersättning för ideell skada vid personskada. [33]

Utrikesdepartementet

- Lagen om vissa internationella sanktioner
- en översyn. [28]

Försvarsdepartementet

- Muskövarvets framtid. [6]
- Analys av Försvarsmaktens ekonomi. [13]
- Ett säkrare samhälle. [19]
- Utan el stannar Sverige. [20]
- Staden på vatten utan vatten. [21]
- Radioaktiva ämnen slår ut jordbruk i Skåne. [22]
- Brist på elektronikkomponenter. [23]
- Gasmoln lamslår Uppsala. [24]
- Civilt bruk av försvarets resurser -
regelverken, erfarenheter , helikoptrar. [29]

Socialdepartementet

- Vårdens svåra val.
- Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen. [5]
- Könshandeln. [15]
- Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. [16]
- Homosexuell prostitution. [17]
- Underhållsbidrag och bidragsförskott,
Del A och Del B. [26]
- Avgifter inom handikappområdet. [35]

Kommunikationsdepartementet

- Samordnad och integrerad tågtrafik på
Arlandabanan och i Mälardalsregionen. [25]

Finansdepartementet

- Grön diesel - miljö- och hälsorisker. [3]
- Långtidsutredningen 1995. [4]
- Fullt ekonomiskt arbetsgivaransvar. [9]
- Översyn av skattebrottslagen. [10]
- Mervärdesskatt - Nya tidpunkter för
redovisning och betalning. [12]
- Förmåner och sanktioner - en samlad redovisning. [36]

Utbildningsdepartementet

- Yrkeshögskolan - Kvalificerad eftergymnasial
yrkesutbildning. [38]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Arbetsföretag - En ny möjlighet för arbetslösa. [2]
- Obligatoriska arbetsplatskontakter för arbetslösa. [7]
- Kompetens för strukturomvandling. [34]

Kulturdepartementet

- Konst i offentlig miljö. [18]
- Vårt dagliga blad - Pstöd till svensk dagspress.[37]

Näringsdepartementet

- Ett renodlat näringsförbud. [1]
- Ny Elmärknad + Bilagedel. [14]

Civildepartementet

- Regional framtid + bilagor. [27]

Miljödepartementet

- Alkylat och Miljöklassning av bensin. [30]
- Ett vidareutvecklat miljöklasssystem i EU. [31]

